

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historie

Bakalářská práce

Josef Havránek

**Pomníky a monumenty 28. října 1918 jako nástroj české
historické dominance**

Memorials and Monuments Remembering the 28th of October 1918: Politics of
Memory as a Medium of Czech Historical Dominance

Praha 2022

Vedoucí práce: doc. Mgr. Kamil Činátl, Ph.D.

Poděkování

Za důvěru, podnětnou výuku a obohacující debaty v přívětivém prostředí bakalářského semináře děkuji vedoucímu této práce, doc. Kamilovi Činátlovi. Emě, Jiřímu, Jonášovi, Kubovi, Martinovi a Štěpánovi děkuji za inspiraci. Celé své rodině děkuji za podporu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného vysokoškolského titulu.

V Praze dne 23. května 2022

Josef Havránek

Abstrakt

Práce se zabývá reprezentací a instrumentalizací uměleckých objektů ve veřejném prostoru za účelem retrospektivní konstrukce historické představy vztahů mezi českým a slovenským národem v období první republiky. Objektem výzkumu jsou pomníky a monumenty připomínající vznik Československé republiky. Ty jsou v práci pojímány jako prostředek využívaný ke konstrukci konkrétního historického narativu, kterým se bude dále zabývat. Práce k analýze kromě historických metod využívá postkoloniální teorie, teorie o nacionalismu, politologické a kunsthistorické přístupy. Pramenná základna bude sestávat především z fotodokumentace samotných pomníků, dostupných vyjádření historických aktérů (zejména autorů pomníků) a jiných archivních materiálů, které se pomníků týkají.

Klíčová slova

pomník, Československá republika, dějiny ve veřejném prostoru, politika paměti

Abstract

The proposed thesis will investigate the representations and instrumentalizations of artistic objects in public space as a case of retrospective historical construction affecting the relationship between Czech and Slovak nations during the period of the First Czechoslovak Republic. Memorials and monuments that remember the creation of the Czechoslovak Republic constitute the object of the analysis. They will subsequently be investigated as a medium used for the construction of a specific historical narrative that will be further analysed in the thesis. Photodocumentation of the monuments, accessible audio-visual information containing actors' expressions and further archival material concerning the analysed memorials will be used as primary sources.

Key words

memorial, Czechoslovak Republic, public history, politics of memory

Obsah

I Úvod.....	6
II Manuál dekonstrukce monumentu: pomníky na průsečíku paměti, prostoru a kultury	11
II – I Vzpomínat (s) kulturou: paměť, dějiny a kulturní produkce	11
II – II Vzpomínat ve veřejném prostoru	19
II – III Umělecké dílo, architektonický objekt nebo historický pramen? Rekonceptualizace pomníku na pomezí tří diskurzů.....	27
III Pomníky a monumenty 28. října 1918 jako nástroj české historické dominance: dvě případové studie.....	38
III – I Metodologie výzkumu, výběr pomníků	38
III – II Pomník národního osvobození v Táboře, 28. říjen a legionářské diskurzy v české kulturní paměti po roce 1989	44
III – III Pomník Tomáše Garrigue Masaryka v Hradci Králové, 28. říjen a demokratický historický étos v české kulturní paměti po roce 1989	56
IV Závěr	65
V Seznam použitých zdrojů	69

I Úvod

„If everything flows, there must be channels.“¹

Předkládaná práce se zabývá vztahem mezi pamětí a pomníky. Na jejím začátku stál můj zájem o způsoby, jimiž je v postsocialistické České republice prostřednictvím kultury a politiky instrumentalizován paměťový znak² 28. října (*Dne vzniku československého státu*) jako iniciační moment referenční historické éry neoliberálního Česka – první Československé republiky. Prostřednictvím pomníků a vzpomínkových aktů, jež jsou v jejich bezprostřední blízkosti performovány, tato práce vykládá způsoby, jimiž je paměťový znak 28. října aktualizován a využíván ke konstrukci českého dějinného příběhu, jak legitimizuje současné společenské uspořádání.

Při konceptualizaci tématu a rešerších sekundární literatury jsem byl konfrontován s absencí hlouběji pojaté analýzy, která by samotný objekt pomníku v českém prostředí vykládala jako svébytný umělecký objekt, který zároveň konstituuje a (re)prezentuje určitý paměťový znak, jehož synchronní interpretace se v čase neustále mění.³ Přibližně ve stejnou

¹ Michel Serres, *The Birth of Physics* (Manchester: Clinamen Press, 2000), 95.

² Ačkoliv se budu teoretické reflexi vztahu paměti a kultury blíže věnovat v první kapitole, považuji za vhodné na úvod zmínit pohnutky, které mě vedly k volbě méně obvyklého pojmosloví. Termín *paměťový znak* v této práci pro označení *Dne vzniku československého státu* užívám místo frekventovanějšího *místa paměti* Pierra Nory z více důvodů.

Pojem *paměťový znak* reflektuje dynamičnost kulturní paměti a různorodost konotací, které určitá vzpomínka může evokovat v jednom i více recipientech zároveň. Zatímco Norovo *místo paměti* implikuje existenci právě *jednoho* statického místa, na němž je paměť mobilizována, pojem *paměťový znak* heterogenitu, neuspořádanost a především multiplicitu kulturní paměti reflektuje. Feindt, Krawatzek, Mehler, Pestel a Rieke takový znak definují jako „objektifikaci, která se vztahuje k jakémukoli společensky relevantní paměťové figurě“. Viz Gregor Feindt et al. „Entangled Memory: Toward a Third Wave in Memory Studies“ *History and Theory* 54, no.1 (2014): 31. Práce bude operovat i s termínem *místo paměti* ve specifických případech symbolicky významných (fyzických) míst, na kterých je kulturní paměť ritualizována (pomník na pařížském náměstí Republiky, staffordshirské arboretum, viz podkapitola „Vzpomínat ve veřejném prostoru“). Právě v takových případech se Norou zmíněná tendence míst paměti „zastavit čas, zahradit cestu zapomínání, znehybnit určitý stav věcí“ (viz Pierre Nora, „Mezi pamětí a historií: problematika míst“ *Cahiers du CEFRES* 10 (2010): 56.) jeví jako produktivní teoretické východisko. V ostatních případech se mi jako relevantnější jevil termín *paměťový znak*, který zdůrazňuje dynamičnost, multiplicitu a intermedialitu paměti.

Dále termín *paměťový znak* umožňuje chápat monument jako kulturní objekt, jenž lze analyzovat a porovnávat s dalšími kulturními médii, která se liší formou, avšak povahou své funkce v diskurzu této práce (reprezentují určitý paměťový znak) se podobají pomníkům – jako „jednotky odkazující k jiným jednotkám“ referují ke stejnému systému – ke kulturní paměti. Takovéto ukotvení mi umožnilo opřít se při analýze kromě paměťových studií i o sémiologickou teorii Rolanda Barthesa. Podle francouzského filosofa totiž existuje ještě další výkladová rovina znaku.² Tento rozměr, který nazývá Barthes „mytologickým“ [mythologique] (Roland Barthes, *Mythologies* (Paris: Éditions du Seuil, 1970), 183–189.), pro něj představuje formu „metajazyka“ [méta-language], (Barthes, *Mythologies*, 185–189.), jenž v recipientovi spontánně evokuje svébytnou modalitu výkladu znaku. (Barthes, *Mythologies*, 188.) Analýzu diskurzů kulturní paměti jako systému znaků o více významových rovinách považuji za přínosnou, protože zdůrazňuje mnohovrstevnatost, jíž může v průběhu času jeden paměťový znak nabýt.

³ Asi nejvíce se pojetí pomníku v této práci blíží diplomová práce Simony Mrázkové, která přináší analýzu mediálního diskurzu o pomnících po roce 1989, viz Simona Mrázková, *Pomník jako zhmotnění paměti ve vztahu*

dobu navíc v českém veřejném prostoru rezonovala série medializovaných sporů o pomnících, která oživila odbornou debatu na toto téma. Ať už se jednalo o vandalizaci sochy maršála Koněva, výstavbu kopie Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí nebo řez prvorepublikovým pohraničním opevněním,⁴ vyvstaly přede mnou při recepci jednotlivých případů nakonec vždy stejné otázky. Co činí pomník pomníkem a jak je možné, že jednotlivé monumenty vyvolávají v lidech tak odlišné emocionální reakce, když samotné objekty změně nepodléhají?

V návaznosti na tyto otázky jsem začal se studiem české odborné produkce, která na toto téma v posledních třiceti letech vznikla. Stěžejními se pro tento „teoretický exkurz“ staly především publikace *Pomníky a zapomínky*⁵ a *Manuál monumentu*⁶. Ačkoliv mi obě knihy v mnoha ohledech rozšířily obzory, pochyby ohledně funkce pomníků ještě zesílily. Po přečtení knihy historiků Zdeňka Hojdy a Jiřího Pokorného zůstaly nezodpovězeny otázky, *jak* a *proč* se významy přiřazované k monumentům mění v závislosti na recipientovi. Kolektivní publikace editovaná Anežkou Bartlovou na blízkou souvislost mezi pomníkem a kulturní pamětí upozorňuje. Zároveň ale kniha svým pojetím, kladoucím důraz především na samotnou realizaci pomníku ve veřejném prostoru, neposkytuje uspokojivou odpověď na proces, který po výstavbě pomníků bezprostředně následuje – interpretaci ze strany recipientů kulturní paměti. Ačkoliv tak obě publikace na položené otázky neodpověděly, ještě posílily mou zvědavost a dovedly mne k závěru, že abych se řešení přiblížil, je při studiu pomníků a modalit jejich recepce zapotřebí více zohlednit kulturní paměť.

Paměťová studia [*Memory studies*] tvoří hlavní metodologický rámeček předkládané bakalářské práce. V průběhu studia jsem si postupně uvědomoval, že pomníky zdaleka nejsou jediným kulturním artefaktem, jehož prostřednictvím je (re)prezentován určitý paměťový znak.

k současné generaci a roli médií (diplomová práce, Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2016), https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/78051/DPTX_2011_2_11230_0_355062_0_125934.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [citováno 20.05.2022]

Z „tradičnější“ metodologické perspektivy, jež je výrazně ovlivněna konceptem *místa paměti* Pierra Nory, se tématu ve své diplomové práci věnovala na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Eliška Žáková, viz Eliška Žáková, *Památník a paměť v České republice po listopadu 1989* (diplomová práce, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2008), https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/18981/DPTX_2008_1_11210_0_123443_0_68771.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [citováno 20.05.2022]

Zahraniční odborná literatura toto téma zpracovává a poznání častěji. Za mimořádně produktivní považuji v tomto ohledu kolektivní publikaci z Chicagské univerzity, jež si otázku neustálé (re)interpretace pomníků a monumentů klade v transnacionální perspektivě. Viz Robert S. Nelson a Margaret Olin eds., *Monuments and Memory, Made and Unmade* (Chicago: Chicago University Press, 2003).

⁴ Ondřej Bělca, *Bunker Kunst* (diplomová práce, Brno: Vysoké učení technické v Brně, 2017), <https://www.vut.cz/studenti/zav-prace/detail/101489>. [citováno 03.04.2022]

⁵ Zdeněk Hojda a Jiří Pokorný, *Pomníky a zapomínky* (Praha – Litomyšl: Paseka, 1996).

⁶ Anežka Bartlová a Matouš Lipus eds., *Manuál monumentu* (Praha: UMPRUM, 2016).

Při koncepci metodologického ukotvení práce přede mnou vyvstala různorodá povaha kulturní paměti, která je konstituována komplexní sítí paměťových znaků, konotací, které se k nim vztahují, a v posledku je utvářena i neustále se vyvíjející společností, jíž je předmětem. Jak se pokusit o interpretaci pomníků bez toho, aniž by byl současně zmíněn i širší sociokulturní kontext, jenž význam monumentů (spolu)konstituuje? Vrátil jsem se tedy k otázce o povaze a funkci pomníků a položil si ji znovu, tentokrát ve srovnávací perspektivě s jinými kulturními médii, především filmy a knihami, o nichž se dá říct, že „vzpomínají“.

Výsledkem této reflexe je první kapitola předkládané práce, „Manuál dekonstrukce monumentu“, která analyzuje objekt pomníku jako svébytný artefakt, aniž by ho vydělovala z širšího pole kulturního diskurzu. Kapitola je rozdělena do tří podkapitol, které postupně uvádějí hlavní rozměry, v nichž jsou pomníky přítomny – paměť a veřejný prostor. Poslední podkapitola potom navrhuje pro analytické potřeby druhé části práce rekonceptualizaci samotného pojmu *pomník*.

V teoretické části jsem se při analýze jednotlivých kulturních médií cíleně neomezil pouze na paměťový znak *Dne vzniku československého státu*. Tím, že jsem zvolil větší počet odlišných paměťových znaků z různých období a prostředí, jsem chtěl jednak poukázat na eklektičnost kulturní paměti a jevů, jež zahrnuje, a také naznačit mezi modalitami (re)prezentace rozličných paměťových znaků určité podobnosti.

Podkapitola „Vzpomínat (s) kulturou“ se na konkrétních příkladech věnuje metodologickému vymezení pojmu *paměť*, především v souvislosti s kulturou. Na příkladu knihy, filmu a pomníku potom demonstruje, jak je paměť jejich prostřednictvím mobilizována a jak je instrumentalizována v politickém, žurnalistickém a akademickém prostředí.

Následující část, „Vzpomínat ve veřejném prostoru“, si za cíl klade reflexi umístění pomníku v abstraktním i fyzickém veřejném prostoru. Podkapitola na konkrétních příkladech prostřednictvím teorie o veřejném prostoru Jürgena Habermase⁷ zkoumá, jak se umístění pomníku propisuje do významu paměťového znaku, jež (re)prezentuje, a jakou roli v této dynamice hraje společenské postavení vzpomínané skupiny.

Poslední podkapitola první, teoretické části práce si na základě reflexe předchozí dvou podkapitol za úkol vytyčila rekonceptualizaci samotného pojmu pomník pro účely následujících případových studií. Jejím cílem je s pomocí sémiologické teorie Rolanda Barthesa a poststrukturalistického epistemologického konceptu Gillesa Deleuze a Félix

⁷ Jürgen Habermas, “The Public Sphere: An Encyclopedia Article.” *New German Critique*, no. 3 (Autumn 1974): 49–55.

Guattariho nabídnout čtenáři prostřednictvím uměleckého diskurzu alternativní konceptualizaci pomníku. Tento alternativní interpretační rámec klade důraz na záměnnost jednotlivých artefaktů v integrovaném univerzu paměti a mnohoznačnost interpretací, kterou takto (re)prezentovaný paměťový znak vyvolává.

Druhá kapitola práce sestává ze dvou případových studií českých pomníků. Spojení „Pomníky a monumenty 28. října“ v názvu práce je přitom třeba chápat jako označení odkazující k paměťovému znaku, jehož prostřednictvím jsou pomníky zapojeny do sítě kulturní paměti. Předmětem analýzy tak budou paměťové znaky 28. října, které jsou v české společnosti po konci státněsocialistického zřízení zpřítomňovány.⁸ V průběhu terénního výzkumu⁹ totiž vyšlo najevo, že ačkoliv představuje 28. říjen jako okamžik vzniku první republiky jedno z nejvýznamnějších *míst paměti* postsocialistické České republiky, je připomínán především prostřednictvím paměťových znaků, které se svátkem sice souvisí, ale zároveň odkazují k jiným historickým událostem než k samotnému *Dni vzniku československého státu*.

Během návštěv jednotlivých pomníků a vzpomínkových aktů, které se v jejich blízkosti odehrávaly, mne zaujala absence svébytné vzpomínky na 28. říjen. Opakující se aluze na různé historické události a osobnosti spjaté s *českými* dějinami mi připadaly jako paměťová strategie směřující zároveň k stvrzení dominance českého národa v jeho vlastních dějinách a k zakrytí vyprázdňenosti významu svátku *Dne vzniku československého státu*. Jako by mezi paměťovými znaky (např. československé legie, diskurzy demokracie a lidských práv, osobnost Tomáše Garrigue Masaryka) a samotným 28. říjnem byla souvislost konstruována až retrospektivně.

Důvodů, proč je taková kauzalita mezi paměťovými znaky utvářena, může být víc, a nepochybně by vydaly na samostatnou studii. Cílem analytické části předkládané práce bude zachycení paměťového znaku 28. října, který vzniká zapojením zkoumaného pomníku do širší sítě kulturní paměti v synchronní perspektivě, a tím pádem i nahlédnutí významu, který konstrukce kauzality mezi paměťovými znaky a 28. říjnem má v české postsocialistické společnosti, a jak se na ní podílí pomníky.

Jak se na výsledné podobě paměťového znaku monumentu podílí jeho reprezentace v jiných diskurzích? Jak jsou tyto významové konotace integrovány do vzpomínkového aktu 28. října? Co si vlastně česká postsocialistická společnost na *Den vzniku samostatného*

⁸ Jan Assmann o „zpřítomňování“ [*Vergegenwärtigung*] píše jako o klíčovém prostředku institucionalizovaného vzpomínání, který umožňuje ritualizovat a (re)interpretovat pro potřeby současnosti. Jan Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance and Political Imagination* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 73–74.

⁹ O metodologii výzkumu a výběru pomníků pojednává podkapitola III–I.

československého státu připomíná? Jak je paměťový znak 28. října přítomný v rámci širšího „českého dějinného příběhu“? Je nějak instrumentalizován? Na tyto otázky se pokusí případové studie prostřednictvím komparativní analýzy pomníků a politických projevů s filmy odpovědět. Studie proto na příkladech dvou monumentů analyzují paměťové znaky, k nimž pomníky, u kterých jsou performovány vzpomínkové akty 28. října, odkazují nejčastěji – legie a osobnost Tomáše Garrigue Masaryka. Kromě samotných pomníků a jejich fotodokumentace byly jako prameny využity záznamy ze vzpomínkových aktů z 28. října, projevy politických představitelů u příležitosti státního svátku a postsocialistická filmová produkce reprezentující témata legionářství, diskurzy o demokracii a lidských právech a o Tomáši Garrigue Masarykovi. Výrazně mě při nacházení odpovědí na tyto otázky inspirovala i monografie Stanislava Holubce,¹⁰ již jsem četl ke konci terénního výzkumu, a ke které mě „přivedla“ rešerše zapříčiněná repetitivitou paměťových znaků legionářství a Tomáše Garrigue Masaryka (nejen) v pomníkovém diskurzu.

Taková analýza bude nutně interpretativní. Stejně jako Astrid Erll se domnívám, že heterogenní a neustále se vyvíjející povaha kulturní paměti (a jejích producentů, respektive recipientů) ani neumožňuje poskytnutí všezahrnujícího výkladu, byť by se mělo jednat o jeden paměťový znak.¹¹ Práce si proto za cíl neklade vyčerpávající normativní definici významu paměťového znaku 28. října. Místo toho bude sledovat dvě z mnoha popsatelných modalit vzpomínání na *Den vzniku samostatného československého státu*, které se i prostřednictvím pomníků stávají součástí širšího narativu o českých dějinách ve veřejném prostoru.

¹⁰ Stanislav Holubec, *Ještě nejsme za vodou. Obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace* (Praha: Scriptorium, 2015).

¹¹ Astrid Erll, „Cultural Memory Studies: An Introduction.“ in: Astrid Erll and Ansgar Nünning eds., *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook* (Berlin – New York, NY: Walter de Gruyter, 2008), 3–6.

II Manuál dekonstrukce monumentu: pomníky na průsečíku paměti, prostoru a kultury

II – I Vzpomínat (s) kulturou: paměť, dějiny a kulturní produkce

V následující podkapitole se věnuji vymezení metodologického aparátu, s jehož pomocí budou pomníky analyzovány jako kulturní artefakty. Důraz při této reflexi bude kladen zejména na funkci pomníku jako objektu, jenž v rámci širší sítě kulturních médií přenosu (filmy, knihy atd.) konstitutivně participuje na paměťových¹² znacích, přítomných v české kulturní paměti. Základní teoretické východisko pro triangulaci vztahů mezi jednotlivými diskurzemi (paměť, dějiny a kultura) představuje disciplína *memory studies*¹³ [studia paměti]. Spolu s množstvím různorodých přístupů ke studiu paměti¹⁴ zůstává víceznačný i vztah paměťových studií k dějinám, respektive historiografii.

Britský historik Raphael Samuel ve své monografii *Theatres of Memory*¹⁵ postuluje, že paměť je ve vztahu k historii konstituentem, který ji dialekticky utváří a není proto na místě stavět ji proti historickému poznání do opozice.¹⁶ Podle Astrid Erll představuje historiografie vedle mýtu, traumatu nebo rodinného (genealogického) vzpomínání jen jeden z možných modů reprezentace minulosti.¹⁷ Svou povahou by se tak práce historika nijak nevyvíkala ostatním formám (kolektivního) vzpomínání, jež slouží určité sociální skupině k vyjádření „své“

¹² Při vymezení pojmu *paměť* se kromě Samuelova pojetí bakalářská práce řídí definicí Maurice Halbwachse, podle kterého je paměť *kolektivní* ve své podstatě, protože „při vzpomínání nikdy nejsme sami“. Viz Maurice Halbwachs, *La mémoire collective* (Paris: Presses Universitaires de France, 1968), 2–3. Termín *paměť* proto bude v práci v souladu se sociálně-konstruktivistickým pojetím Halbwachse vyjadřovat komplexní proces přítomný v kolektivním vědomí každé společnosti. *Paměť* v tomto podání nepředstavuje pouze sumu všech vědomostí, které společnost nastrádala o minulosti, ale jeden z klíčových společenských rámců, který zprostředkovává komunikaci a zároveň umožňuje simultánní vyjádření náležitosti ke společenské skupině, již paměť „patří“ i spolu s temporálním vymezením. Viz např. Maurice Halbwachs. *Les cadres sociaux de la mémoire* (Paris: Albin Michel, 1994), 275–279.

¹³ Ve spojitosti s paměťovými studii je v akademickém diskurzu využíváno hned několika přívlastků – nejčastěji *Collective* nebo *Cultural*. Předkládaná práce bude využívat „jednoduché“ verze bez přívlastku, přičemž bude mít na mysli jak studia *kolektivní* (tedy konkrétní společenské skupiny, které sdílí určité reprezentace minulosti), tak *kulturní* paměti (paměť, jejímž médiem a konstituentem je kulturní diskurz). Pro obsáhlejší vymezení obou názvů např. Wulf Kansteiner, “Finding Meaning in: Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies.” *History and Theory* 41, no. 2 (2002): 179–197, resp. Astrid Erll and Ansgar Nünning eds., *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook* (Berlin – New York, NY: Walter de Gruyter, 2008), 6.

¹⁴ Součástí této podkapitoly je i část věnovaná samotnému pojmu *paměť* a jeho vztahu k dějinám a kultuře viz níže.

¹⁵ Raphael Samuel, *Theatres of Memory. Past and Present in Contemporary Culture* (London: Verso, 2012).

¹⁶ Samuel, *Theatres of Memory*, 37.

¹⁷ Erll and Nünning, *Cultural Memory Studies*, 7.

minulosti. Takové reprezentace minulosti mohou být exkluzivistické a zaměřené na relativně úzkou výšeč reality, již analyzují. Na limity „objektivní“ historické vědy už před skoro pěti dekádami poukázal Hayden White. Americký historik v *Metahistorii* dekonstruoval historiografii 19. století jako vsazování jednotlivých událostí do kauzálního řetězce, které má funkčně blíže ke krásné literatuře než k exaktní vědě.¹⁸ Whiteova kritika historiografie implicitně klade otázku, jestli má vůbec smysl se o věrné zobrazování historické skutečnosti pokoušet. *Memory studies* vymezením předmětů svého výzkumu jako „sociokulturních jevů, které se nacházejí na průsečíku minulosti a přítomnosti,“¹⁹ umožňují badateli překlenout mezeru mezi „historickou realitou“ a její retrospektivní interpretací. Cílem analýzy kolektivní paměti není diachronní (re)konstrukce objektivního historického diskurzu, ale synchronní výklad již existující historické reprezentace a jevů, které ji podmiňují.

Zásadní vlastností (a výhodou) takto definované (kolektivní) paměti je pluralita jí zobrazovaných realit. Paměťová studia nabízejí v době rozpadu „velkých příběhů“ a paradigmatické fragmentace humanitních věd²⁰ efektivní badatelský nástroj, jelikož svou podstatou naznačují existenci multiplicity pamětí, a to i u jednoho člověka. Proces vzpomínání je dynamický – podléhá bezpočtu faktorů, které se v závislosti na kontextu mění. Rozdíly v tom, jak na konkrétní událost historičtí aktéři vzpomínají, jsou dobře patrné např. z iniciativy Paměť národa.²¹

V rámci projektu jsou, v asymetrickém poměru,²² prezentovány výpovědi pamětníků „významných“ historických událostí na českém území. Odlišné emoční zabarvení vzpomínek na stejnou událost není patrné pouze při srovnávání výpovědí dvou pamětníků s odlišným sociálním postavením, ale i v případech, kdy je prostředí, v němž se mluvčí pohybovali, považováno za srovnatelné.²³ Výše zmíněný projekt nadace Post bellum je však z hlediska paměťových studií relevantní i v jiném ohledu. Videozáznamy dokumentující výpovědi

¹⁸ Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (Baltimore, MD: John Hopkins University Press, 1973), 1–37.

¹⁹ Erll and Nünning, *Cultural Memory Studies*, 2.

²⁰ Jean-Francois Lyotard, *La Condition postmoderne* (Paris: Les Éditions de Minuit, 1979), 7–16.

²¹ Odkaz na oficiální webovou stránku projektu s databází výpovědí „důležitých“ pamětníků různých historických událostí napříč 20. stoletím zde: <https://www.pametnaroda.cz/cs/archive>. [citováno 20.03.2022]

²² Např. u volně dostupných výběrů období československé státněsocialistické diktatury v online databázi až na výjimky (např. agent StB Jaromír Ulč) převažují výpovědi pamětníků, kteří s režimem nesouhlasili. Srov. <https://www.pametnaroda.cz/cs/padesata-leta-2>, <https://www.pametnaroda.cz/cs/sedesata-leta-0>, <https://www.pametnaroda.cz/cs/sedmdesata-leta-0>, <https://www.pametnaroda.cz/cs/osmdesata-leta>. [citováno 20.03.2022]

²³ Markantní je tento rozdíl při porovnání výpovědi Dany Němcové a Petra Uhla. Zatímco Němcová většinu svého vzpomínání věnuje sugestivnímu popisu totalitní povahy státněsocialistického režimu a mezi hlavní motivy její výpovědi patří děs a pocit nebezpečí, Uhl vzpomíná v anekdotách a s jistou mírou ironie. Rozdíly ve formě, jíž oba mluvčí vzpomínají, ukazují, že i v rámci relativně malé skupiny, kterou bylo pražské normalizační disidentské prostředí, se modality a zabarvení vzpomínání liší.

pamětníků jsou totiž ve většině případů vytrženy z kontextu. Vzpomínky jsou prezentovány jako svébytné, samy o sobě vypovídající, a jejich zabarvení diktuje tempo filmové reprezentace, kterému je plně podřízena i *mise en scène*. „Mluvící hlavy“ na černém pozadí se na záznamu střídají se sugestivními obrazy z nepřátelského prostředí věznic, koncentračních táborů²⁴ nebo bitevního pole a idylického prostředí „tradičního“ venkova.²⁵ Vzpomínání pamětníků je podřízeno historickému metanarativu souboje dobra se zlem, v němž pro nuancovanější výpověď není místo. Manichejské zobrazení dějin v podání Paměti národa může mít své didaktické opodstatnění, opomíjí však mnohoznačnost vzpomínání a kontexty, jež paměť ovlivňují a utvářejí. Mnohoznačnost paměti je způsobena její provázaností s kulturou, která proces vzpomínání podmiňuje. Následující řádky proto vyloží vzájemnou dynamiku kultury a vzpomínání.

Když vypravěč Kunderova románu *Nesmrtelnost* seznamuje čtenáře se svým chápáním pojmu „nesmrtelnost“, nemá na mysli časově neomezenou tělesnou a/nebo duševní existenci. Vypravěč nesmrtelnost vymezuje jako přetrvávající vzpomínku (na člověka). Takto vyloženou nesmrtelnost dále dělí do dvou skupin na „malou“ (vzpomínka přítomná v užším kruhu nejbližších) a „velkou“ (široce sdílená vzpomínka na „dějinného velikána“).²⁶ Pojetí kulturní paměti jako prostředku, který je schopen transcendovat čas, a tím pádem vytvořit kontinuum mezi minulostí a přítomností, lze nalézt i u Jana Assmanna.²⁷ V jeho výkladu je kulturní paměť navíc „syntézou času a identity“,²⁸ která může být „exteriorizována prostřednictvím symbolických forem“.²⁹ Podob reprezentací konkrétních historických období, které vstupují do sociálních interakcí, je v české společnosti nepřehledné množství. Ať už se jedná o popkulturu (beletrie, kinematografie, videohry atd.), politický, akademický či umělecký diskurz, hrají představy o minulosti v komunikaci důležitou roli, a přispívají tak k utváření každodenní reality. Současně s tím, jak jsou kulturou³⁰ integrovány, nabývají paměťové znaky nových významů a stávají se součástí širší sítě sociální interakce.

²⁴ Srov. např.: Paměť národa, „Paměť národa Východní Čechy (Jaroslav Vomočil, vězeň koncentračního tábora a účastník pochodu smrti),“ YouTube.com, 1 min 10 s, nahráno 13. června 2020, https://www.youtube.com/watch?v=SRuwJXElaWA&ab_channel=DMhalo415. [citováno 04.04.2022]

²⁵ Srov. např.: Paměť národa, „Rozkulačeno! Půlstoletí perzekuce selského stavu.“ YouTube.com, 14 min 43 s, nahráno 28. června 2016, https://www.youtube.com/watch?v=y1F7kI-V4I0&t=722s&ab_channel=Pam%C4%9B%C5%A5n%C3%A1roda. [citováno 04.04.2022]

²⁶ Milan Kundera, *Nesmrtelnost* (Brno: Atlantis, 2006), 56–57.

²⁷ Jan Assmann, „Communicative and Cultural Memory“ in: Astrid Erll and Ansgar Nünning eds., *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook* (Berlin – New York, NY: Walter de Gruyter, 2008), 109.

²⁸ Tamtéž, 109.

²⁹ Tamtéž, 111.

³⁰ Kulturu tato práce chápe v souladu s teorií symbolické antropologie jako „pavučinu významů, v jejíž předevch jsou lidské bytosti uvězněny [...] a k jejichž objasnění lze dospět interpretací a explikací významů

Dynamika mezi kulturou a pamětí je oboustranná – jednoznačnou posloupnost vztahů mezi paměťovým znakem³¹ a kulturním médiem, jehož prostřednictvím je vzpomínán, stanovit nelze. Obě entity nabývají svého významu vzájemným působením; podoba média a kontext, v němž byl vytvořen, přímo ovlivňují samotný proces vzpomínání. Patrná je tato dynamika na rozdílných naracích paměťového znaku kupónové privatizace v dokumentárním filmu *Česká cesta*³² a v knize *Budování kapitalismu v Čechách*.³³ Film Martina Kohouta vzpomíná ekonomickou transformaci kriticky a juxtapozicí různorodých výpovědí pamětníků podtrhuje mnohoznačnost paměťového znaku kuponové privatizace v české (post)socialistické společnosti.³⁴ Kniha rozhovorů s Tomášem Ježkem „vzpomíná“ odlišně. Ekonomická transformace v jejím podání představuje důležitou etapu v takřka teleologickém pojetí dějin, jehož završením má být integrace tuzemské společnosti do neoliberálního tržního a politického systému.³⁵

Kulturní médium, jehož prostřednictvím autoři vzpomínají, je v obou případech od paměťového znaku neodlučitelné. Označující (film, kniha) a označované (způsob vzpomínání, zvolená narace historické reprezentace)³⁶ spolu splývají v jeden paměťový monolit. Kohoutův film řetězením často protichůdných pamětnických výpovědí „dává prostor všem, kdo u toho tehdy byli a chtěli se k tomu vyjádřit“,³⁷ a konstruuje tak inkluzivní způsob vzpomínání, který připouští pluralitu výpovědí, aniž by některé z nich dával přednost. Kniha rozhovorů s bývalým ministrem pro privatizaci představuje v práci s pamětí v mnoha ohledech opačný přístup. Paměťový tvar kupónové privatizace je zde relativně jednostranně vykládán „architektem“

jednotlivých fenoménů spíše než experimentálním přístupem hledajícím zákonitosti.“ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures* (New York, NY: Basic Books, 1973), 5.

³¹ V originále *Mnemonic signifier*. Feindt et al. toto spojení definují jako „objektifikaci, která se vztahuje k jakémukoli společensky relevantní paměťové figuře“. Gregor Feindt et al., „Entangled Memory: Toward a Third Wave in Memory Studies” *History and Theory* 54, no.1 (2014), 31.

³² *Česká cesta*, režie Martin Kohout (MasterFilm, 2015), 92 min.

³³ Petr Husák a Tomáš Ježek, *Budování kapitalismu v Čechách* (Praha: Volvox Globator, 1997), 293 str.

³⁴ Výpověď Petra Pitharta o bezprostředně „porevoluční“ konsolidaci československého politického prostředí se tak prolíná se vzpomínáním Milana Otáhalo a Ludvíka Vaculíka, kteří líčí představy, jež mělo prostředí disentu o politicko-ekonomické transformaci. Tyto vzpomínky jsou následně konfrontovány s osobami reprezentujícími českou realpolitiku devadesátých let (Václav Klaus, Jan Stráský) nebo akademický diskurz (Ivo Možný). Viz např. *Česká cesta*, 20:25–37:00.

³⁵ Toto „teleologické“ pojetí je patrné např. v jedné z úvodních pasáží knihy, kde Tomáš Ježek konstatuje, že „tady [v České republice, pozn. autora] zavedeme tržní hospodářství, založené na soukromém vlastnictví, na sílící jistotě, že vyvést tuto zemi z marazmu rovná se privatizovat [...] Já [Tomáš Ježek, pozn. autora] sám jsem snil o čistém a spořádaném rakouském městečku s bílými domy, hospůdkami a rovnováhou v duši.“ Viz Husák a Ježek, *Budování kapitalismu*, 15.

³⁶ Ferdinand de Saussure, *Kurs obecné lingvistiky* (Praha: Academia, 1996), 95–98. Pro správnou historizaci je samozřejmě žádoucí reflektovat i historický kontext, v němž kulturní objekt vznikl. Podstatná část „paměťového nánosu“ vzniká až se zmíněnou (re)definicí vzpomínky, respektive paměti ve více či méně odlišných kontextech. Srov. Feindt et al., „Entangled Memory”: 24–44.

³⁷ Slarque, „Recenze filmu *Česká cesta*“, *Česko-Slovenská filmová databáze*, publikováno 28. ledna 2020, <https://www.csfd.cz/film/391529-ceska-cesta/recenze/>. [citováno 16.03.2022]

ekonomické transformace, který čtenáře seznamuje s paměťovým znakem, který je poplatný Ježkovu společenskému statusu a světonázoru. Kulturní médium (kniha) na vzpomínání „participuje“ přehlednou typografickou úpravou, která zřetelně odlišuje části, kde se paměť „vyvolává“ (novinářovy otázky), a ty, kde vzpomíná pamětník, aby tak čtenáři bylo umožněno co možná nejplynuleji sledovat Ježkem rozvíjený paměťový znak. Fotodokumentace postupně seznamuje s Tomášem Ježkem – akademikem a Tomášem Ježkem – ministrem. Zobrazuje vzpomínajícího v blízkém kruhu akademiků z „prognostáku“.³⁸ Diskurz knihy tak konstruuje exkluzivní paměťový znak, se kterým je prostřednictvím vzpomínek „pamětníka-insidera“ čtenář seznamován. V intencích výše rozvinuté teze lze jako k příkladu kulturního média, které paměťový znak nejen reprezentuje, ale svou formou jej aktivně utváří a podílí se na ní, přistupovat i k objektu pomníku.

Mezi kulturním médiem a paměťovým znakem, jež evokuje, figuruje z hlediska významu konstitutivní proces vzpomínání. V článku „Entangled Memory. Toward a Third Way in Memory Studies“³⁹ [Zapletená paměť, směrem ke třetí cestě v paměťových studiích] definují Gregor Feindt, Félix Krawatzek, Daniela Mehler, Friedemann Pestel a Rieke Trimčev vzpomínání jako polyfonní děj, jehož podobu zároveň ovlivňuje několik faktorů ve dvou rovinách.⁴⁰ V diachronní perspektivě je vzpomínka ještě předtím, než je sama chápána jako reprezentace minulosti, formována zkušenostmi⁴¹ přítomnými v (pod)vědomí vzpomínajícího jedince/kolektivu.⁴² Tato „genealogie vzpomínek“ je do značné míry arbitrární. Její podobu a emoční zabarvení, stejně jako asociace dalších vzpomínek a paměťových znaků, jež vyvolává, nelze nikdy úplně definovat. Liší se v závislosti na nejrůznějších faktorech společenského, intelektuálního a psychologického rázu.⁴³

V synchronní rovině vzpomínání ovlivňuje pluralita sociálních identit jedince, jeho pozice ve společnosti a vztah paměťového znaku ke kulturní paměti a dalším paměťovým znakům.⁴⁴ Množství faktorů, jejichž prostřednictvím se recipient při vzpomínání vztahuje k paměťovému znaku, ilustruje spor o odstranění pomníku maršála Koněva z náměstí

³⁸ Výmluvné jsou v tomto ohledu familiární názvy jednotlivých kapitol, v nichž Tomáš Ježek čtenářům „představuje“ některé z postsocialistických politiků jako např. „Josef Zieleneč. Čech jako poleno.“, „Josef Tošovský. Tichý strážce nezávislosti.“, „Ivan Kočárník. Rutinér par excellence.“ nebo „Jan Stráský. Pokořitel hor i odborů na železnici.“ Viz Husák a Ježek, *Budování kapitalismu*, 81–92.

³⁹ Feindt et al., „Entangled Memory“, 29.

⁴⁰ Tamtéž, 24.

⁴¹ Reinhart Koselleck nazývá zkušenost „přítomnou minulostí“ [present past], viz Reinhart Koselleck, *Future Pasts. On the Semantics of Historical Time* (New York: Columbia University Press, 2004), 259.

⁴² Feindt et al., „Entangled Memory“, 34–35.

⁴³ Tamtéž, 34–35.

⁴⁴ Tamtéž, 24.

Interbrigády v pražské Bubenči, který proběhl mezi lety 2015 až 2020. Z debaty, kterou vandalizace pomníku a následná snaha radnice Prahy 6 o její odstranění vyvolala, byla patrná značná míra nedorozumění mezi jednotlivými aktéry, která plynula z odlišných interpretací paměťového znaku, jenž byl sochou zpřítomňován. Přívržencům odstranění připomínala socha sovětské vojenské represe z padesátých let 20. století, popř. legitimizovala stalinistickou diktaturu.⁴⁵ V prostředí českého odborného historického diskurzu se pro odstranění sochy vyjádřil historik Petr Blažek, jenž proti pomníku argumentoval Koněvovou loajalitou ke Stalinovi a brutalitou, se kterou v r. 1956 potlačil maďarské povstání.⁴⁶ Ke sporu se vyjádřil i historik Matěj Spurný,⁴⁷ který naopak zdůrazňoval potřebu interpretovat sochu v intencích doby, v níž byla postavena, a nechat ji na náměstí Interbrigády stát jako memento minulosti.⁴⁸

Ačkoliv by šlo namítnout, že se ve sporu o odstranění Koněvovy sochy jedná o střet různých politik paměti, lze spor nahlédnout i z odlišné perspektivy a zaměřit se na to, v jaké pozici objekt sochy ve výpovědi aktérů figuruje. Zatímco ze Spurného vyjádření je patrné zaměření na objekt sochy a historický kontext, v němž byla vytvořena, Blažek nemluví o samotném objektu, ale o paměťovém znaku, který pomník reprezentuje a jeho argumentace se tak stáčí přímo k současnému hodnocení činů osoby zpřítomňované pomníkem.⁴⁹ Co způsobuje rozdíl ve stanoviscích, jež oba historici zaujali? Právě synchronní povaha vzpomínání. Do každého jednoho aktu vzpomínání vstupuje množství identit a návyků, k nimž byl člověk socializován. Vztah, který tyto faktory mají k paměťovému znaku a jeho pozici ve společnosti, může v důsledku vést i k obhajování určité politiky paměti. Ve své podstatě se však tato operace nevymyká povaze vzpomínání v jiných, „neodborných“ diskurzích. V důsledku tak existuje jen vzpomínající jedinec, který více či méně reflektuje svou pozicionalitu. Nebezpečí před pádem do interpretační „vzpomínkové pasti“, v níž dochází k zaměnění pomníku za paměťový znak, jenž symbolizuje, nejsou ušetřeni ani odborníci.

⁴⁵ Markéta Mikešová, „Historik o Koněvovi: Likvidoval rolníky a prolil krev tisíců Maďarů. Sochu do muzea“, *Blesk.cz*, publikováno 11. září 2019, <https://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti/618621/historik-o-konevovi-likvidoval-rolniky-a-prolil-krev-tisicu-madaru-sochu-do-muzea.html?fbclid=IwAR1Tk1ZfPO3Muv6ZQIUslY2YOs5ASqSBW-p5VEoCqzFlbgbw-pkK9L8wf5E>. [citováno 19.03.2022]

⁴⁶ Markéta Mikešová, „Historik o Koněvovi“.

⁴⁷ Kateřina Hladíková a Filip Šára, „Znesvěcování soch? Nikdo není bez hříchu. Které sochy jsou v Česku na ráně?“, *Novinky.cz*, publikováno 12. června 2020, <https://www.novinky.cz/historie/clanek/znesvecovani-soch-nikdo-neni-bez-hrichu-ktere-sochy-jsou-v-cesku-na-rane-40327386>. [citováno 19.03.2022]

⁴⁸ Hladíková a Šára, „Znesvěcování soch?“.

⁴⁹ Mikešová, „Historik o Koněvovi“.

Obrázek 1: Vít Šimánek, *Vandalizovaný pomník maršála Koněva na náměstí Interbrigády v Praze*, Česká tisková kancelář, 1. října 2019. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/sites/default/files/styles/node-article_horizontal/public/images/2353469-p201908220422401_0.jpeg?itok=Bwye8VxY. [citováno 20.05.2022]

Záměrem této podkapitoly bylo naznačit komplexní dynamiku mezi pamětí, dějinami a kulturou, a zároveň upřesnit metodologický aparát této práce. Paměťová studia v posledních desetiletích historikům poskytují při snaze o nahlédnutí studovaného problému v širší sociokulturní perspektivě svou interdisciplinarní účinný badatelský nástroj. Paměť jako předmět analýzy disciplíny *memory studies* nepředstavuje jen sumu všech existujících reprezentací minulosti, ale komunikační kód, který umožňuje vyjádření příslušnosti ke společnosti/skupině, jíž je jedinec členem. Jako vektor, který paměť uchovává a přenáší, působí kulturní produkce konkrétní skupiny. Kulturní médium se svou formou na podobě vzpomínky, již zprostředkovává, aktivně podílí a je od výsledné vzpomínky neodlučitelné, což znamená, že při analýze pomníku nelze brát v potaz jen samotnou událost nebo osobu, ke které se vztahuje, ale rovněž jeho podobu, umístění, osobu autora a zadavatele nebo formu zpracování. Jak je patrné i z podkapitoly „Umělecké dílo, architektonický objekt nebo historický pramen? Rekonceptualizace pomníku na pomezí tří diskurzů“, pomník a paměťové

znaky, jež zpřítomňuje,⁵⁰ podléhají v průběhu své existence takřka bez ustání (re)interpretacím. Konstitutivně se na utváření výsledného znaku podílí proces vzpomínání, který je svou podstatou mnohoznačný a odlišuje se v závislosti na jedinci. Funkce pomníku se tak neodvíjí pouze od samotného objektu, ale i (a především) od osoby recipienta, výpovědi a modalit paměťových znaků, které pomník zobrazuje.

⁵⁰ Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization*, 73–74.

II – II Vzpomínat ve veřejném prostoru

Druhý rozměr, v němž je pomník rozprostraněn, představuje veřejný prostor. V následující podkapitole se zaměřím na vymezení vztahu mezi objektem pomníku a prostorem, v němž se nachází. Místo, na němž pomník stojí, totiž zpravidla není vybíráno arbitrárně a mnohdy podléhá institucionálním, symbolickým a mocenským praktikám sociální skupiny, která se k němu vztahuje. Jak se tato dynamika promítá do výsledné podoby pomníku? Jakým způsobem se místo, na němž monument stojí, propisuje do recepce paměťového znaku, jež zprostředkovává?

Podstatou pomníku je v prostoru zpřítomňovat paměťový znak, jenž reprezentuje. Tuto funkci ale umožňuje pouze specifický typ prostoru, který předkládaná práce bude nazývat veřejným. Pojem *veřejný prostor* bude práce chápat ve dvou rozměrech: společensko-institucionálním a fyzickém. Prvně jmenovaná dimenze veřejného prostoru je formována dialektickým vztahem mezi „pouhými názory“ [mere opinions],⁵¹ „názory veřejnými“ [public opinons] a společenskými institucemi, jak je ve svém článku „The Public Sphere“ konceptualizoval Jürgen Habermas.⁵² V tomto pojetí vzniká moderní veřejný prostor od konce 18. století. Je tvořen množstvím soukromých osob, jež vzájemnou interakcí a juxtapozicí svých soukromých názorů zhmotňují svébytný komunikační a ideový kanál, jehož podstatou je dialog mezi svobodnými občany a „státními“ institucemi, vzniknuvšími ze středověkého panovnického dvora.⁵³ Se zrodem buržoazního národního státu, demokratizací volebního práva a masmediálním a časoprostorovým obratem první průmyslové revoluce je koncept veřejného prostoru synekdochou přenesen na celou měšťanskou společnost. Negativním vymezením v opozici k veřejnému prostoru začíná současně i vývoj sféry privátní, ztělesněné domovem.⁵⁴ Roste potřeba reprezentovat hodnoty, jež pro občany a politické elity moderní národní stát ztělesňuje, a uvádět je do nově vymezeného prostoru jako objekty fyzické i myšlenkové. Objekt moderního památníku je možná trochu překvapivě agregátem svých antických a středověkých předchůdců.⁵⁵ Zachovává si tak v sobě „na poměry uměleckého díla hodně předmoderního“.⁵⁶

⁵¹ Jürgen Habermas, „The Public Sphere: An Encyclopedia Article.“ *New German Critique*, no. 3 (Autumn 1974), 50.

⁵² Tamtéž, 49–55.

⁵³ Tamtéž, 50–52.

⁵⁴ Tamtéž, 52.

⁵⁵ Milena Bartlová, „Pomník: paměť, moc, komunikace a hlavně umění“ in: Anežka Bartlová a Matouš Lipus eds., *Manuál monumentu* (Praha: UMPRUM, 2016), 43–45.

⁵⁶ Tamtéž, 44.

Francie poslední čtvrtiny 19. století byla poznamenána krizí národní identity, kterou zapříčinila Pruskem uštědřená porážka u Sedanu v roce 1870. Ztrátou na legitimitě byl stížen i politický parlamentarismus, na němž ústava III. francouzské republiky stála, a který pro mnohé současníky⁵⁷ představoval byrokratický moloch a „vládu židů – židovských zrádců [...] a židovských zlodějů“.⁵⁸ Alegorický *Monument Republice* [*Monument à la République*] byl roku 1883 postaven na pařížském náměstí Republiky. Jeho stavba podléhala potřebě tehdejší politické garnitury (re)konstruovat před tehdejším obyvatelstvem hodnoty, jež mělo jimi reprezentované státní zřízení signalizovat na frekventovaném místě. Piedestal pomníku uvádí recipienta do abstraktního veřejného prostoru. K integraci do kolektivního historického vědomí v tomto případě přispívají reliéfy významných bitev francouzských dějin. Zároveň pomník v prostoru fyzicky zpřítomňuje ideu politického zřízení III. francouzské republiky, což lze ve formálních výrazech pomníků sledovat u vyobrazení alegorické ženské figury, reprezentující státní zřízení v juxtapozici s nápisy *Liberté, Egalité, Fraternité* [volnost, rovnost, bratrství] a sochy lva symbolizujícího všeobecné volební právo.⁵⁹ Z tohoto příkladu je patrná nemožnost redukovat paměťový znak zprostředkovaný pomníkem na jednu ze dvou dimenzí veřejného prostoru, jež zabírá. Myšlenkové asociace, které vyvolává, definují předmět a způsob vzpomínání. Zároveň vytvářejí spojnicí s „minulou přítomností“⁶⁰, zatímco sousoší recipientovi poskytuje ve veřejném prostoru prostředek, *jak* vzpomínat.

Výslednou podobu paměťového znaku ale ovlivňuje i geografické umístění pomníku. *Monument Republice* stojí na náměstí, které ve francouzské národní imaginaci zaujímá místo na průsečíku několika center (společenského, kulturního, politického, historického atd.) státu. Pařížské sousoší se tím, jak odkazuje na množství geografických míst, stává pamětní deskou ideje francouzské republiky. Svou podstatou se *Monument Republice* stává *místem paměti*.⁶¹ Vychází z Pierrem Norou zmíněné potřeby „zastavit čas, zahradit cestu zapomínání, znehybnit určitý stav věcí“.⁶² Prostor, na němž pomník stojí v rámci „dialektiky vzpomínky a amnézie“⁶³, působil jako nositel pamětní desky (památníku), a stal se tak součástí monolitu *Monumentu Republice*.

⁵⁷ Více o francouzském antirepublikánském, antidemokratickém a nacionalistickém deklinismu přelomu 19. a 20. století např.: Michel Winock, *Décadence fin de siècle* (Paris: Gallimard, 2017).

⁵⁸ „Notre affiche. La République c'est le mal“, *L'Action Française*, publikováno 23. března 1908, <https://www.retronews.fr/journal/l-action-francaise/23-mars-1908/4/490985/1>. [citováno 16.03.2022]

⁵⁹ Tuto funkci pomníku nazývá Milena Bartlová *monumentum* a definuje ji jako: „připomínku ve smyslu vytvoření vzpomínky, ale i napomenutí/pokárání“. Milena Bartlová, „Pomník“, 44.

⁶⁰ Koselleck, *Future Pasts*, 259.

⁶¹ Nora, „Mezi paměti a historií“,: 40–63.

⁶² Tamtéž, 56.

⁶³ Tamtéž, 42.

Pierre Bourdieu definuje symbolickou dominanci kultury jako praktiku spočívající v „aktech instituce a destituce, které jsou více či méně založeny na společenské poptávce“.⁶⁴ Platnost tohoto postulátu je viditelná v případě *Monumentu Republice* a rolí, již hraje v jeho výpovědi prostorové umístění. Zpochybňované republikánské zřízení potřebovala francouzská politická garnitura koncem 19. století v paměti Francouzů (re)formovat – slovy Bourdieuho vznikla poptávka. Prostor náměstí v metaforickém i doslovném centru státu, v souladu s antickou definicí pomníku zprostředkoval „vyjádření panství za pomoci takových formálních nástrojů, jakými je vyvýšené a centralizované umístění [...] a samozřejmě nejruznější intertextuální souvislosti“.⁶⁵ Podobně lze pohlížet i na význam, jenž prostorové umístění nese v případě Myslbekovy sochy sv. Václava symbolizující českou státnost. Ačkoliv je u většiny typů těchto „centrálních“ pomníků spaciální převaha úměrná dominanci, již v kolektivní paměti zaujímá paměťový znak reprezentovaný monumentem, najdou se i výjimky.

Takové vybočení představuje sémantické napětí, jenž na Staroměstském náměstí vzniklo po obnově Mariánského sloupu. Toto prostranství je od dob husitských válek spjato s etnickými a konfesijními spory mezi Čechy a Němci, respektive katolíky a protestanty. Jako předchůdce již zmíněného Václavského náměstí, které je místem paměti moderních českých dějin, bývá Staroměstské náměstí asociováno se středověkými a raně novověkými historickými událostmi. Rekonstrukce strženého pomníku v historickém centru hlavního města, navíc ve stejném vizuálním poli jako Šalounův pomník mistra Jana Husa, se od české kunsthistorické obce dostalo lité kritiky.⁶⁶ Spory vyvolaly i rozdíly v hodnocení významu katolické konfese v českých dějinách a pro některé z aktérů se stal zástupným konfliktem, jehož prostřednictvím se pokusili vymezit svůj postoj k této historické otázce.⁶⁷ Geografický prostor na Staroměstském náměstí se prostřednictvím *místa paměti* přenesl do mediálního veřejného prostoru a na několik týdnů ovládl komunikační kanály. Pokud je ale od těchto okolností odhlédnuto, představuje takový restituční akt z hlediska paměťových studií trhlinu připouštějící multiplicitu vzpomínek (a tím i historií) v jinak relativně exkluzivní paměťové praxi českých dějin. Umístění přitom v kauze Mariánského sloupu hraje zcela zásadní roli. Způsobila by

⁶⁴ Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power* (Cambridge: Cambridge Polity Press, 1991), 105–106.

⁶⁵ Milena Bartlová, „Pomník“, 44–45.

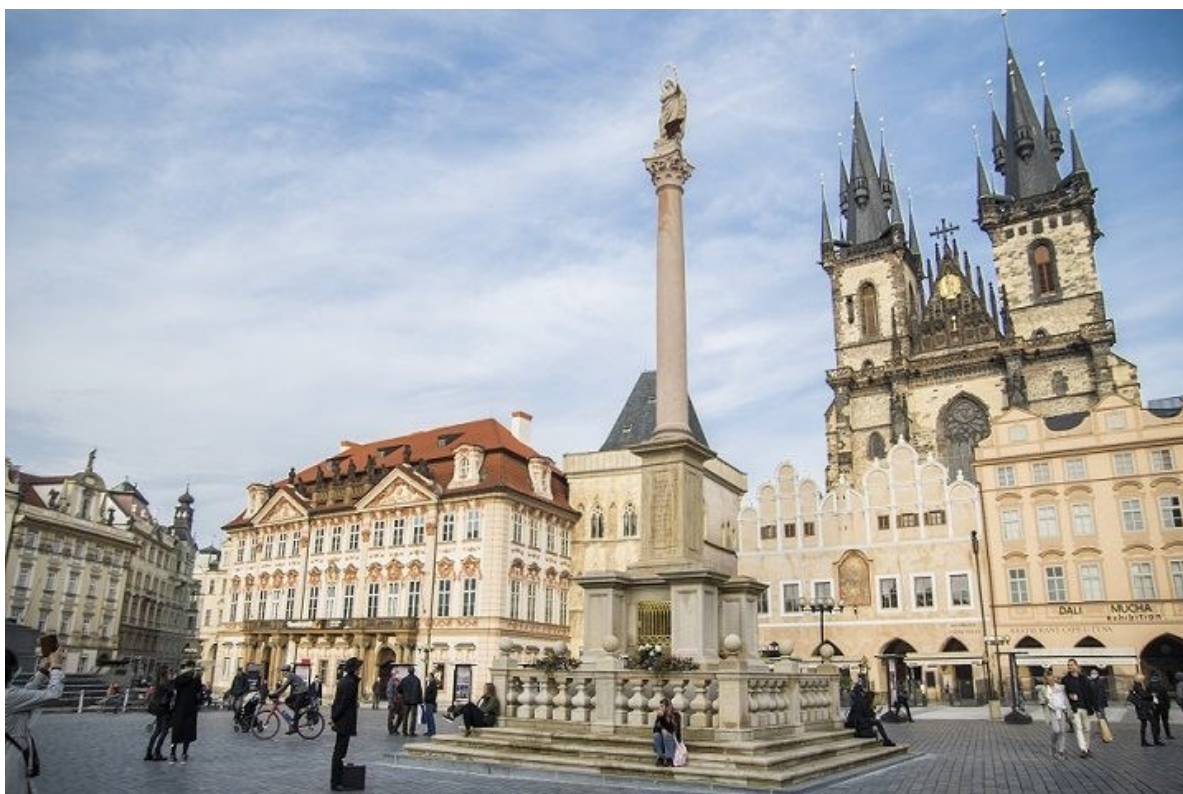
⁶⁶ Milena Bartlová et al., „Memorandum umělců a historiků“, *Mariánský sloup – historie a fakta*, publikováno 28. června 2019, <http://marianskysloup.com/mariansky-sloup-na-staromestskem-namesti/memorandum/>. [citováno 03.04.2022]

⁶⁷ Viz např. argumentace Jana Royta, jenž se ve své obhajobě rekonstrukce Mariánského sloupu k otázce historického významu katolické konfese v českých zemích vrací u šesti z celkových deseti bodů manifestu. Jan Royt, „Proč postavit mariánský sloup na Staroměstském náměstí?“ *Mariánský Sloup v Praze na Staroměstském Náměstí*, publikováno 3. července 2019, <https://marianskysloup.info/proc-postavit-mariansky-sloup-na-staromestskem-namesti/>. [citováno 05.04.2022]

restaurace objektu připomínajícího paměťové znaky spjaté s „němectvím“ a „dobou temna“ stejnou odezvou ve městě regionálního významu na historicky „méně exponovaném“ náměstí? Nejspíš ne. V rámci kolektivní imaginace určité skupiny totiž percepce „centrality“ prostoru pochopitelně ovlivňuje, jak je prostor vnímán, a v důsledku i to, jaké jeho využití je pokládáno za (ne)žádoucí.

Obrázek 2: *Monument à la République*, náměstí Republiky, Paříž. Dostupné z: https://fr.wikipedia.org/wiki/Monument_%C3%A0_la_R%C3%A9publique#/media/Fichier:A_la_Gloire_de_la_R%C3%A9publique_Fran%C3%A7aise.jpg [citováno 05.05.2022]

Obrázek 3: Forum 24, *Replika Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze*, 2020, Forum 24. Dostupné z: <https://www.forum24.cz/wp-content/uploads/2020/11/sloup2-720x460.jpg>. [citováno 20.05.2022]

Zatímco představa centra je (alespoň v západním civilizačním okruhu) spjata s prostorem města, bývá geografická distribuce periferních oblastí (fyzických i mentálních) v kolektivním vědomí rozmanitější. Prostřednictvím pomníků se ovšem vzpomíná i „na okraji“. Asi 15 kilometrů severovýchodně od Birminghamu se uprostřed staffordshirských plání nachází *Národní památkové Arboretum [National Memorial Arboretum]*.⁶⁸ Objekt v „pomníkové praxi“ vyniká strategickým využitím prostoru. Tradičně⁶⁹ jsou (v případech, které to umožňují) jednotlivé vzpomínky přiřazovány ke konkrétním geografickým místům, se kterými sdílí určitou souvislost. Britské arboretum svou periferní lokaci využívá k „umístování“ paměťových znaků nezávisle na prostoru, v němž se nachází. Vzpomínky na veterány druhé světové války, jež má evokovat, se tak odvíjejí podle odlišného klíče – *místo paměti* bylo (a je) v případě arboreta vytvářeno *ad hoc* a samotné prostranství nemělo a priori se vzpomínáním

⁶⁸ Paul Gough, “Garden of Gratitude: The National Memorial Arboretum and Strategic Remembering” in: Paul Ashton and Hilda Kean, ed. *People and Their Pasts. Public History Today* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009), 95–112.

⁶⁹ Od této představy geografické lokalizace paměti se do značné míry odvíjí i Norova konceptualizace *místa paměti*. Srov. Nora, „Mezi pamětí a historií“,: 40–42.

na konflikt žádnou spojitost. Cílem autorů bylo vytvoření (s nezanedbatelnou podporou korporátních a politicko-paměťových institucí)⁷⁰ „metapamátníku“, který by svým prostorovým rozvržením umožnil koexistenci více paměťových znaků v rámci jednoho areálu. Kromě již zmíněného vzpomínkového areálu připomínajícího britské veterány tak byly postupně zřízeny monumenty příslušníkům britských pořádkových služeb, poštákům nebo hasičům.⁷¹ Ačkoliv Paul Gough v závěru své studie kritizuje „tematickou inkonzistenci“,⁷² která juxtapozicí různých vzpomínek uprostřed Staffordshiru vzniká, představuje snaha oprostit pomník od konvenčního paměťového prostorového rámce inspirativní precedens.

Obrázek 4: *Národní památkové Arboretum* [*National Memorial Arboretum*], Croxall, Staffordshire. Dostupné z: <https://letsgowiththechildren.co.uk/wp-content/uploads/2016/12/The-National-Memorial-Arboretum-1-915px.jpg>. [citováno 05.05.2022]

Fixace památníku na určité místo umožňuje prostřednictvím aktů prostorové segregace a/nebo dominance vytváření „hierarchie vzpomínek“, která často vzniká jako přímý následek prosazování politiky paměti. Příkladem takové praxe, při níž dochází ruku v ruce s prostorovou segregací paměti k marginalizaci samotné legitimacy vzpomínání, představuje památka romských obětí holokaustu (*porajmos*). Ta je v českém veřejném prostoru dlouhodobě různými

⁷⁰ Gough, „Garden of Gratitude“, 95.

⁷¹ Tamtéž, 101–102.

⁷² Tamtéž, 109.

způsoby „vyřazována“ z kánonu „oficiální“⁷³ paměti.⁷⁴ I kvůli relativní absenci paměťového znaku *porajmos* ve veřejném prostoru se paradoxně jeho nepřítomnost stává nejvíce patrnou v případech, kdy je zpochybňována. V roce 2021 zařadila tehdejší ředitelka Institutu Tereziánské iniciativy (ITI) Tereza Štěpková do programu pietní akce Veřejné čtení jmen obětí holocaustu předčítání jmen romských obětí. Rozhodnutí ředitelky vytvořit dočasně společný prostorový rámeček pro vzpomínání na druhoválečnou genocidu romského a židovského obyvatelstva vyvolalo u správní rady ITI nevoli. Štěpková byla po realizaci pietního aktu správní radou odvolána,⁷⁵ což vyvolalo medializaci celého případu. Do sporu se zapojil i ředitel Židovského muzea v Praze Leo Pavlát⁷⁶ a jeho výsledkem byla implicitní afirmace nesrovnatelnosti romské a židovské druhoválečné genocidy.⁷⁷ Historik Jiří Smlsal ve svém článku konstatoval, že konflikt představoval střet dvou odlišných politik paměti.⁷⁸ Tato nesrovnatelnost měla být nadále prosazována mimo jiné prostorovým odloučením rituálního aktu pietního Veřejného čtení jmen obětí.

Exkluzivita paměti ve veřejném prostoru je ve vztahu k romským dějinám patrná i z dokumentárního snímku *Jak jsem se stala partyzánkou* (2021)⁷⁹ slovenské režisérky romského původu Very Lackové. Film dokumentuje snahu autorky o připomenutí partyzánské činnosti slovenských Romů v období tzv. Slovenského štátu. Jeden z nejsilnějších momentů filmu konstituuje sekvence zaznamenávající pietní shromáždění v obci Turček, jehož součástí je z iniciativy Lackové i vzpomínka na tamější Romy, kteří za druhé světové války pomáhali partyzánům a byli za to popraveni.⁸⁰ Ze záznamu je patrná snaha politické reprezentace (starosta, radní/zastupitelé) vyhnout se aktu,⁸¹ jenž by ve svém provedení na jednom místě (u pomníku slovenskému druhému odboji) připustil koexistenci paměťových znaků slovenského druhoválečného odboje a Romů, kteří se na něm podíleli.⁸² Prostor, kde stojí pomník

⁷³ Té, která je prosazována veřejně činnými politickými, historickými a paměťovými institucemi.

⁷⁴ Kromě aféry vypuknuvší kolem čtení jmen romských obětí, notoricky známého případu tábora v Letech u Písku, na jehož místě stál do r. 2018 veprín, lze zmínit ještě např. koncentrační tábor v Hodoníně u Kunštátu.

⁷⁵ Zdeněk Ryšavý, „Správní rada odvolala Terezu Štěpkovou z funkce ředitelky Institutu tereziánské iniciativy. Ta s odvoláním nesouhlasí a považuje ho za nespravedlivé, nekorektní a neplatné“, *Romea.cz*, <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/spravni-rada-odvolala-terezu-stepkovou-z-funkce-reditelky-institutu-terezinske-iniciativy.ta-s-odvolanim-nesouhlasia>. [citováno 19.03.2022]

⁷⁶ Leo Pavlát, „Ke ‚konzervativnímu pojetí holocaustu‘ Terezy Štěpkové“, *A2larm.cz*, publikováno 17. července 2021, <https://a2larm.cz/2021/07/ke-konzervativnimu-pojeti-holokaustu-terezy-stepkove/>. [citováno 19.03.2022]

⁷⁷ Pavlát, „Ke konzervativnímu pojetí holocaustu.“

⁷⁸ Jiří Smlsal, „Hra se slovem holocaust? Sledujeme střet dvou politik paměti“, *A2larm.cz*, publikováno 24. července 2021, <https://a2larm.cz/2021/07/hra-se-slovem-holokaust-sledujeme-stret-dvou-politik-pameti/>. [citováno 19.03.2022]

⁷⁹ *Jak jsem se stala partyzánkou*, režie Vera Lacková (Jan Bodnár a Vera Lacková, Media Voice, 2021), 93 min.

⁸⁰ Tamtéž, 1:13:55–1:15:10.

⁸¹ Tamtéž, 1:08:36–1:10:20.

⁸² Tamtéž, 1:13:55–1:14:30.

slovenským odbojářům, a pietní akt, který je v něm realizován, svou koncepcí nepřipouští existenci multiplicity vzpomínek.⁸³ Ačkoliv jsou na monumentu uvedena i jména romských odbojářů, exkluzivní slovenská vzpomínka se každoročně pro Lackovou stává připomenutím symbolického vyčlenění romské minority ze slovenského historického příběhu.

Britské arboretum může v případech mocenské instrumentalizace politiky paměti jedné společenské skupiny proti druhé posloužit jako pozitivní precedens. Výstavba památníku připomínajícího druhoválečnou genocidu a druhý odboj po vzoru Národního památkového arboreta by mohla být krokem vpřed k inkluzivnějšímu vzpomínání. Oproti „tradiční“ souvislosti vzpomínky s místem, na němž je zpřítomňována, by pomník „na zeleném drnu“ umožnil společnou, a zároveň heterogenní (vlastní každé z reprezentovaných skupin) formu připomínání. Relativní exkluzivita českého a slovenského druhoválečného dějinného étosu by v takovém areálu ustoupila paměťovému znaku, jehož podstatnou vlastností by byla multiplicita perspektiv vzpomínání.

Na výše uvedených příkladech lze pozorovat, jak se v závislosti na parametrech prostorů, v nichž probíhá, mění i modality samotného vzpomínání. Veřejný prostor (fyzický, virtuální i jakýkoliv jiný), který je médiem většiny památníků, podléhá bezpočtu proměn. V síti vztahů a pravidel společenské skupiny, jíž podléhá, hraje tento prostor více či méně jasně definovanou roli. Zda se vzpomíná na periferii nebo v centru, jestli je místo, na němž je vzpomínka „vyvolávána“, symbolicky spjaté se skupinou lidí nebo historickou reprezentací, jichž se týká, nebo jak se do lokalizace paměti promítají hierarchie mezi skupinami, které vzpomínají. Tyto, a mnoho dalších otázek je třeba si při (de)konstrukci dynamiky mezi prostorem a vzpomínkou, která je v něm rozvíjena, klást. Odpovědi na takové otázky se budou u každého případu pomníku, či obecněji formy vzpomínání, lišit, stejně jako se od sebe liší jednotlivá místa a jejich konotace. Pro potřeby této práce je důležité takové nuance reflektovat. Při analýze pomníku tak bude volba umístění chápána jako výsledek (ne)vědomých rozhodnutí, která mají své příčiny v kulturně-historických souvislostech přesahujících diskurz samotné paměti.

⁸³ Podobnou „uzavřenost“ k mnohoznačnějším, a tím i inkluzivnějším výkladům reprezentované historické události lze pozorovat např. i u *Památníku obětí a vítězů druhého odboje* na pražském Klárově. Případem se ve své monografii zabývá Kamil Činátl. Původní vítězný návrh výtvarníka Davida Černého nutil návštěvníka svým provedením k průchodu „historickou uličkou hanby“, což vzbudilo značnou kontroverzi a v důsledku vedlo i k přehodnocení výsledků soutěže. Realizovaná socha, jejímž autorem je Vladimír Preclík, zobrazuje na piedestalu pro recipienta „nedosažitelnou“, potrhanou, na půl žerďi vlající českou státní vlajku. Památník staví diváka před reprezentaci fetišizující mučednický obraz národa, a posiluje tak dějinný výklad Čechů – historických obětí. Exkluzivní je navíc i reprezentace odbojářů, kteří jsou bez výjimky ztotožňováni s českou národností. Srov. Kamil Činátl, *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014), 267–270.

II – III Umělecké dílo, architektonický objekt nebo historický pramen? Rekonceptualizace pomníku na pomezí tří diskurzů

Jestliže si předchozí dvě podkapitoly kladly za cíl především reflexi dynamiky mezi vzpomínáním, dějinami, kulturou a prostorem, činily tak proto, aby vytyčily obecnější východiska této práce pro definici pomníku. Samotný objekt pomníků bývá často vymezován pouze jako prostorový objekt, který jednoduše odkazuje k určité historické události nebo osobnosti. To je však značně zjednodušující náhled, jelikož pomník svého účelu (přimět někoho, aby vzpomínal) dosahuje až svým „napojením“ na společenskou síť paměti a kultury. V následující podkapitole proto budu hledat alternativní způsoby nahlížení objektu pomníku. Budu tak činit se zapojením tří odborných diskurzů: výtvarně-uměleckého, architektonického a kulturně-historického.⁸⁴

Ačkoliv je v českém prostředí v poslední dekádě akademická debata o památnících spíše na vzestupu, zůstává diskuse ve většině případů omezená na prostředí jednotlivých oborů. Výjimku tvoří publikace *Manuál monumentu*, editovaná historičkou umění Anežkou Bartlovou. Kniha prostřednictvím teoretických textů a kvalitativních studií přináší v českém kontextu bezprecedentní interdisciplinární reflexi pomníkové praxe. Publikace se však soustředí především na „moment převedení myšlenky do praxe“,⁸⁵ a proto je v ní pomník vymezen především z perspektivy kunsthistorické a architektonické jako „sochařský či architektonický formovaný objekt nadaný určitým posláním“.⁸⁶ Anežka Bartlová zároveň ve své definici vymezuje památník, jenž „patří osobnosti či události, kterou si chceme pamatovat“,⁸⁷ jako termín podřazený pomníku („který upomíná na to, co bychom neměli zapomenout“⁸⁸). Takové dělení je však ojedinělé⁸⁹ a svědčí o potřebě autorky kategorizovat umělecké artefakty mobilizující paměť ve veřejném prostoru podle formálního klíče. Památníky slouží v knize k pojmenování figurálních soch, zatímco pomníky se v podání *Manuálu monumentu* vyznačují abstraktnějším provedením, které nemusí k události či

⁸⁴ V *Manuálu monumentu* jsou zastoupeni především architekti a architektky, kunsthistorici a kunsthistoričky a umělci a umělkyně. Rovněž stojí za zmínku, že perspektiva odborného historika nebo historičky v publikaci úplně chybí.

⁸⁵ Anežka Bartlová a Matouš Lipus, „Úvod“ in: Anežka Bartlová ed., *Manuál monumentu* (Praha: UMPRUM, 2016), 7.

⁸⁶ Anežka Bartlová, „Manuál monumentu“ in: Anežka Bartlová ed., *Manuál monumentu* (Praha: UMPRUM, 2016), 17–18.

⁸⁷ Tamtéž, 18.

⁸⁸ Tamtéž, 18.

⁸⁹ Např. Zdeněk Hojda a Jiří Pokorný nazývají pomníky i monumenty vyobrazující historické osobnosti. Srov. „Pomník Rüdigerera von Bechelarena v Jablonci nad Nisou“ in: Hojda a Pokorný, *Pomníky a zapomníky*, 143.

osobnosti, již reprezentuje, odkazovat figurativními prostředky. V jiných publikacích⁹⁰ významy pojmů *pomník* a *památník* splývají. Tato práce využívá oba pojmy k označení objektů ve veřejném prostoru, které „spojují minulost se současností, budované s ohledem na minulost“.⁹¹

V *Manuálu monumentu* není pro „praktické“ pojetí publikace, snad až na určité pasáže ve stati Mileny Bartlové,⁹² zachycena historiografická perspektiva.⁹³ Oproti tomu kniha *Pomníky a zapomníky* z pera historiků Zdeňka Hojdy a Jiřího Pokorného, která v současné době představuje asi nejznámější porevoluční odborný počín zabývající se touto problematikou, nahlíží monumenty takřka výhradně jako artefakty poplatné historické realitě, v níž byly zkonstruovány.⁹⁴ V obou monografiích chybí hlubší reflexe samotného vztahu objektu pomníku k paměťovému znaku, jenž reprezentuje. V monografiích absentují i modalities proměn paměťových znaků, které již byly naznačeny v první podkapitole. Pokud však je pomník považován za objekt, jenž je součástí širšího kulturního diskurzu, jenž „vzpomíná“, je třeba při jeho analýze brát v potaz i (v čase se měnící) podoby paměťového znaku, který monument zpřítomňuje.

Analytický potenciál pomníku totiž tkví především v recepci, jíž se mu dostává od veřejnosti (synchronně i diachronně) a jeho vztahu k širší množině reprezentací paměťového znaku v kulturním diskurzu. Jestliže odkazuje k minulosti, čímž nutí recipienta nebo recipientku vzpomínat, stává se ve stejnou dobu pro historika interpretovatelným historickým pramenem.⁹⁵ Při posuzování významu, jenž stavba pomníku plnila ve „svém“ historickém kontextu, se ale badatel řídí i představami, jichž mohli dějinní aktéři konstruující fyzický objekt pomníku nabývat ve vztahu k epoše, kterou monument ztělesňuje. Je potřeba najít paletu interpretačních nástrojů s nejširším, transdisciplinárním zaměřením, která umožní získat o konkrétním paměťovém znaku co možná nejucelenější obraz.

Následující podkapitola proto bude věnována (re)konceptualizaci pojmu *pomník*. Spíše než uzavřenou definici zprostředkuje na konkrétních případech příklady situací, kdy se na

⁹⁰ Např. již zmíněná publikace *Pomníky a zapomníky*.

⁹¹ Anežka Bartlová a Matouš Lipus, „Úvod“, 7.

⁹² Milena Bartlová, „Pomník“, 50–55.

⁹³ Srov. obsah *Manuálu monumentu*.

⁹⁴ Např. v úvodu knihy Hojda s Pokorným konstatují, že „pomníkové spory jsou proto věci přirozenou a věčnou, plynou ze sporu o „národní“ tradice, respektive „správný výklad národních stereotypů“ (Hojda a Pokorný, *Pomníky a zapomníky*, 17). Takové vymezení ale částečně opomíjí konstantně „znovu vzpomínaný“ paměťový znak, jehož je pomník nositelem. Předmětem analýzy se potom stává specifický kontext, v němž byl pomník vystaven. To, že se paměťový znak pomníku v čase proměňuje, a tím se modifikuje i funkce pomníku, zůstává u Hojdy a Pokorného bez povšimnutí.

⁹⁵ Koselleck, *Future Pasts*, 255–256.

recepti paměťového znaku reprezentovaného pomníkem podílí zmíněné tři odborné roviny, jejichž perspektivou lze monument zkoumat. Jak jsem již uvedl výše, pro terminologickou reflexi bude stěžejní idea znaku, která je zastoupena v uměleckém, architektonickém i historickém pojetí monumentu.⁹⁶ Ačkoliv o pomníku jako o znaku ve své publikaci píše i Hojda s Pokorným, představuje v jejich pojetí symbol sémanticky neměnnou, původní ideu, „kterou měl pomník reprezentovat a propagovat“⁹⁷, jejímž odhalením je proces analýzy pomníku završen. Význam pomníku se v jejich chápání sice s časem může proměňovat, tento proces ale oba historikové ve svém výkladu redukují na střet oné „původní ideje“ a momentálního „pomníkového konsensu“.⁹⁸ Znak zpřítomňovaný pomníkem je tak v *Pomnících a zapomnících* pojímán především jako „zástupný terč národnostních a politických sporů“.⁹⁹ Navíc je v monografii pomník definován jako objekt, jenž „se od jiných plastik či architektur odlišuje především tím, že je jako pomník veřejností chápán (či uctíván) z důvodů převážně mimoestetických“,¹⁰⁰ čímž Hojda s Pokorným vymezují pomník jako objekt, který podléhá interpretaci založené pouze na recipientovo ztotožnění s historickou realitou, k níž odkazuje. Tato práce v souladu s výše zmíněnou teorií paměti Feindta et al. reflektuje pomník jako objekt, jehož význam podléhá v každém (historickém) momentu multilaterální (re)definici, na které se podílejí všichni vzpomínající a média, jejichž prostřednictvím spolu komunikují.

Taková (re)konceptualizace pomníku přináší dvě, z metodologického hlediska nezanedbatelné výhody. Zprvé umožňuje lépe reflektovat sémantické proměny, jimiž paměťový znak v čase prochází.¹⁰¹ Dále tato „symbolická konceptualizace“ částečně stírá rozdíly mezi pojetími pomníku napříč disciplínami. Obě tyto skutečnosti badateli umožňují nahlédnout, jakým způsobem dochází k reflexi dynamiky mezi „označujícím“ (pomníkem) a „označovaným“ (paměťovým znakem) v interdisciplinární perspektivě. Do odborné úvahy tak lze zahrnout rovinu výtvarně-uměleckou (umělecké prostředky pomníku), architektonickou, urbanistickou (umístění ve vztahu k prostoru, jiným stavbám) a „paměťově-

⁹⁶ Kromě již zmíněných publikací *Manuál monumentu a Pomníky a zapomninky* jsou pomníky v architektonickém diskurzu reflektovány i v *Manuálu veřejných prostranství hlavního města Prahy*. Viz „Umění na veřejných prostranstvích“ in: Pavla Melková ed., *Manuál veřejných prostranství hl. m. Prahy* (Praha: Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, 2014), 273–279, <https://iprpraha.cz/assets/files/files/b956942f2d4563de94d21c8c97679009.pdf>. [citováno 05.04.2022]

⁹⁷ Hojda a Pokorný, *Pomníky a zapomninky*, 17.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Tamtéž, 20.

¹⁰⁰ Tamtéž, 15.

¹⁰¹ V tomto směru se předkládaná práce bude spíše než samotným objektem pomníku zabírat především jeho vztahem k paměťovému znaku 28. října a jeho proměnami v čase.

historickou“ (samotný paměťový znak a jeho vztah k historickým souvislostem, které jej modelují).

Znak neboli jednotka zastupující jinou jednotku¹⁰² představuje jeden z ústředních pojmů filosofické, kulturní a lingvistické teorie. Z perspektivy studií kolektivní paměti lze nahlížet jako znak takřka jakýkoliv objekt, který je nositelem vzpomínky, a tím pádem ji zastupuje. Podle Rolanda Barthesa však existuje ještě druhá svébytná výkladová rovina znaku.¹⁰³ Tento rozměr, který nazývá Barthes „mytologickým“ [mythologique],¹⁰⁴ pro něj představuje formu „metajazyka“ [méta-language],¹⁰⁵ jenž v recipientovi spontánně evokuje modalitu výkladu znaku, která se liší od jeho významu v prvním stupni výkladu.¹⁰⁶ Paměťový znak reprezentovaný pomníkem lze do jisté míry chápat podobně jako Barthesův „mytologický“ výklad znaku. V první významové rovině odkazuje pomník (plaketa, socha atd.) pouze ke konkrétnímu datu, události nebo osobnosti. Podstatou pomníku je však především propojení události s kolektivní pamětí a pamětí recipienta nebo recipientky, ke kterým se obrací. Při „transportu“ do paměťové roviny se do finální podoby paměťového znaku propisují jak kulturně-společenské souřadnice, v nichž jsou recipient nebo recipientka socializováni, tak „odborné filtry“, které působí jako médium vzpomínky.

Střet jednotlivých „interpretačních realit“, ze kterého je patrná i disciplinární transcendence objektu pomníku, lze ilustrovat na případě prvorepublikového řopíku (lidové označení *Lehkého opevnění vz. 37*), jenž v roce 2017 diamantovou pilou rozřezal Ondřej Bělíca. Tehdejší student architektury na VUT v Brně tak učinil v rámci své diplomové práce, bunkr s vedle ležícím uříznutým rohem se dodnes nachází na poli u obce Vratěšín na Znojemsku.¹⁰⁷ Cílem projektu bylo podle autora „na základě myšlení poválečných amerických umělců Land Artu a evropských architektonicko-uměleckých skupin 60. a 70. let“¹⁰⁸ resuscitovat post-armádní krajinu.¹⁰⁹ Samotný řez, který nazval „Bunker Cut“,¹¹⁰ Bělíca

¹⁰² Marcel Danesi a Paul Perron, *Analyzing Cultures. An Introduction and Handbook* (Bloomington: Indiana University Press, 1999), 68–74.

¹⁰³ Barthes, *Mythologies*, 183–189. V českém překladu vyšlo jako Roland Barthes, *Mytologie* (Praha: Dokořán, 2018).

¹⁰⁴ Tamtéž, 185–189.

¹⁰⁵ Tamtéž, 188.

¹⁰⁶ Jako příklad uvádí Barthes větu v gramatické učebnici: ačkoliv může být věta čtena sama o sobě (přičemž postrádá smysl), její význam pro recipienta tkví především ve schopnosti abstrahovat (a naučit se) gramatickou vazbu, již reprezentuje (Barthes, *Mythologies*, 188–189).

¹⁰⁷ Dominika Hromková a Milada Prokopová, „Umělec, který rozřízl betonový bunkr, chce koupit nový“, *iDnes.cz*, publikováno 21. listopadu 2017, https://www.idnes.cz/brno/zpravy/rozriznuty-bunkr-ondrej-belica-novy-bunkr-vrbovec.A171121_154618_brno-zpravy_dh. [citováno 01.04.2022]

¹⁰⁸ Bělíca, *Bunker Kunst*, 12.

¹⁰⁹ Tamtéž, 12.

¹¹⁰ Tamtéž, 13.

zamýšlel jako součást povýšení bunkru na „sochařský-environmentální objekt“.¹¹¹ Z práce je patrná snaha autora rekonfigurovat prostřednictvím umělecké intervence funkci bunkrů a širěji českou pohraniční krajinu a navrhnout nové způsoby potenciálního využití tohoto prostředí.

Bělicův akt téměř okamžitě vyvolal množství negativních reakcí.¹¹² Student byl obviněn z nevkusu¹¹³ a šéf Spolku přátel československého opevnění Martin Ráboň přirovnal intervenci k uříznutí karlštejské věže.¹¹⁴ Celou situaci lze po vzoru Rolanda Barthes dešifrovat „mytologickou“ rovinou sporu mezi Bělicou a jeho kritiky. První rovina sporu čtenáře staví před implicitní otázku, zdali představuje Bělicův řez bunkrem žádoucí intervenci, jestli se jedná o umění. Na tento problém už si však čtenář odpovídá prostřednictvím „mytologické“ roviny sporu. Při pozornějším čtení vyjádření obou stran je patrné, že v pozadí celého konfliktu stojí rozdílný pohled na kvalitativní vlastnosti bunkru. Pro Martina Rábóně představoval řopík ve své intaktní formě „kus naší historie a příklad toho, jak se stát za první republiky staral o ochranu hranic“.¹¹⁵ V Ráboňově pojetí tak neporušený řopík reprezentoval typ pomníku, jehož hodnota spočívala v neporušené architektonicko-estetické identitě, jež symbolizovala politickou kulturu první Československé republiky. Viděno perspektivou Barthesovy sémiologické teorie o mýtech, nekonstituoval problém Bělicovy intervence samotný řez bunkrem, nýbrž narušení „mytologické“ roviny objektu, který v Ráboňově narativu nabývá funkce pomníku.

Zatímco Ráboňovo chápání symbolického významu řopíku takřka přesně kopíruje historizující vymezení pomníku jako historického pramene, který je třeba vykládat výhradně v intencích doby, v níž byl vytvořen,¹¹⁶ Bělicova perspektiva vychází z uměleckého pojetí monumentu. Milena Bartlová píše v souvislosti s „kvalitním uměleckým dílem“¹¹⁷ o jeho schopnosti „vychýlit běžný stav věcí, a tak rozkrýt, jak se věci mají, zviditelnit neviditelné, a tak umožnit rekonfiguraci zkušenosti recipienta“.¹¹⁸ V tomto kontextu lze chápat i Bělicovo prohlášení o „impulzu k rekontextualizaci post-armádních krajin“.¹¹⁹ Do percepce objektu se u Bělici silně propisuje i architektonická rovina. V ní je bunkr chápán jako „absolutní

¹¹¹ Běllica, *Bunker Kunst*, 13.

¹¹² Milada Prokopová, „Umělec odkrojil kus betonového bunkru. Nevkusné, zlobí se fanoušci řopíků“, *iDnes.cz*, publikováno 4. května 2017, https://www.idnes.cz/brno/zpravy/umelec-odkrojil-kus-bunkru-vratenin-kritika-ondrej-belica.A170504_2323167_brno-zpravy_krut. [citováno 03.04.2022]

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Hojda a Pokorný, *Pomníky a zapomněnky*, 17.

¹¹⁷ Milena Bartlová, „Pomník“, 49.

¹¹⁸ Tamtéž, 49.

¹¹⁹ Běllica, *Bunker Kunst*, 12.

architektura¹²⁰ a příklad megalitické stavby, která se „vyznačuje principy spirituality a věčnosti“.¹²¹ Narušením integrity stavby chtěl Bělíca dosáhnout současně vzniku pomníku specifickému typu architektury a rekonfigurace uvažování o prostoru, který je v české kolektivní paměti na periférii.¹²²

V „mytologické“ rovině paradoxně Ráboň s Bělicou řopík chápou podobně. Objekt bunkru pro ně představuje prostředek, jímž se vztahují k minulosti – jehož prostřednictvím vzpomínají. Řopík pro ně reprezentuje hodnoty, s nimiž se ztotožňují. Jeho zachování v intaktní podobě v opozici k narušení jeho integrity představuje formu vyjádření sounáležitosti s bunkrem reprezentovanou představou minulosti. V obou případech se z objektu stává pomník a to, zdali je za funkčnější považováno jedno či druhé provedení, záleží do značné míry na subjektivním názoru.

Obrázek 5: Ondřej Bělíca, *Bunker Cut*, 2017, Vratěšín, archiv Ondřeje Bělíci. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/sites/default/files/styles/size_1180/public/images/1911629-bunkr_belica1.jpg?itok=-YhM910c. [citováno 05.05.2022]

¹²⁰ Bělíca, *Bunker Kunst*, 16.

¹²¹ Tamtéž, 16.

¹²² Srov. Zbyněk Petráček, „Když se řekne ‚vnitřní Sudety‘. Stát chce podpořit udržení života na perifériích“, *Lidovky.cz*, publikováno 10. února 2020, https://www.lidovky.cz/nazory/petracek-kdyz-se-rekne-vnitri-sudety-stat-chce-podporit-udrzeni-zivota-na-periferiich.A200209_172516_ln_nazory_rkj. [citováno 03.04.2022]

Funkci pomníku ale nemusí vykonávat pouze architektonické nebo sochařské objekty umístěné v exteriéru. Publikace *Atlas transformace*¹²³ byla vydána v rámci širšího umělecko-historického projektu, jehož součástí byla i výstava v Galerii hlavního města Prahy *Monument transformace*.¹²⁴ Výstava a publikace z umělecké a historické perspektivy mapují transformační proces porevoluční společenské a umělecké imaginace ve středoevropském kontextu.¹²⁵ Autoři v úvodu *Atlasu transformace* deklarují, že cílem publikace je „produkce difference – oborové, metodologické, politické, [...] re-prezentace paměti (tedy proces návratu do minulosti motivovaný současností.)“¹²⁶ Samotná kniha se skládá z celkem 316 slovníkových hesel, která jsou zpracována množstvím autorů. Některá z hesel vznikala přímo „pro“ publikaci, jiná byla do knihy zařazena *ex post* a jejich geneze tím pádem probíhala v odlišných kontextech.

Doprovodná výstava v prostorách pražské Městské knihovny kombinovala různé historické artefakty (např. socialistické budovatelské bannery) s díly současných umělců z celého světa.¹²⁷ Instalace měla za výsledek setření v jiných souvislostech relativně jasné hranice mezi „neuměleckým historickým artefaktem“ a uměleckým dílem. Tímto působením expozice diváka vybízela k analytické interakci s vystavenými předměty. Vzpomínání probíhalo jak prostřednictvím „opravdových historických artefaktů“, tak při interakci se soudobými uměleckými díly. Podoba expozice spíše než se zavedenou představou výtvarně-umělecké výstavy vybízela k asociaci s prostorem archivu či depozitáře.

¹²³ Zbyněk Baladrán a Vít Havránek eds., *Atlas transformace* (Praha: tranzit.cz, 2009).

¹²⁴ Více o výstavním projektu zde: „Monument transformace 1989–2009“, *Monument transformace*, <http://www.monumenttotransformation.org/>. [citováno 03.04.2022]

¹²⁵ „Monument transformace 1989–2009“.

¹²⁶ Baladrán a Havránek, „Úvod“ in: Zbyněk Baladrán a Vít Havránek eds., *Atlas transformace* (Praha: tranzit.cz, 2009), 6.

¹²⁷ Více k samotnému výběru umělců v příloženém rozhovoru: Terezie Nekvindová, „Monument transformace“, *Flash Art*, publikováno 11. června 2009, <https://flashart.cz/2009/06/11/monument-transformace/>. [citováno 05.04.2022]

Obrázek 6: Martin Polák, *Výstava Monument transformace 1989–2009*, 2009, Praha, Artmargins.com. Dostupné z: https://artmargins.com/wp-content/uploads/attachments/Monument_transformace_005.jpg. [citováno 28.04.2022]

Obrázek 7: Martin Polák, *Výstava Monument transformace 1989–2009*, 2009, Praha Artmargins.com. Dostupné z: https://artmargins.com/wp-content/uploads/attachments/Monument_transformace_020.jpg. [citováno 28.04.2022]

V *Atlasu transformace* vybízejí autoři čtenáře, aby ke knize přistupoval jako k „rhizomatické asambláži“.¹²⁸ Toto spojení odkazuje k post-strukturalistické filosofii a odborné archeologické terminologii. Gilles Deleuze a Félix Guattari vymezili v *Tisíci plošinách*¹²⁹ metaforický pojem rhizomu v humanitních vědách jako alternativu k lineárním a „stromovitým“ [arborescent]¹³⁰ epistemologickým analytickým schémátům.¹³¹ Rhizom (v češtině oddenek) v této definici představuje heterogenní systém, síť prvků, které se nacházejí ve vzájemné souvislosti a ovlivňují se, aniž by mezi jednotlivými prvky panovala časová posloupnost nebo jednoznačná hierarchie. Pojem umožňuje zaujmout při analýze objektu perspektivu, jež není zatížena zjednodušujícími kauzálními schématy a řetězci. Tyto „lineární“ postupy podle Deleuze a Guattariho až příliš často na základě jedné vlastnosti přiřazují konkrétní prvek k předem definované kategorii a opomíjí tak jiné sítě vztahů, které nejsou při „vertikální nebo horizontální“ analýze patrné.¹³² Asambláž potom označuje celek specifických „genetických podmínek“, určité reality, která se nachází v časoprostoru a má tím pádem historii. Pojem navíc v archeologické terminologii odkazuje k „vrstvě různých artefaktů nalezených ve vzájemném spojení“.¹³³

Monument a Atlas transformace svou povahou konstituují typ intermediálního pomníku. Ten v předkládané práci lze dále exploatovat při výzkumu konkrétních objektů, jejichž prostřednictvím může jedinec vzpomínat. Projekt působí jako symbol, který reprezentuje paměťový znak transformace, jež bezprostředně od r. 1989 probíhá v tzv. postsocialistickém bloku. Místo tradiční „kanonické“ expozice kulturní paměti přistupuje iniciativa prostřednictvím juxtapozice prvků v „rhizomatickém schématu“ připouštějícím multiplicitu vzpomínek ke zdůraznění její nejednoznačnosti, přičemž paměť projekt využívá k ilustraci plurality možných výkladů. Slovy Aleidy Assmann tak zobrazuje paměť „archivu“.¹³⁴

¹²⁸ Baladrán a Havránek, „Úvod“, 6.

¹²⁹ Gilles Deleuze a Félix Guattari, *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia* (London – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2005), 3–25. V českém překladu vyšlo jako: Gilles Deleuze a Félix Guattari, *Tisíc plošin* (Praha: Hermann & synové, 2010).

¹³⁰ Deleuze a Guattari, *A Thousand Plateaus*, 8.

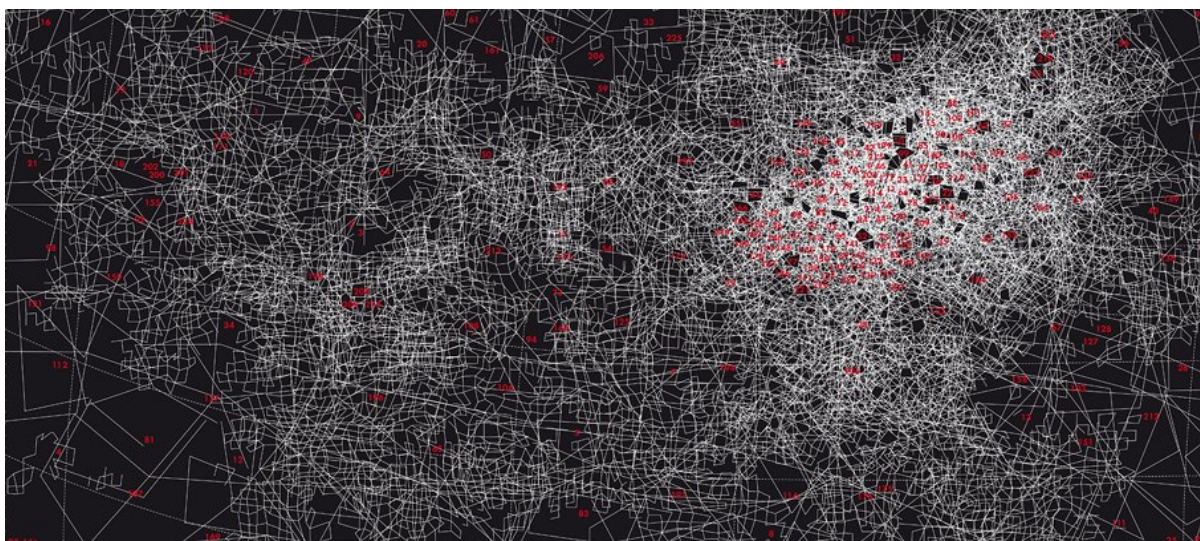
¹³¹ Tamtéž, 5–7.

¹³² Tamtéž, 2–3.

¹³³ Baladrán a Havránek, „Úvod“, 6.

¹³⁴ Pro Aleidu Assmann se kulturní paměť konkrétní společenské skupiny skládá ze tří hlavních rovin, do nichž lze zařadit jevy, jež jsou předmětem vzpomínání a zapominání: jsou jimi paměť „kanonická“ a „archivní“ a zapomnění. Zatímco kanonická rovina kulturní paměti „aktivně“, výběrem jevů, jež zobrazuje, participuje na utváření „současné paměti“, „archivní“ obsahuje záznamy o informacích a vzpomínky, které jsou dekontextualizované a na půl cesty mezi zapomněním a aktivním připomínáním. Pro vědce podle Assmann představují archivy ve fyzické i dematerializované podobě potenciálně bohatý interpretační materiál, který je ale třeba kriticky reflektovat ve vztahu k historickému kontextu, který se o jejich zachování „zasloužil.“ Aleida Assmann, „Canon and Archive” in: Astrid Erll and Ansgar Nünning eds., *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook* (Berlin – New York, NY: Walter de Gruyter, 2008), 100–104.

Projekt této výpovědi dosahuje za použití historických, výtvarně-uměleckých i architektonických prostředků, z nichž „skládá“ pomník, který ve veřejném prostoru zneklidňuje právě svou heterogenitou.¹³⁵ Slovníková hesla složená definicemi a interpretacemi z různých časových a kulturních kontextů, umělecké objekty zařazené na základě rozličných kvalit po bok historických artefaktů, jež bývají vnímány jako „prameny“ ve společném výstavním prostoru. Před recipientem vystává jen těžce definovatelná intermediální konstrukce, která jako by svou neuchopitelností a spletitostí¹³⁶ poukazovala na povahu kulturní paměti.

Obrázek 8: *Mapa rhizomatické asambláže*, 2009, archiv Víta Havránka. Dostupné z: <http://www.monumenttoformation.org/atlas-transformace/image/diagramy/900/gama.jpg>. [citováno 05.05.2022]

Na začátku této podkapitoly jsem vytyčil cíl – (re)konceptualizace termínu *pomník*. V první řadě (jak jsme mohli vidět na příkladu „sporu o řopík“) je podstatné pojetí pomníku jako znaku. To, že určitý objekt funguje jako symbol, který zprostředkovává kontakt s pamětí, z takového objektu pomník konstituuje. Bunkr, který byl do medializace sporu pouze další zpuštěnou a zapomenutou stavbou jako by po Bělicově a Ráboňově intervencích nabyl nové kvalitativní vlastnosti. Stal se pomníkem, jenž pro každého z účastníků označoval jiný paměťový znak.

¹³⁵ Multiplicita možných výkladů je implicitně formou otázky „Tak kdo začne?“ přítomná i ve videoklipu, který sloužil k propagaci výstavy. Srov. Maquorek, „MONUMENT TRANSFORMACE, televizní spot k výstavě v Galerii hlavního města Prahy“, režie Lukáš Kokeš, Youtube.com, 30 s, publikováno 3. června 2009, https://www.youtube.com/watch?v=Cx7eLzReXNc&ab_channel=Maquorek. [citováno 04.04.2022]

¹³⁶ Toto adjektivum je použito i s ohledem na již zmíněný článek *Entangled memory*, který lze volně přeložit jako *spletitá* nebo *zapletená* paměť, blíže viz podkapitola „Vzpomínat (s) kulturou“.

Jak ale pracovat s tímto paměťovým znakem ve vztahu ke kultuře, aniž by reprezentace, jež může ve vzpomínajících evokovat, byly zjednodušovány nebo podřizovány normativním soudům? Zde vstupuje do popředí druhá rovina kontextualizace pomníku pro potřeby této práce. Podobně jako projekt *Monument transformace* v případě postsovětské transformace pro pochopení role, již určitý paměťový znak hraje v konkrétní společenské skupině, poslouží komparace s jinými kulturními médii, jež reprezentují stejný námět. V takovém případě dojde v rámci výzkumu k analýze paměťového znaku prostřednictvím intermediální asambláže. Jak jsem již uvedl v úvodu, výběr pramenů i způsob, jimiž je jako autor této práce analyzuji, bude nutně interpretativní. Cílem práce není vyčerpávající (a nekonečný) výčet všech modalit vzpomínání na 28. říjen, nýbrž snaha o porozumění jednomu z významů, jež tento paměťový znak může ve spojení s dalšími paměťovými diskurzy nabývat v české postsocialistické společnosti. Multiplicita vzpomínek na *Den vzniku samostatného československého státu* a takřka nekonečné množství (re)konfigurací tohoto znaku v různých kulturních médiích bude v exkurzi pamětí průvodcem.

III Pomníky a monumenty 28. října 1918 jako nástroj české historické dominance: Dvě případové studie

III – I Metodologie výzkumu, výběr pomníků

Ještě než přikročím k samotným případovým studiím, považuji za vhodné přiblížit čtenáři pozadí a metody využití při empirickém výzkumu, jenž se stal východiskem pro analýzu obou pomníků.

Shromažďování materiálu probíhalo v intervalu od března 2021 do dubna 2022. Při sběru informací jsem postupně navštívil všechna česká krajská města a většinu bývalých okresních měst.¹³⁷ Svátek 28. října představuje pro českou společnost poměrně důležitý paměťový znak. Při výběru měst, respektive pomníků, které do výzkumu budou zahrnuty, proto byla klíčová jejich „viditelnost“. Tímto označením mám na mysli relativně vysokou míru pozornosti, jíž se v poměru s ostatními „paměťovými objekty“¹³⁸ ve veřejném prostoru těmto monumentům dostává vzhledem k jejich umístění v centru měst regionálního významu a zapojení do oficiálních vzpomínkových aktů. Tomu odpovídala i lokalizace pomníků. Všechny navštívené monumenty se nacházely v blízkosti (historických, ekonomických atd.) center měst.¹³⁹ Samotná geografická lokace měst (Hradec Králové a Tábor), na jejichž území zvolené pomníky stojí, v procesu výběru roli nehrála a je tak do značné míry arbitrární. Do budoucna se ale komparace pomníků mezi regiony (nebo historickými zeměmi) jeví z badatelského hlediska jako perspektivní.

V návaznosti na otázku umístění je žádoucí, abych vyložil i architektonické a výtvarně-umělecké parametry, v závislosti na nichž jsem monumenty pro analýzu vybíral. Česká

¹³⁷ Navštívil jsem *pomníky Tomáše Garrigue Masaryka* v Brně (Komenského náměstí), Hradci Králové (Masarykovo náměstí), Jihlavě (park mezi ulicemi Palackého a T. G. Masaryka), Kolíně (Žižkova ulice), Liberci (Masarykova ulice), Olomouci (Žižkovo náměstí), Pardubicích (náměstí Legií), Praze (Hradčany), Prostějově (náměstí T. G. Masaryka) a Zlíně (náměstí T. G. Masaryka).

Pomníky Národního osvobození v Plzni (náměstí T. G. Masaryka), Táboře (náměstí Křižíkovo náměstí).

Pomník legionářů v Praze (náměstí Pod Emauzy).

Pomník obětem 1. a 2. světové války v Karlových Varech (I. P. Pavlova).

Pomník obětem 1. světové války v Jindřichově Hradci (Mertovy sady), Příbrami (park Na Příkopech).

Zborovský pomník v Českých Budějovicích (Mánesova).

Památník bitvy u Zborova v Ostravě (Husovo náměstí).

Pomník padlým v Kladně (náměstí Svobody).

Navštívil jsem přitom všechna česká města s počtem obyvatel nad 50 000 Kromě Frýdku-Místku, Havířova, Karviné, Mostu a Opavy.

¹³⁸ Pomníky a monumenty, ale i plakety, stavby nebo reliéfy, které mají s paměťovým znakem *Dne vzniku československého státu* určitou souvislost a vzpomínka na 28. říjen je na nich ritualizována.

¹³⁹ Zejména náměstí, přilehlých parků atd.

městská i rurální krajina je vzpomínkovými objekty významně saturována.¹⁴⁰ Relativně velké množství pramenného materiálu z badatelského hlediska přinášelo i potřebu užšího vymezení objektu analýzy. V souvislosti s kapitolou, která byla vyhrazena teoretickému ukotvení této práce, vyplývá, že pro analýzu kulturního diskurzu je žádoucí především významová vrstva, kterou je možné podrobit zkoumání, interpretaci a komparaci. Ačkoliv lze takto analyzovat i bezpočet komemorativních desek, plaket, pietních míst nebo hrobů, existují z hlediska vzpomínkové praxe i exponovanější a interpretačně (tj. z hlediska kulturní paměti) bohatší objekty. Rozhodl jsem se proto dále zkoumat monumenty, které lze z výtvarně-umělecké perspektivy klasifikovat jako umělecká díla.¹⁴¹ Jedná se především o figurální a abstraktní sochy a sousoší. Takové monumenty jsou totiž mnohdy pojímány jako forma připomínky, která má být co možná nejviditelnější. Aby byl paměťový znak předán co největšímu počtu recipientů, musí být poměrně impozantní (a tím pádem viditelný) i estetický symbol, který se na zpřítomňování paměťového znaku podílí.

Další významovou vrstvou, kterou „umělecké pomníky“ nesou, jsou ritualizované formy oslav a připomínek svátků, piet a jiných událostí. Zde se opět v souvislosti s objektem sochařského pomníku nabízí otázka, *jestli a jak* se tato „divadelní představení“¹⁴² liší v závislosti na estetických kvalitách pomníku a jeho časoprostorových souřadnicích? Obecně lze konstatovat, že umělecké objekty hrají z hlediska synchronní ritualizace vzpomínky/pietního aktu poměrně významnou roli. Zohlednění této sémantické roviny (kdo, kdy, kde a jak se ritualizace vzpomínky zúčastnil) mi umožnilo nahlédnout institucionalizaci vzpomínky z pohledu aktérů „zdola“ i „shora“.¹⁴³

V neposlední řadě byla významným parametrem pro výběr zkoumaných pomníků jejich reprezentativnost ve vztahu k širší vzpomínkové praxi 28. října. Z hlediska relevance analýzy se proto podstatným měřítkem výběru stala určitá míra podobnosti „ideálnímu pomníku 28. října“. Umělecké pomníky připomínající 28. říjen 1918 neodkazují ve většině případů jen k samotnému datu, ale jsou zároveň i monumenty více či méně souvisejících historických událostí a osobností, jejichž prostřednictvím je *Den vzniku samostatného československého státu* připomínán. Tyto „doprovodné“ paměťové znaky se opakují a velmi často sdílí podobnost

¹⁴⁰ Srov. např. s databází vojenských pomníků, která jen pro Českou republiku uvádí 51 877 vojenských pietních míst. Tato pietní místa často nesou v rámci figurálního a estetického zpracování souvislost s 28. říjnem: „Statistika, Spolek pro vojenská pietní místa“, *vets.cz*, <https://www.vets.cz/vpm/statistika/>. [citováno 17.04.2022]

¹⁴¹ Milena Bartlová jako umělecký pomník definuje „takové umělecké dílo, které prostřednictvím sdíleného vzpomínání ustavuje politickou veřejnost tím, že je neustále na očích, a v cestě sděluje své poselství, jemuž se nedá uhnout.“ Milena Bartlová, „Pomník“, 54.

¹⁴² Dagmar Hájková et al., „Úvod“ in: Dagmar Hájková et al., eds., *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu* (Praha: Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2018), 25.

¹⁴³ Tedy z perspektivy občanů zúčastňujících se vzpomínkového aktu i aktérů, kteří takový akt organizují.

se vzpomínkovými figurami, které jsou s první republikou a jejím vznikem v českém prostředí asociovány. Paměťovými znaky, které se v průběhu mého terénního výzkumu nejčastěji objevovaly ve výrazových prostředcích pomníků,¹⁴⁴ jež jsem zkoumal, jsou legionářské a obecněji vojenské reminiscence a nejrůznější odkazy spjaté s mýtem o „demokratické“ povaze meziválečného československého státu, který je často personifikován v osobě Tomáše Garrigue Masaryka. Četnost výskytu pomníků, jež v nějaké formě tyto náměty tematizovaly, jsem zohlednil při výběru pomníků analyzovaných v případových studiích.

Podobně jako při výběrů „doprovodných“ námětů, které monumenty ztvárňují, se jeví z hlediska recepce důležitá forma uměleckého provedení velkého množství pomníků v českém veřejném prostoru. Tuzemské monumenty se po formální stránce mnohdy vyznačují „popisným realismem“.¹⁴⁵ Toto spojení lze vyložit jako soubor uměleckých prvků, postupů a estetických vlastností, jež jsou v českém výtvarně-uměleckém prostředí spojovány s objektem monumentu.

Důraz je kladen především na srozumitelnost a přístupnost symbolické výpovědi pomníku, čemuž je uzpůsobeno i umělecké zpracování objektu. Tato praxe může ve svém důsledku mít vliv i na podobu paměťového znaku, jež pomník reprezentuje. Může být chápána jako určitá paralela k české oficiální politice paměti, která se vyznačuje mimo jiné schematizací a normativní kategorizací společenských skupin, které jsou jejím předmětem. U figurálních soch je tento úzus patrný z věrného anatomického zpracování a dodržení zvyků umělecké reprezentace historické osobnosti (včetně postoje nebo oblečení) z ostatních dostupných pramenů. Toto formální zpracování je typické pro většinu figurálních soch zobrazujících historické osobnosti českých dějin. U abstraktních plastik lze pak tento zvyk pozorovat u rekurentního používání určitých symbolů. Jedná se zejména o znaky spjaté s národním historickým étosem (kalich, lev, erby a státní znak atd.), které kromě toho, že zastupují v estetické rovině ideu státnosti, konstituují jednoduše zapamatovatelný a poměrně srozumitelný znak. Ačkoliv je v posledních letech tento trend u některých námětů nahrazován stavbou pomníků, jejichž forma paměťový znak zpřístupňuje většímu množství interpretačních rámců,¹⁴⁶ lze u pomníků souvisejících se *Dnem vzniku Československa* konstatovat pokračující převahu konzervativního formálního pojetí.

¹⁴⁴ Všechny 19 navštívených pomníků připomínalo v nějaké formě paměťové znaky Tomáše Garrigue Masaryka (10 monumentů) nebo legionářů (9 monumentů).

¹⁴⁵ Milena Bartlová, „Pomník“, 48.

¹⁴⁶ Za příklady těchto tendencí lze v posledních letech považovat způsob, jímž je připomínán paměťový znak Jana Palacha – např. *Památník Jana Palacha* ve Všetatech nebo sousoší *Dům syn a Dům matky* na Palachově náměstí v Praze. Oba monumenty pracují s abstraktnějšími figurativními prostředky a opouští „tradičnější“ formy připomínání Jana Palacha jako vyvádění jeho posmrtné masky ve formě sochy/reliéfu atp.

Ve světle výše uvedených skutečností jsem proto pro dvě případové studie zvolil *Pomník národního osvobození* v Táboře a *Pomník Tomáše Garrigue Masaryka* v Hradci Králové. Jednak kombinací svého umístění (centrum relativně důležitého krajského, respektive regionálního města) představují objekty, u nichž je vzpomínání ritualizováno, a to zejména prostřednictvím oficiálních vzpomínkových aktů i „každodenního vzpomínání“, protože jsou, slovy Mileny Bartlové, „neustále na očích, a v cestě sdělují své poselství, jemuž se nedá uhnout“.¹⁴⁷ Zároveň jsou vzhledem ke svému estetickému pojetí a symbolické vrstvě poměrně dobře interpretovatelné a paměťové znaky, jež reprezentují, ilustrují „zapletenost“¹⁴⁸ české kulturní paměti. Oba pomníky je možné chápat jako součást širší a oficiální paměťové praxe. U obou monumentů jsem se 28. října 2021 účastnil vzpomínkových aktů, které jsem zaznamenal. Přepisy záznamů využívám v obou případových studiích jako pramennou bázi své analýzy.

V případě tábořského pomníku při jeho výběru navíc hrál nezanedbatelnou roli ještě „konkurenční paměťový znak“, který je ve městě zpřítomňován. Tábor je historicky spjat s husitským hnutím. Důležitost paměťového znaku pro regionální identitu jihočeského města ilustruje nejdůležitější regionální paměťová instituce – Husitské muzeum Tábor. Oslav deklarativně odkazujících k husitskému hnutí (*Táborská setkání*) se každoročně účastní tisíce lidí.¹⁴⁹ Husitský paměťový znak poskytuje recipientům příležitost k alternativní (a lokálnější) formě vzpomínání. Ve městě se navíc nacházejí dva monumenty, které k husitství odkazují (jeden připomíná Jana Husa, druhý Jana Žižku) a které relevanci *Pomníku národního osvobození* potenciálně oslabují. Nabízí se otázka vztahu, v němž se paměťový znak husitství zpřítomňovaný oslavami a sochami nachází s *Dnem vzniku československého státu*. Pomník v Táboře a narativy, které zpřítomňuje, jsem tak zvolil v opozici k relativně „homogenní“ paměťové praxi v Hradci Králové i jako příklad koexistence různých forem vzpomínání, jež vzájemnou interakcí mohou nabývat nových významů.

¹⁴⁷ Milena Bartlová, „Pomník“, 54.

¹⁴⁸ „Entagledness“, srov. Feindt et al., „Entangled Memory“, 24.

¹⁴⁹ „Na Táborská setkání si lidé koupili přes 12 tisíc vstupenek“, *Táborský deník.cz*, publikováno 18. září 2019, https://taborsky.denik.cz/zpravy_region/na-taborska-setkani-si-lide-koupili-pres-12-tisic-vstupenek-20190918.html. [citováno 20.05.2022]

Obrázek 9: Jana Štorková, *Pomník národního osvobození*, 21. října 2016, Křížíkovo náměstí v Táboře, Národní památkový ústav. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/preview.htm?id=758502. [citováno 05.05.2022]

Obrázek 10: Jiří Zikmund, *Pomník Tomáše Garrigue Masaryka*, 2020, Hradec Králové, Kontrapunkt. Dostupné z: <https://kam.hradcekralove.cz/objekt/139-pomnik-tomase-garrigue-masaryka#lg=1&slide=0>. [citováno 05.05.2022]

Obrázek 11: David Peltán, *Uctili památku*, 28. října 2009, Křížíkovo náměstí, Tábor, Tábořský deník. Dostupné z: https://taborsky.denik.cz/galerie/ta_vznik_statu.html?photo=7&back=1996254337-2334-52. [citováno 20.05.2022]

III – II *Pomník národního osvobození v Táboře, 28. říjen a legionářské diskurzy v české kulturní paměti po roce 1989*

Pomník národního osvobození je v Táboře jediným frekventovanějším *místem paměti*, které je spjato se dnem 28. října. Objekt zabírá část Křížíkova náměstí na rozhraní ekonomického, dopravního a historického centra města. Sousoší, které bylo odhaleno u příležitosti výročí 28. října 1924, je dílem sochaře Jana Vítězslava Duška. Původně stál pomník na Husově náměstí, odkud byl v souvislosti s odhalením Bílkova *Pomníku mistra Jana Husa* v roce 1929 přesunut asi 200 metrů vzdušnou čarou na své současné umístění.

Sousoší sestává z žulového soklu, na němž jsou připevněny dvě desky se jmény padlých legionářů (původem z okolí Tábora). Nad těmito deskami se nachází další metalická plaketa, na níž jsou vyvedeny tři busty legionářů (italského, ruského a francouzského).¹⁵⁰ Na západní straně instalace potom, taktéž na žulovém soklu, stojí figurální socha muže, jenž je okovy nebo řetězem přivázán ke kmeni.

Pomník je od své inaugurace spolu s areálem tábořské Střelnice využíván jako místo, kde je realizován oficiální vzpomínkový akt *Dne vzniku samostatného československého státu*. Tento svátek se v postsocialistickém Česku postupně stal spolu se *Dnem boje za svobodu a demokracii* jedním z nejvýznamnějších paměťových znaků státní politiky paměti a v českém kulturním diskurzu je takřka omniprezentní. Jeho dnes relativně suverénní pozice notoricky známého státního svátku je výsledkem postupného procesu institucionalizace a ritualizace vzniklého vrstvením významů spíše než spontánním lidovým aktem.¹⁵¹

Památný den se stal „prostředníkem“ pro vzpomínání na období, jenž je ve vztahu k současnému *statu quo* reprezentováno jako referenční historická éra – první Československou republiku. Meziválečný stát a odkazy k němu lze chápat jako typickou ukázkou toho, jak se zapojením a (re)prezentací širšího kulturního kontextu „dává“ určitému jednání politický smysl.¹⁵² Takovým symbolem se ve své obnovené verzi stal i diskurz legionářství, který bude prostřednictvím tábořského pomníku analyzován.

¹⁵⁰ Popis i s fotodokumentací je možno nalézt také zde: <https://pamatkovykatalog.cz/pomnik-narodniho-osvobozeni-19980428>. [citováno 03.04.2022]

¹⁵¹ Poprvé se oficiálním státním svátkem stal 28. říjen 20. září 1919, když byl Tusarovou vládou na program jednání parlamentu zařazen požadavek na jeho institucionalizaci, „aby veškeré veřejné zřízení bylo proniknuto duchem doby a zbavilo se přežitých pozůstatků dřívějších dob.“ Dagmar Hájková a Miroslav Michela, „Oslavy 28. října“ in: Dagmar Hájková et al., eds., *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu* (Praha: Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2018), 84–85.

¹⁵² Ladislav Holý, *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti* (Praha: Sociologické nakladatelství, 2010), 10–12.

Paměťový znak legionářství se ve své aktualizované formě stal po r. 1989 stěžejní figurou české kulturní paměti. Vzpomínka na oběť, již podle nejrůznějších narátorů přinesly na zahraničních bojištích, se již za první republiky stala významným integrativním prvkem nově vznikuvšího státu.¹⁵³ Druhoválečné působení Čechů¹⁵⁴ v řadách ozbrojených složek cizích států a následná represe části těchto bojovníků státně socialistickým zřízením spolu s upozaděním odkazu první republiky¹⁵⁵ se na prahu devadesátých let staly základem pro sémantickou rekonfiguraci vztahu mezi paměťovými znaky legionářství, 28. října a postsocialistickým režimem. Analogicky lze sledovat i proměny v osudu tábořského pomníku. Sousolí bylo v období Protektorátu Čechy a Morava odstraněno a po roce 1945 znovu navraceno na prostranství před Gymnáziem, kde stojí dodnes. Přesný rok, kdy byl u pomníku poprvé performován vzpomínkový akt, nebyl dohledán, lze se ale domnívat, že se tak událo někdy zkráje devadesátých let.

Legionářský paměťový znak není v české postsocialistické společnosti rámován pouze jako vzpomínka na oběť. Nese i konotaci státotvorného aktu se zpětným legitimizačním potenciálem. Tím, že je „polistopadový“ politický režim oficiální politikou paměti připomínán jako entita, která se přímo hlásí k odkazu meziválečné Československé republiky, stává se legionář, jehož obětí je vykoupena „Naše dnešní svoboda“¹⁵⁶ ambivalentním symbolem. Produktem této (re)interpretace je paměťový znak legionářství, který bojuje za ideály čechoslovakismu a za vznik samostatného demokratického státu a je ve stejnou dobu „pasivním“ trpítelem i „aktivním“ osvoboditelem. Taková reprezentace umožňuje zároveň poukázat na „ústrky“ a „příkoří“, jež byla českým národem trpěna ze strany „nepřítele“, a na heroický boj, který byl Čechy sveden, aby bylo dosaženo spravedlnosti.

V intencích tohoto narativu lze prostřednictvím Barthesovy teorie o mýtu vykládat i souvislost mezi *označujícím* [signifiant] pomníkem a *označovaným* [signifié] paměťovým znakem. Alegorickou plastiku muže v okovech přivázaného ke kmenu stromu může divák interpretovat jako metaforu k osvobození, jehož motiv je přítomný i v názvu samotného

¹⁵³ Dagmar Hájková a Miroslav Michela, „Oslavy 28. října“ in: Dagmar Hájková et al., eds., *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu* (Praha: Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2018), 96–97.

¹⁵⁴ Vzpomínka na legionáře a širěji prvoválečné bojovníky spojená s konstitucí Československé republiky je především vzpomínkou na *Čechy*, viz níže.

¹⁵⁵ Svátek 28. října mezi roky 1948 a 1988 zastával v diskurzu státních svátků marginální pozici a figuroval v něm jako *Den znárodnění*.

¹⁵⁶ „Úvodní stránka“, *legie100.com*, <http://legie100.com/>. Z informačních webových stránek intermediálního projektu Ministerstva obrany České republiky *Legie 100*, který si u příležitosti 100. výročí založení československých legií klade za cíl „připomenout rozhodující zásluhy na jeho [československého státu] vzniku a navrátit povědomí české společnosti...“, viz „O projektu *Legie 100*“, *legie100.com*, <http://legie100.com/>. [citováno 19.04.2022]

objektu. Mužské tělo je od pasu nahoru vyobrazeno v póze, která naznačuje pohyb směřující k „vymanění“ se zrakem upřeným k obloze. Tato reprezentace dává tušit snahu o dvojí emancipaci – duševní (pohled na nebe, pryč od diváka) a fyzickou. Tělesnou emancipaci je přitom potřeba chápat jako metaforu v kontextu spodní poloviny plastiky, která s torzem a hlavou kontrastuje. Dolní končetiny jsou přivázány ke kmeni, který v „mytologické“ rovině může symbolizovat habsburské politické zřízení, jenž často bývá nazýváno „žalářem národů“. Mučednický výraz sochy, její násilné sepjetí s kmenem a metalická deska se jmény padlých tábořských vojáků staví diváka před „trpitelnou“ národní reprezentaci.

Tělo představující politicky se emancipující národ lze vyložit ve vztahu k celému sousoší. Kamenná deska, na níž jsou vyvedeny portréty českých legionářů s vojenskou přilbou a determinovanými výrazy, odkazuje k výše zmíněné narativní figuře hrdinných bojovníků. V symbolické rovině dotváří výpověď pomníku ještě architektonické a urbanistické prvky.

Na severním cípu předprostoru, kde se pomník nachází, stojí Lípa svobody, která zde byla zasazena po transferu pomníku z Husova náměstí. Samotné přemístění monumentu souvisí s výstavbou *Pomníku Jana Husa*, který byl na náměstí u tábořského nádraží inaugurován r. 1928.¹⁵⁷ Transfer pomníku na náměstí Františka Křížika před budovu městského gymnázia, který proběhl v roce 1929, lze společně s nově zasazeným národním stromem vnímat jako symbolický akt, který vzpomínku na utrpení a hrdinství, jež projevili padlí legionáři, připomíná budoucím generacím. Přemístění pomníku na méně exponované místo ale může být interpretováno také jako marginalizace paměťového znaku *Dne vzniku samostatného československého státu* v důsledku prvorepublikové ritualizace „husitské paměti“ ve veřejném prostoru.

Sémantická analýza pomníku by nebyla úplná bez reflexe samotného vzpomínkového aktu, který je na *Den vzniku samostatného československého státu* u objektu performován. Tábořský akt se svým obsahem nevymyká „běžné“ oficiální oslavě 28. října v postsocialistickém Česku.

Během oslav 28. října je paměťový znak legionářství rámován takřka výhradně jako česká vzpomínka. Svátek je na oficiálních webových stránkách města označován jako *Den republiky*¹⁵⁸ a podobně o něm hovořili i političtí představitelé v průběhu vzpomínkového

¹⁵⁷ „Pomník mistra Jana Husa“, *visittabor.eu*, <https://www.visittabor.eu/pomnik-mistra-jana-husa>. [citováno 20.04.2022]

¹⁵⁸ „Akce Den republiky“, *visittabor.eu*, <https://www.visittabor.eu/akce/den-republiky-1-1-1-1>. [citováno 05.05.2022] Akci spolu s městem a Husitským muzeem pořádá i vojenská posádka Armády ČR v Táboře. Dokument dostupný na oficiálních stránkách města definuje hlavní záměr akce jako „připomenutí významného data [28. října, pozn. autora] spojeného se založením naší republiky“ viz https://www.taborcz.eu/assets/File.ashx?id_org=16470&id_dokumenty=53555. [citováno 05.05.2022]

aktu.¹⁵⁹ Slavnostní část, jež probíhá v městské Střelnici a jsou během ní předávána ocenění za zásluhy a propagaci města,¹⁶⁰ byla v roce 2021 vzhledem k protipandemickým opatřením omezena. Na prostranství u *Pomníku národního osvobození* proběhl pietní akt za účasti komunálních politických představitelů, skautů, sokolů, veteránských spolků a členů tábořské vojenské posádky. Součástí společensky integrativního rituálu¹⁶¹ je i vyslechnutí modlitby a připomenutí ambivalentního, „trpitelско-heroického“ příběhu o českých legionářích. Při recepci ritualizovaného vzpomínání v divákovi vyvstává otázka, jaká republika je prostřednictvím aktu vlastně připomínána.

Nacionalistická reprezentace paměťového znaku legionářství je z tábořských vzpomínkových aktů patrná napříč ročníky. „Vznik republiky“¹⁶² je účastníky aktu označován za „světly bod naší historie“. ¹⁶³ Lokální politická reprezentace v čele se starostou Štěpánem Pavlíkem mluví o 28. říjnu výhradně jako o momentu „našich“, popř. „českých“ dějin, což vzpomínajícím umožňuje konstruovat představu o trvalém a historicky významném státním útvaru, ze kterého současná Česká republika odvozuje svou legitimitu.

Pomník národního osvobození se do tohoto významotvorného procesu zapojuje jako znak ve dvou rovinách. Jako estetický objekt, jenž po většinu roku ve veřejném prostoru připomíná smrt legionářů. Prizmatem Barthesovy sémiotické teorie¹⁶⁴ v této „první“ rovině odkazuje znak pomníku ke vzpomínce na konkrétní padlé vojáky a každý den je „ve smyslu napomenutí/pokárání“¹⁶⁵ připomíná kolemjdoucím. Svůj „mytologický“ potenciál¹⁶⁶ realizuje *Pomník národního osvobození* prostřednictvím ritualizovaných oslav 28. října. Divák účastníci se vzpomínkového aktu u tábořského sousoší (a nejen tam) v juxtapozici projevů politických představitelů, veteránů, skautů a vojáků u pomníku odkazujícího k legionářům odkrývá další významovou rovinu. Legionáři, jejichž obličeje jsou zobrazeny na desce pomníku, nejsou pouhými zesnulými vojáky dávno ukončené války. V rámci vzpomínky jsou „zpřítomněni“

¹⁵⁹ „Projevy u příležitosti *Dne Republiky*“ (Křižíkovo náměstí, Tábor, 28. října 2021), archiv autora.

¹⁶⁰ Eva Výborná, „Tábořská střelnice žila Dnem republiky“, *JeTEĎ.cz*, publikováno 29. října 2018, <https://www.jcted.cz/taborska-strelnice-zila-dnem-republiky/?liveMode=1>. [citováno 05.05.2022]

¹⁶¹ Samotný akt tato práce považuje za typický příklad „dramaturgie“, resp. „divadelního představení“ v souladu s teorií Ervinga Goffmana, která takový akt pokládá za situaci podobnou divadelnímu představení, kde má každý aktér jasně definovanou (společenskou) roli, podle níž se více či méně řídí. Viz Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (Edinburgh: University of Edinburgh Press, 1956), 10–13.

Tento aktérský diskurz je v rámci československých státních svátků využíván k utváření představy o „jednotné národní kultuře“, viz Dagmar Hájková et al., „Národ jako praxe“ in: Hájková et al., *Sláva republice!*, 28–29.

¹⁶² Alena Šatrová, „Masarykovi zazpívali jeho oblíbenou, Ach, synku, synku“, *deník.cz*, publikováno 28. října 2009, https://taborsky.denik.cz/zpravy_region/masarykovi-zazpivali-jeho-oblíbenou-ach-synku-synk.html. [citováno 05.05.2022]

¹⁶³ Alena Šatrová, „Masarykovi zazpívali jeho oblíbenou“.

¹⁶⁴ Barthes, *Mythologies*, 183–189.

¹⁶⁵ Milena Bartlová, „Pomník“, 44.

¹⁶⁶ Barthes, *Mythologies*, 185.

a stávají se, podobně jako v Klausově projevu nebo Nikolaevově snímku, dávnými původci současného zřízení, které poskytuje (podobně jako režim, pro nějž se legionáři obětovali) účastníkovi rituálu příležitost podílet se na opakování teleologického dějinného příběhu.

Historická kontinuita je v případě tábořského vzpomínkového aktu konstruována nejen na úrovni politický celků (první Československá republika – Česká republika), ale i prostřednictvím samotných performujících. Profesionální vojáci spolu s veterány české a československé armády a figuranty v historických uniformách pokládají k pomníku věnce (zejména z období druhé světové války), posléze u něj spolu drží čestnou stráž.¹⁶⁷ V průběhu aktu u pomníku v určitých momentech osoby veteránů, připomínaných legionářů a profesionálních vojáků splývají. Voják držící čestnou stráž u sousoší vyfocený z profilu (Obr. 11) připomíná vyobrazení padlých vojáků na desce pomníku.

Legionáři (a všichni vojáci, tedy i ti, co drží u pomníku čestnou stráž) jsou dávání přihlížejícím za příklad jako „otcové a bratři, kteří se obětovali, abychom my mohli mít svůj stát“.¹⁶⁸ Boj legionářů je mluvčími vykládán jako oběť položená za „tělo národa“¹⁶⁹ v boji proti „nemilovaným Habsburkům“.¹⁷⁰

Ačkoliv jsou vzpomínkové akty performované u pomníků 28. října deklarativně komemorací vzniku Československé republiky, paměťový znak legionářství je v české kulturní paměti asociován s českým národním příběhem. Výše již byly zmíněny paralely, které jsou prostřednictvím vzpomínkového aktu nebo v dokumentárních snímcích konstruovány mezi meziválečnými Československem a postsocialistickou Českou republikou. Tuto významovou rovinu doplňuje využití podobné narace jako při výkladu paměťového znaku českého disidentství nebo srovnání legionářů s husity, kteří zastávají v české kulturní paměti privilegovanou pozici od národního obrození. Další příklad pro ilustraci této praxe poskytuje diskurz politického projevu, u nějž lze předpokládat početnější a stratifikovanější skupinu recipientů než u vzpomínkových aktů regionálního významu.

Ve svém projevu *28. říjen a dnešní doba*¹⁷¹ tehdejší předseda vlády Václav Klaus takovou připomínku využívá, aby oslavil „den vzniku našeho novodobého státu – 28. říjen – ve svobodné a demokratické zemi“.¹⁷² Projev je od úvodu laděn nacionalisticky a expremiér

¹⁶⁷ Ivan Pytela, „Oslavy 99. výročí vzniku republiky v Táboře“, vptabor.army.cz, publikováno 28. října 2017, <https://vptabor.army.cz/aktuality/oslavy-99-vyroci-vzniku-republiky-v-tabore>. [citováno 05.05.2022]

¹⁶⁸ „Projevy u příležitosti *Dne Republiky*“, Tábor.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Alena Šatrová, „Masarykovi zazpívali jeho oblíbenou“.

¹⁷¹ Václav Klaus, „28. říjen a dnešní doba. Projev u příležitosti slavnostního shromáždění k 78. výročí 28. října 1918 pořádaného Českým svazem bojovníků za svobodu“ (Vítkov, Praha, 28. října 1996), *Klaus.cz*, publikováno 28. října 1996, <https://www.klaus.cz/clanky/236>. [citováno 20.04.2022]

¹⁷² Tamtéž.

na první Československou republiku vzpomíná jako na výsledek „obrovského úsilí o národní emancipaci, kterého se zejména v minulém století [19., pozn. autora] zúčastnily téměř všechny složky tehdejší české společnosti“.¹⁷³ „Hrdinství tisíců *českých*¹⁷⁴ legionářů“¹⁷⁵ a jejich obětí představují v proslovu hlavní příčiny vzniku československé republiky, která je ale v Klausově paměti ztotožňována výhradně s českou státností.¹⁷⁶ Nakonec je orátorem zmíněna i „dnešní svoboda“, která je v projevu opět dána do přímé souvislosti s aktivitou legionářů – („jim [za dnešní svobodu] vděčíme“¹⁷⁷).

Na Klausově projevu je signifikantní úplná absence diskurzu čechoslovákismu. Při vzpomínání na *Den vzniku samostatného československého státu* mluví ve skutečnosti připomíná český národní příběh. Státní svátek se vedle meziválečné republiky a legionářů stává pouze dalším v řadě argumentů, jimiž je podloženo přesvědčení o výjimečnosti českého národa, jež z výpovědi vyplývá. Analogicky lze chápat i nejrůznější vzpomínkové rituály, které 28. října u pomníků s legionářskou tematikou probíhají. Jaký má ve vztahu k paměťovému znaku státního svátku 28. října toto mechanizované „kladění věnců“ význam?

Podobně jako u expremiérova projevu jsou i vzpomínání performovaná u pomníků, která připomínají vznik Československé republiky a legionáře, v souladu s tezí Ladislava Holého o retrospektivním utváření politických symbolů prostřednictvím kulturního diskurzu.¹⁷⁸ Společným „oživením“ a vzájemnou interakcí je skrze uctění památky legionářů, jejichž paměťový znak v českém dějinném příběhu splývá s rolí mučedníků a zakladatelů, připomenuta Československá republika jako předobraz současného politického zřízení.

Podstatou této paměťové praxe je realizaci nacionálně a politicky integračního rituálu, kterého si všimá Stanislav Holubec.¹⁷⁹ Při vzpomínkových aktech dochází skrz shromáždění zástupců různých politických stran a směrů spolu s veterány a představiteli dalších společenských skupiny (např. skautů nebo sokolů) k utváření dojmu, že „vlastně žijeme své dějiny znovu“. Je tak znovu budováno nebývale úspěšné a prosperující demokratické zřízení, které se „zapíše do historie“. Tuto praxi lze doložit jak narativy, jež rozliční mluvčí performující tento akt často volí, tak např. diskurzem Československé republiky v českém tisku po Sametové revoluci, který byl také analyzován v Holubcově monografii.¹⁸⁰ U tábořského

¹⁷³ Klaus, „28. říjen a dnešní doba“..

¹⁷⁴ Kurziva autora.

¹⁷⁵ Klaus, 28. říjen a dnešní doba“.

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ Holý, *Malý český člověk*, 10–12.

¹⁷⁹ Stanislav Holubec, *Ještě nejsme za vodou. Obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace* (Praha: Scriptorium, 2015), 102–103.

¹⁸⁰ Holubec, *Ještě nejsme za vodou*, 101–109.

vzpomínkového aktu je tato praxe patrná ze starostou deklarované nutnosti „pokračovat v budování naší republiky, za kterou tisíce mužů kdysi položily život“.¹⁸¹ V této promluvě se „naše republika“ stává spojnicí mezi minulostí a současností, dědictvím, které zbylo po „nesmírné oběti“¹⁸² a o které je třeba se nadále zasloužit.

Bez utrpení, které je při vzpomínce na legionáře zmiňováno, by nemohla být řeč o jejich hrdinství. Heroizace padlých vojáků je zase připomínána jako iniciační akt současného státního zřízení, které si je třeba jako „světly bod naší historie“¹⁸³ připomínat a jež je nekriticky přijímáno jako uspokojivý *status quo*. Příznačné je pro jazyk táborského vzpomínkového aktu používání zájmena „naše“. Jeho užití v promluvě vzpomínajících funguje jako indikátor českých hodnot a dějin – odkazu, na který mají vzpomínající dbát, protože byl jejich předky „vybojován za cenu oběti nejvyšší“.¹⁸⁴

Kontinuita mezi první republikou a postsocialistickým Českem byla se zapojením obyvatel dále inscenována i prostřednictvím různých kulturních praktik. Součástí ceremoniálního aktu, jenž probíhá v budově táborské Střelnice, bylo v roce 2018 defilé při němž „se [...] postupně představily vybrané roky uplynulého století. V roce 1918 měli návštěvníci možnost přivítat Tomáše Garrigue Masaryka s doprovodem legionářů a skautů“.¹⁸⁵ Defilé vyvrcholilo zpěvem *Modlitby pro Martu* – s rokem 1989 skončilo 20. století, a zároveň byl s koncem státněsocialistického režimu završen i český historický příběh.¹⁸⁶ Po celou dobu ritualizované vzpomínce přihlíželi veteráni, profesionální vojáci a účastníci v dobových legionářských uniformách.¹⁸⁷

Naraci rámuující činy legionářů jako státotvorný akt s výrazným politickým významem využívá i dokumentární film *Anabáze Petra Nikolaeva*.¹⁸⁸ Snímek líčí režisérovu rekonstrukci transsibiřské „odysey“ na trase, kterou po bezmála jednom století absolvuje po stopách československých legionářů. Válečné útrapy prožité vojáky jsou zde vyobrazeny jako oběť položená za vznik samostatného státu, přičemž autor ani žádné jiné motivace ke vstupu do legií nezmiňuje.¹⁸⁹ Paměťový znak legionářů se v Nikolaevově snímku v některých okamžicích významově překrývá s paměťovým znakem disidenta státněsocialistického zřízení v „polistopadovém“ Česku. Film zobrazuje legionáře jako intelektuálně uvědomělého odpůrce

¹⁸¹ „Projevy u příležitosti *Dne Republiky*“, Tábor.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Alena Šatrová, „Masarykovi zazpívali jeho oblíbenou“.

¹⁸⁴ „Projevy u příležitosti *Dne Republiky*“, Tábor.

¹⁸⁵ Eva Výborná, „Táborská střelnice žila Dnem republiky“.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ *Anabáze*, režie Petr Nikolaev (Česká Televize, 2015), 52 min.

¹⁸⁹ *Anabáze*, 2015, 12:30–13:17.

„starých pořádků“ ztotožněných s habsburskou monarchií, který usiluje o politickou a národní emancipaci.¹⁹⁰ Fyzický akt boje je prostřednictvím metafory ztotožněn s politickou snahou mířící ke konstituci samostatného Československa.¹⁹¹

Ze srovnání s eponymním dokumentárním filmem,¹⁹² který vznikl počátkem devadesátých let, vyplývá, že paměťový znak legionáře v českém kulturním diskurzu za bezmála 25 let neprošel prakticky žádnou proměnou. Individuální příběhy a motivace pamětníků, kteří na kameru vzpomínají, jsou opět podřízeny ahistorickému a zjednodušujícímu metanarativu boje za československou státnost.¹⁹³

Podobně jako obě *Anabáze*, i vzpomínající v Táboře mluví pouze o „českých hodnotách“.¹⁹⁴ Občas je Československá republika mluvčími zmíněna jako uspořádání, které vzniklo bezprostředně po konci první světové války „díky krveprolití našich legionářů“¹⁹⁵, ale jinak si vzpomínkový akt, ačkoliv je pořádán u příležitosti dne vzniku multietnického státu, zachovává národně exkluzivní povahu.

Samotný význam 28. října jako dne vzniku prvního demokratického multietnického státu se spolu s odkazem čechoslovakismu z tohoto historického příběhu vytrácí, podobně jako všechno „cizí“ (nečeské). Exkluzivistický dějinný narativ je ale vzhledem k pozici Čech v rámci společného československého státu i ahistorický. Ve své retrospektivní konstrukci si proto český kulturní diskurz, včetně tábořského pomníku, „pomáhá“ mučednickým narativem, který je v rámci ritualizace vzpomínky synekdochou přenesen na společenství českého národa.

Vyjma Tomáše Garrigue Masaryka vystupují všechny historické osobnosti (Antonín Dvořák, Karel Čapek, odbojáři a Marta Kubišová zpřítomňované během aktu na Střelnici jako neprávem subordinované a vyvíjející úsilí o emancipaci.¹⁹⁶ Perzekuce Karla Čapka gestapem nebo cenzura Marty Kubišové se stávají názornými příklady historické subordinace „trpícího“

¹⁹⁰ Srov. *Anabáze*, režie Petr Kotek, (Česká Televize, 1991), 25:00–26:52, kde boj a eventuální smrt legionáře má smysl pouze, pokud se explicitně „bojuje o vlast“ např. s článkem, který používá válečnou terminologii („Za svobodu bojovali [...] a vyhráli.“) in: Jan Gazdík, „Tváře vzdoru '89: Disidenti vstoupili po pádu totality do politiky. Jak ji vidí dnes?“, *Aktuálně.cz*, publikováno 2. září 2019, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/tvare-vzdoru-89-disidenti-vstoupili-po-padu-totality-do-poli/r-dce0765cfb1a11e99b40ac1f6b220ee8/>. [citováno 20.04.2022] Signifikantní je pro porozumění podobnosti ve významech paměťových znaků disidenta a legionáře i relativně rozšířené spojení „bojovník proti komunismu“, viz např. „Riziko bylo vaší jedinou jistotou.“ Stropnický vyznamenal bojovníky proti komunismu“, *ČT 24.cz*, publikováno 13. května 2016, <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1785158-riziko-bylo-vasi-jedinou-jistotou-stropnicky-vyznamenal-bojovniky-proti-komunismu>. [citováno 20.04.2022] Důležitým prostředkem významového překrývání obou paměťových znaků v české postsocialistické společnosti je i jejich označení za odbojovou činnost.

¹⁹¹ *Anabáze*, 1991, 3:00–3:05.

¹⁹² *Anabáze*, režie Petr Kotek (Česká Televize, 1991), 38 min, https://www.youtube.com/watch?v=8kR3Ud_eSBU&ab_channel=REBEL1866. [citováno 20.04.2022]

¹⁹³ *Anabáze*, 1991, 2:50–3:05.

¹⁹⁴ „Projevy u příležitosti *Dne Republiky*“, Tábor.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Eva Výborná, „Táborská střelnice žila Dnem republiky“.

českého národa. Viníkem příkoří českých osobností je potom vždy cizí element, ať už se jedná o Němce (za ty jsou považováni i Habsburkové) nebo „bolševika“.¹⁹⁷

Motiv „trpících Čechů“, u tábořského pomníku přítomný v plastice vymaňujícího se muže připoutaného ke kmenu a ve vzpomínkovém aktu, nacházíme i v Klausově projevu a obou dokumentárních filmech tematizujících legionářství. Co tato figura vypovídá o modalitách vzpomínání na 28. říjen a první Československou republiku? Zdá se, že v českém kulturním a politickém diskurzu bývá využívána jako integrativní prostředek české dějinného příběhu. Připomínáním paměťového znaku, v němž je 28. říjen vyústěním úsilí subordinovaného (českého) národa, je paradoxně dosaženo retrospektivní historické dominance.

Výpovědi, které tento paměťový znak ve veřejném prostoru konstituují, využívají narativ, jenž je ve vztahu k první, heroické figurě vzpomínání ambivalentní. Na jedné straně je zachováno teleologické pojetí vzniku Československé republiky jako završení dějin, na němž mají zásluhu především Češi. Zároveň jsou však negativní jevy přítomné v Československé společnosti asociovány s „cizím“ (nečeským) viníkem. Národ, který lze ve vztahu k meziválečnému zřízení jednoznačně pojmenovat jako politicky dominantní, tak využívá *mimesis*¹⁹⁸ subordinovaného státu, připomíná se jako marginalizovaná entita. Motiv se do období meziválečného Československa „překlápí“ jako kontinuita s poměry v habsburské monarchii. Tato paměťová rekonfigurace umožňuje dále rozvíjet exkluzivistickou reprezentaci 28. října a integrovat ji do české historické teleologie.

Tomu odpovídá i reprezentace Slováků v tábořském vzpomínkovém aktu u *Pomníku národního osvobození*. V jeho průběhu jsou Slováci zmíněni pouze jako jeden z národů, za něž

¹⁹⁷ „Projevy u příležitosti *Dne Republiky*“, Tábor.

¹⁹⁸ Indický postkoloniální teoretik Homi K. Bhabha definoval *mimikry* jako proces, při němž kolonizovaná kultura integruje do své praxe prostředky a výrazy kultury kolonizující. Vzniká tak ambivalentní diskurz, v němž je reprezentace jinakosti kolonizovaného společenství zprostředkována určitou podobností s kulturou kolonizující. Homi K. Bhabha, *The Location of Culture* (London–New York, NY: Routledge, 1994), 85–87. U paměťového znaku „trpících Čechů“ v diskurzu pomníku a legionářů se tato praxe vyskytuje v inverzi. Češi se stali politicky dominantním národem nově vzniknuvšího státního útvaru nejpozději na přelomu let 1917 a 1918, když byly československé armádní jednotky uznány jako samostatné vojsko, aby následně byla za *de facto* politický orgán ještě neexistujícího státu západními politiky uznána Československá národní rada. Tato skutečnost je v reprezentacích tematizujících 28. říjen v kontextu legionářského diskurzu nahrazena zmíněnou narací, která naopak zdůrazňuje utrpení, jímž národ musel na prahu existence Československé republiky projít a implicitně klade Čechy do pozice srovnatelné s ostatními národy, jež první Československou republiku konstituovaly. Taková reprezentace slouží k retrospektivnímu vyvinění se a má za následek mimo jiné vyloučení nuancovanějšího česko-slovensko-rusínsko-německého vzpomínání. Postkoloniální teorie se pro analýzu českých historických a paměťových reprezentací období první republiky vůbec jeví jako mimořádně plodná disciplína, bylo by však žádoucí zpracovat na toto téma samostatnou práci.

legionáři bojovali.¹⁹⁹ Vznik Československé republiky, stejně jako její existence, jsou v diskurzu aktu připomínány jako ryze česká historická událost.

Zůstává otázkou, nakolik jsou paměťové znaky 28. října a legionářství pro lokální kulturní paměť relevantní v porovnání s výrazně „zpřítomňovanějším“ paměťovým znakem husitství. Ať už se jedná o *pomník Jana Žižky z Trocnova* na eponymním náměstí, akci *Táborská setkání*, Husitské muzeum nebo již zmíněný *pomník mistra Jana Husa* u nádraží, jsou diskurzy husitství a Jana Husa zpřítomňující v Táboře tyto paměťové znaky všudypřítomné. Podrobnější analýza významu paměťového znaku by vydala na samostatnou práci, porovnání hlavních kulturních médií a rituálů, jejichž prostřednictvím je znak ve městě zpřítomňován s paměťovou praxí 28. října, je ale na místě.

Pietní akt se v Táboře každoročně koná u příležitosti státního svátku upálení mistra Jana Husa u zmíněného Bílkova sousoší na Husově náměstí. Husův život a jeho upálení jsou připomínány jako události církevních dějin, čemuž odpovídá i program vzpomínkového aktu. V roce 2019 na aktu participovali farářka Československé církve husitské a pracovník Kabinetu klasických studií Filozofického ústavu AV ČR.²⁰⁰ Cílem aktu mělo mimo jiné být přiblížení jednoho „ze tří projevů, které si Hus připravil pro kostnický koncil [...] Řeč o míru, přesněji Kázání o pokoji“.²⁰¹ Další vzpomínkové rituály, např. „Dobové slavnosti na Kozím hrádku“²⁰² nebo „Ohně na Jordáně“²⁰³, připomínají Husovu smrt zároveň jako pozoruhodnou historickou událost, která měla zásadní vliv „na dějinné události v Čechách“ a jako příležitost k setkávání s komerčním podtextem. V roce 2021 tak bylo součástí akce „Ohně na Jordáně“ i „Husitské rodinné odpoledne“²⁰⁴ s „animačním programem pro děti“.²⁰⁵ Na Kozím hrádku zase byly pro návštěvníky připraveny „historické hry a soutěže či rytířský trenažér“.²⁰⁶

Pietní akt se jednou ročně (kolem 10. října, který je datem Žižkovy smrti) koná i u sochy Jana Žižky na stejnojmenném táborském náměstí. I u vzpomínky husitského hejtmána hraje důležitou roli duchovní rozměr jeho odkazu. Pravidelně se ho účastní představitel

¹⁹⁹ „Projevy u příležitosti *Dne Republiky*“, Tábor.

²⁰⁰ „Tábor si připomene 604 let od smrti mistra Jana Husa“, *táborský deník.cz*, publikováno 5. července 2019, https://taborsky.denik.cz/zpravy_region/tabor-si-pripomene-604-let-od-smrti-mistra-jana-husa-20190705.html. [citováno 10.05.2022]

²⁰¹ „Tábor si připomene 604 let od smrti mistra Jana Husa“.

²⁰² „Uplynulo 600 let od Husova upálení. Vzpomenou Praha, Tábor i Husinec“, *kudyznudy.cz*, publikováno 30. června 2015, <https://www.kudyznudy.cz/aktuality/uplynulo-600-let-od-husova-upaleni-vzpomenou-prah>. [citováno 10.05.2022]

²⁰³ „Ohně ne Jordáně“, *jiznicechy.cz*, <https://www.jiznicechy.cz/kalendar/5908-ohne-na-jordane>. [citováno 10.05.2022]

²⁰⁴ „Ohně ne Jordáně“.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ „Uplynulo 600 let od Husova upálení. Vzpomenou Praha, Tábor i Husinec“.

Československé církve husitské; v roce 2019 farářka Magdalena Lukasová „nabádala, aby lidé Janu Žižkovi nedávali nálepku násilníka“,²⁰⁷ protože „Jan Žižka je symbolem svobody v Bohu, byl člověkem, který měl v sobě bázeň boží“.²⁰⁸

Táborská setkání,²⁰⁹ která se konají každý rok v září, představují největší táborskou akci tematizující husitství. Svou povahou akce s připomínkou 28. října není srovnatelná a je otázkou, nakolik ji lze považovat za vzpomínkovou. Oslavy jsou pojaty jako historizující festival a turistická atrakce. Kromě pouťových atrakcí a koncertů pop-music byla v roce 2021 součástí akce i přehlídka akrobatické cyklistiky nebo šermířský turnaj.²¹⁰ Spíše než o projev regionální paměti se tak jedná o komerční spektakl.

Husitský paměťový znak je pro táborskou regionální paměť nepochybně důležitý. Zároveň se však zdá, že má ve své ritualizované podobě u soch a v rámci Táborských setkání především duchovní nebo komerční význam. To neznamená, že husitství nehraje v regionální kulturní paměti důležitou roli. Domnívám se však, že je paměťový znak husitství zpřítomňován jiným způsobem než veřejnými vzpomínkovými akty u soch a dalších paměťových objektů, respektive akcemi pořádanými za komerčním účelem. Je pravděpodobné, že způsob, jímž je husitství v rámci *Táborských setkání*, se do praktik utvářejících lokální identitu promítá více než oficiální vzpomínkové akty a s nimi spojené „kladění věnců“.

Den vzniku samostatného československého státu a diskurzy legionářství jsou oproti husitskému paměťovému znaku připomínány méně často (jednou ročně 28. října oproti 6. červenci, druhému týdnu v září a 10. říjnu v případě husitství). Svátek si ale v táborské kulturní paměti zachovává specifické místo, což naznačuje i důležitost, jež je datu přikládána politickou reprezentací města, která jej využívá pro předávání cen a vyznamenání. Participace vojenské posádky a největší lokální paměťové instituce – Husitského muzea v Táboře – význam 28. října stvrzují.

Pomník národního osvobození v Táboře se tak prostřednictvím své významové aktualizace stává i bezmála jedno století od svého vzniku aktivním konstituentem kulturní paměti. Ambivalentní reprezentace legionářství, ke kterému sousoší odkazuje, v souvislosti s jinými kulturními médii, která jej tematizují, formuje v synchronní rovině podobu paměťového znaku, jenž pomník recipientovi zprostředkovává. Legionářství v případě

²⁰⁷ Luboš Dvořák, „Tábor uctil Jana Žižku, od jeho smrti uplynulo 595 let“, *tabor.cz*, publikováno 11. října 2019, <https://www.taborcz.eu/tabor-uctil-jana-zizku-od-jeho-smrti-uplynulo-595-let/d-67809>. [citováno 10.05.2022]

²⁰⁸ Luboš Dvořák, „Tábor uctil Jana Žižku, od jeho smrti uplynulo 595 let“.

²⁰⁹ „Táborská setkání“, *táborská setkání.cz*, <https://taborskasetkani.eu/>. [citováno 10.05.2022]

²¹⁰ „Ročník 2021“, *táborská setkání.cz*, <https://taborskasetkani.eu/galerie/2021>. [citováno 10.05.2022]

táborského pomníku legitimizuje ritualizaci vzpomínky 28. října, a zároveň konstituuje „mytologickou“ rovinu znaku. Další sémantickou rovinu vzpomínání přináší každoroční vzpomínkový akt, který se v bezprostřední blízkosti pomníku odehrává. *Den vzniku samostatného československého státu* v této konstelaci není vzpomínán jako historická událost, při níž se konstituovala státnost multietnického a demokratického útvaru, ale jako exkluzivně český paměťový znak, jenž nabývá smyslu až při propojení s českým dějinným étosem, který touto formou může být kolektivně sdílen a posilován.

III – III *Pomník Tomáše Garrigue Masaryka v Hradci Králové, 28. říjen a demokratický historický étos v české kulturní paměti po roce 1989*

Druhým pomníkem, jehož paměťový znak budu v synchronní perspektivě analyzovat, je *Pomník Tomáše Garrigue Masaryka*²¹¹ v Hradci Králové. Figurální socha Otta Gutfreunda byla jako první monumentální pomník tehdejšího prezidenta Československé republiky inaugurována 28. října 1926. Objekt byl poprvé stržen v roce 1940. V roce 1946 byl navrácen na své původní místo, aby byl roku 1953 znovu odstraněn. Druhá kopie pomníku byla na dnešním Masarykově náměstí odhalena 27. října 1990 tehdejším prezidentem Václavem Havlem.²¹²

Pomník stojí na piazzettě v severním cípu eponymního náměstí. Piazzetta je od zbytku prostoru náměstí oddělena živým plotem. Bronzová socha, která je vysoká asi tři metry, stojí na bezmála pět metrů vysokém pískovcovém kvádru, což ji činí viditelnou ze všech stran náměstí vyjma nejsevernějšího úbočí, ze kterého plastiku zakrývá alej stromů. Na žulovém kvádru je umístěna metalická deska s nápisem: „Tomáš Garrigue Masaryk, první president republiky československé“. Na západní a východní straně piazzetty, která spolu se sochou konstituuje prostor pomníku, se nachází dva stožáry s českou státní a královehradeckou městskou vlajkou.

Na koncepci pomníku se před jeho první výstavbou podílel architekt Josef Gočár; architektonicko-urbanistická rovina se výrazně propisuje i do „první“²¹³ symbolické roviny pomníku. Při pohledu z jižní části náměstí je socha v jedné ose s Gočárem projektovanou rondokubistickou budovou Anglobanky, jež byla inaugurována současně s monumentem. Atiky na fasádě Anglobanky svým tvarem připomínají písmeno M. První písmeno exprezidentova příjmení připomíná při pohledu z jižního cípu náměstí i úhel, který mezi sebou svírají průčelí a jednotlivá křídla budovy.²¹⁴

²¹¹ Náhled pomníku s fotkou a základním popisem dostupný zde: Marcel Fišer, „Pomník Tomáše Garrigue Masaryka v Hradci Králové“, *Sochařství.info*, publikováno 5. dubna 2011, <http://www.socharstvi.info/realizace/pomnik-tomase-garrigue-masaryka-v-hradci-kralove/>. [citováno 27.04.2022]

²¹² Václav Havel, „Projev prezidenta České a Slovenské Federativní republiky Václava Havla při odhalení sochy T. G. Masaryka. Hradec Králové, 27. října 1990“ (Masarykovo náměstí, Hradec Králové, 27. října 1990), *Dokumentační centrum Knihovny Václava Havla*, <https://archive.vaclavhavel-library.org/File/Show/158101>. [citováno 27.04.2022]

²¹³ Adjektivum je zvoleno v souvislosti s Barthesovou sémiotickou teorií mýtu, která je při analýze pomníků užívána.

²¹⁴ Viz Obr. 10.

Podobně jako *Pomník národního osvobození v Táboře*, se i královehradecký monument stává každoročním regionálním centrem oslav státního svátku. Paměťový znak i praktiky, které jej během oslav 28. října doprovázejí, se oproti *Pomníku národního osvobození* liší.

V přítomnosti představitelů samosprávy a politických stran, doplněné o účast zástupců krajské organizace Sokol, nabývá vzpomínání stejně jako u tábořského sousoší společensky integrativní povahy. Opět je za účelem legitimizace státního zřízení a konstrukce „představy společenství“²¹⁵ na „mikroúrovni“ inscenována ritualizovaná vzpomínka, která je ve svém důsledku jako Čechy široce sdílená zkušenost dále využívána v politickém diskurzu.²¹⁶ Znovu je tak činěno prostřednictvím konstrukce kontinuity s režimem meziválečné Československé republiky. Paměťový znak, jehož prostřednictvím je vzpomínka na meziválečný režim zpřítomňována, se ale tematicky i obsahově liší.

V případě královehradeckého pomníku se totiž vzpomínání (a tím pádem i reprezentace přítomnosti, „pro niž“ je vzpomínáno) odvíjí od osobnosti Tomáše Garrigue Masaryka. Postava prvního československého prezidenta se při vzpomínkovém aktu stává kulturně-politickým konstruktem, který je kontextualizován v rámci širší sítě vzpomínek na první Československou republiku. Pro porozumění významu tohoto paměťového znaku se jako důležitý jeví i historický étos o inherentní demokratičnosti Čechů, který je se vzpomínáním na Masaryka úzce provázán.

V projevu předneseném u příležitosti odhalení sochy v roce 1990 Václav Havel hned zkraje rámuje vzpomínkový akt jako „po dlouhých desetiletích“²¹⁷ první příležitost pro připomenutí 28. října „v atmosféře svobody, kdy můžeme říct plnou pravdu o tom, co tento den znamenal pro naši novodobou historii“.²¹⁸ Následuje výčet hodnot, které jsou se svátkem podle exprezidenta spojeny: „Demokracie, politická pluralita [...] slušnost, mravnost jako základ politiky – tolerance, porozumění“.²¹⁹ Nakonec charakterizuje Havel uvedené vlastnosti jako „onen soubor hodnot, který je spojen se dnem 28. října, který je spojen s osobností Masarykovou“.²²⁰

Citované pasáže reflektují Havlovu adoraci první Československé republiky a její retrospektivní (a jak poznamenal Stanislav Holubec i „ahistorické“²²¹) přizpůsobování

²¹⁵ Benedict Anderson, *Imagined Communities* (London: Verso, 2006), 6–7.

²¹⁶ Holý, *Malý český člověk*, 10–12.

²¹⁷ Havel, „Projev prezidenta“.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Holubec, *Ještě nejsme za vodou*, 213–214.

„vlastním politickým cílům“²²². Tuto glorifikaci však nelze chápat pouze jako produkt exprezidentových osobních afinit k historickým procesům a osobnostem. Stává se součástí širší praxe patrné z české kulturní produkce od devadesátých let – ztotožnění odkazu a myšlenek Tomáše Garrigue Masaryka s liberálně-demokratickým politickým uspořádáním. Tento význam konstituuje v případě královehradecké plastiky „mytologickou“ rovinu znaku.

Během vzpomínkového aktu u Masarykovy sochy v roce 2021 byla v Hradci Králové opakovaně připomínána exprezidentova „zásluha o zapsání *naši*²²³ republiky na mapu svobodných států“.²²⁴ Ceremoniálu u Masarykovy sochy se taktéž zúčastnili příslušníci ozbrojených složek (Armády ČR, městské policie a Policie ČR), kteří u pomníku drželi čestnou stráž spolu s civilisty v dobových legionářských uniformách.²²⁵ Během aktu byla na každé straně sochy utvořena příslušníky ozbrojených složek symetrická řada, která ještě potrhla prostorovou a výškovou dominanci pomníku. Mluvní pronášeli své projevy z místa v ose s podstavcem sochy. Na rozdíl od táborského pomníku ale nebyl legionářský (ani vojenský) motiv v souvislosti s připomínkou státního svátku dále rozvíjen. Regionální politická reprezentace v čele s primátorem města Alexandrem Hrabálkem odkaz 28. října uvádí líčením úspěchů, jichž dosáhl první československý prezident, a zdůrazněním výjimečné historické role, již v českých dějinách zastával.²²⁶

Při vzpomínkovém aktu byla zdůrazňována sjednotitelská povaha Masarykových činů. Totiž že „jako mimořádná státnická osobnost dokázal Masaryk sjednotit v rámci demokratického státu dva národy, které o společnou a svobodnou existenci usilovaly dlouhá léta“.²²⁷ Oproti táborskému vzpomínkovému aktu se v Hradci Králové daleko více připomínala multietnická povaha Československé republiky. Mnohonárodnostní povaha meziválečné republiky ale nebyla připomínána pro vytvoření inkluzivní vzpomínky, do které by mohli být zahrnuti i „nečeští“ vzpomínající. Diskurz o multietnicitě podléhal potřebě mluvčího připomenout první republiky jako „ekonomicky a politicky významné uspořádání, prosperující stát, který se mohl měřit s evropskými mocnostmi“.²²⁸

Tomáš Garrigue Masaryk v aktu figuruje jako česká postava, která zrcadlí vůli skupiny, již reprezentuje (dominantní politický národ – Češi) a realizuje jeho potenciál („naše

²²² Holubec, *Ještě nejsme za vodou*, 213.

²²³ Kurziva autora.

²²⁴ „Projevy u příležitosti *Dne vzniku samostatného československého státu*“ (Masarykovo náměstí, Hradec Králové, 28. října 2021), archiv autora.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Tamtéž.

prosperující [první Československá republika, pozn. autora] republika“²²⁹). Grandiozita, se kterou je Masaryk v rámci hradeckého aktu připomínán, je podpořena i výrazovými prostředky pomníku. Vzpomínající nejprve vidí sochu Masarykova charakteristického obličeje s ostrými rysy. Postavení sochy v postoji s pokrčenými nohama a rukama podél těla ve spojení s formálními šaty naznačuje váženost, plastika zobrazuje Masaryka jako státníka. Popisná plaketa spolu s prostorovou koncepcí monumentu vybízí diváka mimo jiné i „vynuceným“ pohledem nahoru k recepci pomníku ze subordinované pozice.

Obrázek 12: Michal Komárek, *Oslavy dne vzniku samostatného československého státu v Hradci Králové*, 28. října 2021, Hradec Králové. Dostupné z: <https://www.hradeckralove.org/video-oslavy-28-rijna-v-hradci-kralove/d-77062>. [citováno 05.05.2022]

Výše popsaného „státnického modu“ se při reprezentaci prvního československého prezidenta v postsocialistické České republice drží i jiná média než výtvarné umění a politický diskurz. První díl televizního seriálu *České století*²³⁰ vykládá období mezi vypuknutím první světové války a vznikem Československé republiky z pohledu Tomáše Garrigue Masaryka a obdobně jako projevy Václava Havla nebo Alexandra Hrabálka připomíná exprezidenta způsobem,

²²⁹ „Projevy u příležitosti Dne vzniku samostatného československého státu“, Hradec Králové.

²³⁰ *České století*. 2013. 1. série, 1. díl. „Veliké bourání (1918).“ režie Robert Sedláček (Česká Televize, 2013), 73 min, <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10362011008-ceske-stoleti/21251212023/>. [citováno 27.04.2022]

který mezi státním zřízením, o něž „se zasloužil“, a postsocialistickým Českem konstruuje prostřednictvím jeho osobnosti ideologickou souvislost. *Veliké bourání* oproti jiným kulturním médiím, jež zpřítomňují paměťový znak Masaryka, osobnost tehdejšího prezidenta příliš neglorifikuje. Díl seriálu však využívá naraci, která podobně jako v případě vzpomínkového aktu u královehradeckého pomníku rámuje inherentně české, liberální a demokratické hodnoty zosobněné Masarykem jako historický základ postsocialistického státního zřízení.

Liberálně-demokratický diskurz Masarykovy osobnosti v *Českém století* „promlouvá“ ve formě metonymie. Když postava exprezidenta hovoří o „ideji české“²³¹ a klade ji do opozice k „ideji rakouské“,²³² s níž „smír není možný“,²³³ nemluví pouze o otázkách národních a náboženských, jež ve svém projevu explicitně zmiňuje. V diskurzu seriálu jsou totiž tyto figury (nacionalismus, náboženské spory) podřízeny vyššímu cíli „souboje světla proti tmě“²³⁴, který označuje neslučitelnost multietnické monarchie s existencí samostatného a demokratického státu Čechů.²³⁵ Z atributů, které v reprezentovaném období do značné míry definovaly pozici jedince v rámci společnosti a jeho identitu, se v podání Sedláčkova snímku stávají sekundární „přívěsky“ v mnohém připomínající dnešní kulturní války. Voluntaristická příslušnost k českému národu se ve snímku odvozuje od respektu k seriálovému Masarykovi a souznění s hodnotami „prozřetelnosti“, která není ničím jiným než metonymií pro samostatný stát Čechů, vznikuvší na základě jejich práva na sebeurčení, které diskurz filmu pokládá za samozřejmost.

Seriál ze strany diváka předpokládá toto chápání první republiky za samozřejmost. Zápletka dílu by bez něj nefungovala. Výmluvná je v tomto ohledu scéna, v níž je Masaryk na audienci u tehdejšího místodržícího císaře v Praze.²³⁶ Císařský úředník se budoucího prezidenta snaží přimět k ustoupení od aktivního prosazování myšlenky samostatného státu Čechů,²³⁷ přičemž původně politický konflikt postupně přechází do osobní roviny. Neústupný Masaryk vysvětluje místodržícímu, že ačkoliv jsou oba dobře situovaní muži původně německými rodilými mluvčími z chudších poměrů moravského zemědělského prostředí, nejsou stejní. Budoucí prezident rozdíl vysvětluje tím, že on na rozdíl od byrokrata „cítí svou

²³¹ *České století*, 34:39.

²³² *Tamtéž*, 34:34.

²³³ *Tamtéž*, 35:03.

²³⁴ Typický historický důkaz o českém státním právu je ústy britského politika vyvrácen, dále jsou jako argumenty pro existenci budoucího Československého státu využívány liberálně-demokratické hodnoty. Viz *České století*, 58:57–1:01:30.

²³⁵ Pohled Slováků ve snímku není vůbec reprezentován.

²³⁶ *České století*, 13:45–25:00.

²³⁷ V diskurzu seriálu jsou opět explicitně zmíněni pouze Češi, další národy nejsou zmíněny.

zemi“, a proto se naučil česky.²³⁸ Proti habsburské říši se vymezuje politicky, nikdy však nevyužívá nacionalistických argumentů, místodržící konstatuje, že Masaryk není „nacionál“.²³⁹ Masarykovo češství je tak vymezeno jako založené na vlastní vůli, podléhající adherenci k hodnotám svobody a demokracie, které jsou inherentně správné a nepodléhají v diskurzu seriálu žádné další kritice. Toto pojetí národnosti ostře kontrastuje s etnickou definicí národnosti, která je pro středoevropský kontext typická.

Masaryk je ve díle postupně označen za „druhého Zolu“²⁴⁰ nebo „jediného člena svého národa, kterého zná půlka Evropy“.²⁴¹ Podle dalších postav v seriálu je všude po Evropě jeho osobnost ztotožňována s pádem starých, na vykořisťování postavených politických struktur.²⁴² Víceznačnost exprezidentova paměťového znaku v seriálu je zapříčiněna tím, že snímek je spíše hagiografií Tomáše Garrigue Masaryka než filmovým ztvárněním české „cesty“ k samostatnému státu, za kterou se deklaruje. Prostřednictvím „tatička“ je tak v seriálu skrz jeho „kultivovanost, víru v demokratické a humanistické ideály a kosmopolitnost“²⁴³ legitimizována „prozřetelnost“, která ztělesňuje domnělé hodnoty budoucího samostatného státu – svobodu a demokracii.

Vše, co Masaryk ve snímku hlásá, je bytostně správné, a zároveň se obsah této výpovědi stává „českým“.²⁴⁴ Na základě tohoto pojmového splývání vzniká nejednoznačná směs „českých hodnot“, které jsou filmem dále exploatovány při reprezentaci vzniku samostatného státu. Součástí těchto hodnot jsou i pojmy *demokracie* a *svoboda*, jež jsou ve filmové naraci ztotožňovány s Masarykovou vírou v „prozřetelnost“.

Den vzniku samostatného československého státu je v *Českém století* připomínán jako den vítězství „prozřetelnosti“, vítězstvím Masaryka, a tím pádem i vítězstvím „českých“ hodnot *demokracie* a *svobody*. *Veliké bourání* sice končí nacionalistickou scénou – Masaryk je na nádraží v Praze přivítán Aloisem Jiráskem a shromážděním mladých lidí v tradičních krojích, skautských a sokolských uniformách.²⁴⁵ Tyto motivy, které jsou v uměleckých reprezentacích 28. října povinností vyplývající z žánru, však ve zbytku snímku absentují.

²³⁸ *České století*, 21:45–22:00.

²³⁹ *České století*, 16:42.

²⁴⁰ *Tamtéž*, 47:26.

²⁴¹ *Tamtéž*, 47:23.

²⁴² *Tamtéž*, 47:20–47:50.

²⁴³ *Tamtéž*, 47:20–47:50.

²⁴⁴ To je patrné i z promluvy o církvi, kterou má postava Masaryka s britským politikem. Na otázku, jak chce řešit v Českých zemích náboženskou otázku, odpovídá Masaryk, že Češi jsou sice katolíci, ale „všichni, kdo mají nějaké vzdělání, přijali za své ideály Jana Husa.“ V tomto diskurzu nahrazuje v české společnosti vzdělání pozici náboženství jako hlavního identitotvorného prostředku budoucího českého národa. *České století*, 53:05–53:15.

²⁴⁵ *České století*, 1:05:35–1:09:30.

V diskurzu filmu jsou totiž „tradiční“ nacionalistické argumenty jako etnicita nebo jazyk nahrazeny adherencí k politickému programu, jenž Masaryk prosazuje.

Tento výklad je následně prostřednictvím vzpomínkového aktu u kopie Gutfreundovy sochy uveden do kontextu s 28. říjnem. Státní svátek se stává nevyhnutelným dnem, kdy „prozřetelnost“, ztělesněná Masarykem, zvítězila. Samotná povaha režimu spolu s okolnostmi, které k jeho vzniku a jejich komplikovanějšímu vztahu k „hodnotám lidské svobody a tolerance“²⁴⁶ vedly, je v tomto výkladu substituována zjednodušujícím narativem změny poměrů naráz. Jako by se 28. října po vyhlášení Československé republiky současně změnily všechny poměry ve společnosti k lepšímu. Starosta Hradce Králové Alexandr Hrabálek ve svém projevu pokračoval připomenutím, že se po „období temna naše hodnoty vrátily po Revoluci zpět ke slovu“.²⁴⁷

„Mytologická“ rovina paměťového znaku připomínaného v Hradci Králové, které je třeba rozumět, aby se vzpomínající mohl integrativního rituálu zúčastnit, ztotožňuje „naši republiku“²⁴⁸ a „naše [české, pozn. autora] hodnoty“.²⁴⁹ Obě státní zřízení jich nabývají prostřednictvím osobnosti Tomáše Garrigue Masaryka. První republika tím, že „založil [Masaryk, pozn. autora] náš stát a jeho základy položil na hodnotách, které nám jsou vlastní“²⁵⁰ postsocialistické Česko deklarativním „pokračováním v prosazování těchto hodnot“.²⁵¹

Povýšení liberálně-demokratických hodnot a „masarykovských ideálů“ takřka úroveň oficiální státní ideologie si v postsocialistickém Česku všímá i Stanislav Holubec.²⁵² Poukazuje přitom na výrazy a pojmenování využívané Václavem Havlem²⁵³ nebo diskurz dobového tisku, který Masaryka glorifikuje.²⁵⁴

Vzpomínkový akt u Masarykovy sochy připomínal 28. říjen jako den vítězství „českých hodnot“ a Českou republiku uváděl jako státní zřízení pokračující v jejich prosazování. V prosazování těchto (žádoucích) hodnot v dnešní společnosti je ale dle mluvčích potřeba

²⁴⁶ „Projevy u příležitosti *Dne vzniku samostatného československého státu*“, Hradec Králové.

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² Holubec, *Ještě nejsme za vodou*, 101. Historik mezi hodnotami, které český tisk v průběhu devadesátých let přiřazoval k meziválečné Československé republice, zmiňuje mimo jiné „respekt k řádu“, „mravnost, píli a kázeň“ nebo „eleganci ducha“.

²⁵³ Tamtéž, 212. Zde lze jako příklady této Havlovy praxe uvést např. název rozhlasového pořadu *Hovory z Lán*, který je zřejmě odkazem na knihu Karla Čapka *Hovory s TGM*, nebo heslo „Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí“, které navazuje na heslo spjaté s Masarykovou osobou „Pravda vítězí“.

²⁵⁴ Holubec, *Ještě nejsme za vodou*, 101.

„každodenním úsilím“²⁵⁵ pokračovat. V projevech bližší definice (kromě toho, že jsou „Masarykovské“ nebo že se o jejich prosazování [Masaryk, pozn. autora] „zasloužil“) povahy těchto ideálů nefiguruje. Žádná totiž neexistuje.

Masarykův paměťový znak se, doplněný o ahistorickou ideologickou asambláž, současně stává nástrojem retrospektivní dominance českého historického diskurzu. Zdůrazňováním kontinuity mezi politickými, etickými a filosofickými principy, na nichž stálo meziválečné Československo, a postsocialistickým uspořádáním dochází ke konstrukci exkluzivního národního příběhu podobně jako u vzpomínání na legionáře. Těchto kvalit nabyl paměťový znak Tomáše Garrigue Masaryka pravděpodobně ve spojitosti s postsocialistickou transformací.

Spolu se vznikem nového politického režimu bylo nutné po roce 1989 vytvořit i novou národně-politickou mytologii – bylo třeba aktualizovat českou kulturní paměť. Paměťový znak „otce zakladatele“ Masaryka ve spojení se vzpomínkou na 28. říjen jako den, kdy byly demokratické a humanistické ideály poprvé prosazeny, mohl bezprostředně po pádu státně-socialistického režimu v rámci raně postsocialistické kulturní transformace a integrace do neoliberálního²⁵⁶ politického a ekonomického uspořádání představovat pro tehdejší občanskou společnost značný mobilizační potenciál.

Tuto praxi reflektuje i vzpomínkový akt performovaný u královehradeckého pomníku. Plastika Tomáše Masaryka se stává prostředkem k vyjádření spokojenosti s postsocialistickým *statem quo*. Prostor náměstí svým rozvržením směřuje pozornost na jeden, nad procházejícími čnicí bod, sochu exprezidenta. Analogicky lze interpretovat i proslovy zpřítomňující paměťový znak *Dne vzniku československého státu* či spíše jeho substituci.

Vzpomínka na referenční (meziválečné Československo) byla (a je) retrospektivně konstruována ve vztahu k současnosti. Podobně jako u paměťového znaku legionářů se ale zdá, že se i zpřítomňování Masarykova odkazu odehrává ve spojitosti s liberálně-demokratickými hodnotami a celá ritualizace vzpomínky funguje jako ostentativní demonstrace náležitosti k národnímu společenství.

Ve změti odkazů k osobnosti Masaryka, jeho provázanosti s českým národem a opakováním mantry, „že se máme lépe, než kdysi“ a že „máme možnost vlastní píli přispět

²⁵⁵ „Projevy u příležitosti *Dne vzniku samostatného československého státu*“, Hradec Králové.

²⁵⁶ Tento termín většinou bývá využíván v souvislosti s konstantní liberalizací světového trhu od roku 1970, jejímž důsledkem je i postupná dezintegrace dosavadních kulturních, ekonomických nebo politických hranic na straně jedné a množstvím kompenzačních mechanismů vlád států v závislosti na jejich pozici v tomto systému na straně druhé. Viz David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 87–90, 160–165.

k pěstování svobody a prosperity“, opět vyvstává otázka, jak se recipientovi vyjevuje povaha oslav 28. října u královehradeckého pomníku. Vzpomínání zde figuruje jako kolektivní legitimizační akt, jehož prostřednictvím se účastníci vzájemně ujistují o existenci *představy společnosti*, kterou tím zároveň konstruují. I u *Pomníku Tomáše Garrigue Masaryka* je totiž nakonec připomínán úplně jiný paměťový znak než vznik liberálního multietnického státu.

IV Závěr

Ve své práci jsem na příkladu dvou pomníků, jež se každoročně stávají místy, na nichž je ritualizována vzpomínka na *Den vzniku samostatného československého státu*, zkoumal modalitu vzpomínání na 28. říjen v české postsocialistické společnosti. Zajímala mě přitom podoba synchronního procesu, jehož prostřednictvím je konkrétní ritualizace vzpomínky na *Den vzniku samostatného československého státu* zpřítomňována jako součást širší a „spletité“ kulturní paměti, a také aspekty, jimiž se na zpřítomňování této vzpomínky podílí jako svébytné „paměťové“, umělecké a architektonické objekty ve veřejném prostoru.

Během návštěv pomníků a vzpomínkových aktů a při studiu jejich dokumentace jsem totiž zaznamenal absenci svébytné připomínky svátku 28. října. Paměťový znak byl zpravidla zpřítomňován „po boku“ dalších paměťových diskurzů, které legitimizovaly jeho přítomnost v české kulturní paměti. Rozhodl jsem se proto dále zkoumat dva monumenty, které kromě 28. října připomínají v české kulturní paměti všudypřítomné paměťové znaky legionářství a Tomáše Garrigue Masaryka, respektive ideálů, které jsou s ním ztotožňovány spolu se vzpomínkovými akty, jež se v jejich bezprostřední blízkosti každoročně odehrávají.

V průběhu rešerše jsem zjistil, že téma pomníku jako specifického objektu, jehož souvislost s kulturní pamětí podléhá kromě historickému kontextu jeho stavby i množství jiných faktorů, v českém odborném prostředí prakticky nebylo zpracováno. Při konceptualizaci metodologického rámce práce jsem se proto zaměřil na méně zohledňované vlastnosti pomníků, jakými jsou jeho umístění ve veřejném prostoru, figurativní prostředky, jichž „využívá“, a neustále (re)aktualizované podoby paměťového znaku, jež ho zobrazují v „širší“ kulturní paměti. V teoretické části práce jsem proto zformuloval metodologická východiska své analýzy tak, aby kromě paměťových studií reflektovala i uměleckou a architektonicko-urbanistickou povahu pomníku spolu s vzájemnou provázanost všech těchto rozměrů během synchronního zpřítomňování paměťového znaku. Pro tuto operaci jsem využil sémiologickou teorii Rolanda Barthesa o „mytologickém“ rozměru znaku a Guattariho a Deleuzovu teorii o rhizomu. Ty mi umožnily kromě paměťového znaku, jenž zpřítomňuje, interpretovat pomník i prostřednictvím jeho estetických, urbanistických a historických vlastností.

V případě *Pomníku národního osvobození* v Táboře bylo zpřítomňování paměťového znaku 28. října legitimizováno legionářskými diskurzy, které monument ztvárňuje. Vzpomínkový akt i umělecké provedení pomníku akcentovaly mučednickou, a zároveň heroickou povahu boje legionářů. Tyto charakteristiky byly v rámci ritualizované vzpomínky

v Táboře retrospektivně (re)interpretovány jako příčiny vzniku Československé republiky, čímž se z příslušnosti k legiím stal státotvorný akt. Vzpomínka na legionáře byla oběma ceremoniály zpřítomňována současně jako heroický a trpělivý čin legendy o založení „našeho [českého, pozn. autora] státu“²⁵⁷. 28. říjen v diskurzu vzpomínání u tábořského pomníku figuroval jako začátek historické referenční éry, na niž je potřeba být náležitě hrdý. Posílení tohoto sentimentu je docíleno vytvořením souvislosti mezi paměťovými znaky *Dne vzniku samostatného československého státu* a legionářů a „mimořádně prosperující [Československou, pozn. autora] republikou“²⁵⁸ spolu s její „českostí“.²⁵⁹ Důsledkem této modalitě vzpomínání je absence jakéhokoliv cizího elementu ve vzpomínce zpřítomňované v Táboře, ba dokonce hostilita k čemukoliv nečeskému. To v důsledku činí připomínku 28. října u tábořského pomníku exkluzivně českou. Tato aktualizace paměťového znaku legionářství a retrospektivní utváření kauzální souvislosti mezi legiemi, vznikem Československa a českou historickou teleologií za účelem legitimizace postsocialistického Česka není ojedinělá. Podobných prostředků využívají při reprezentaci legionářů i diskurzy filmů nebo politických projevů. Monument se tak stává součástí širší české paměťové praxe; rozeznatelným znakem, který apeluje na historickou senzibilitu potenciálních recipientů, jež k ní byli dříve socializováni.

Povahu pomníku a jeho roli v zpřítomňování paměťového znaku tak, jak jsem je v práci nastínil, lze shrnout vymezením dvou sémantických rovin „vzpomínání“. V první je objektem, který kolemjdoucím připomíná samotné legionáře, resp. osobu Tomáše Garrigue Masaryka. Recipient si v této „každodenní“ rovině zachovává co do povahy zpřítomňovaného paměťového znaku relativně větší míru interpretativní svobody. V druhé, „mytologické“ rovině se pomníky a paměťové znaky, jež zpřítomňují, v rámci vzpomínkových aktů stávají prostředkem rituálního legitimizačního aktu tím, že jsou v rámci aktů jejich sémantické konotace připomínány tak, aby korespondovaly s postsocialistickou politikou paměti. V druhé sémantické rovině se od recipienta očekává účast na rituální vzpomínce a jejím sdíleném „mytologickém“ významu.

V obou zmíněných rovinách pomník v procesu paměťového figuruje jako pasivní entita, která se „poddává“ naráci paměťového znaku, který je jejím prostřednictvím zpřítomňován, a zároveň svou povahou aktivně konstituuje podobu zpřítomňovaného znaku. Oboustrannost tohoto procesu se odráží mimo jiné v tom, jak výrazové prostředky a estetické

²⁵⁷ „Projevy u příležitosti *Dne Republiky*“, Tábor.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Tamtéž.

vlastnosti pomníku ovlivňují způsob, jímž je připomínána Masarykova osobnost a jak jsou tyto prostředky integrovány „do“ paměťového znaku prvního československého prezidenta v české kulturní paměti. Podobně se na významu paměťového znaku promítají i architektonické a prostorové vlastnosti pomníku a jeho bezprostředního okolí. V neposlední řadě je třeba brát v potaz i multiplicitu modalit vzpomínání, která ve různých recipientech nutně vyvstává. Pozbývá smyslu snažit se u monumentu o definici konkrétní původní ideje, kterou měl zobrazovat – žádná původnější nebo správnější interpretace neexistuje.

V tábořské regionální paměti figuruje vzpomínka na 28. říjen po boku (alespoň co do frekvence ritualizace) zpřítomňovanějšího paměťového znaku husitství. Funkce obou paměťových znaků v rámci lokální kulturní paměti je ale odlišná. Zatímco vzpomínkové akty pořádané u příležitosti vzniku Československa fungují jako politicky integrativní rituál, jehož prostřednictvím jedinec stvrzuje svou náležitost k českému národu, husitský paměťový diskurz je regionální, a tudíž apeluje na jinou složku identity, která se s příslušností k exkluzivisticky vymezenému českému národu nevyklučuje.

Pomník Tomáše Garrigue Masaryka zpřítomňuje 28. říjen také jako završení českého dějinného příběhu. Paměťový znak vzniku Československa je prostřednictvím osobnosti prvního československého prezidenta a hodnot, jež reprezentuje, během vzpomínkového aktu konstruován jako moment prosazení inherentně českých (a zároveň Masarykových) liberálně-demokratických ideálů. Češství v královehradeckém vzpomínkovém aktu opět figuruje jako kvalita, kterou recipienti demonstrují účastí na aktu. Tentokrát je ale příslušnost k českému národu odvozována od adherence k ahistorické ideologické asambláži „hodnot svobody a demokracie“, první Československé republiky a 28. října jako data, kdy mohly být se vznikem tohoto státního zřízení „české“ hodnoty realizovány. Paměťový znak je v královehradeckém vzpomínkovém aktu opět využíván jako prostředek pro legitimizaci *statu quo*. Politicky integrativní povaha vzpomínky opět vychází i z relativní srozumitelnosti a frekventované (re)prezentace paměťového znaku v jiných kulturních médiích v českém veřejném prostoru. Postsocialistické Česko se v tomto narativu stává zřízením, které navazuje na přerušenu historickou tradici a (znovu) svou existencí, spolu s nekritickým přijímáním odkazu Československé republiky jako (politicky) exkluzivně českého státního útvaru, stvrzuje validitu hodnot, které jsou ztělesňovány osobností „našeho“ Tomáše Garrigue Masaryka.

Pro svou interpretativní analýzu jsem si vědomě vybral jen dvě z multiplicity možných narací, v nichž je v českém postsocialistickém veřejném prostoru vzpomínka na *Den vzniku samostatného československého státu* konstruována. V žádném ohledu nepředstavují legitimnější formy interpretace než jinak tematizované paměťové znaky 28. října ani si

nenárokují přesnější nebo celistvější výklad. Svým relativně významným zastoupením ve výpovědích nejrůznějších kulturních médií však představují paměťové znaky legionářství a Tomáše Garrigue Masaryka ve vztahu k 28. říjnu pozoruhodný příklad intermediality a „zapletenosti“ jednoho synchronního aktu vzpomínání, který nikdy není jednostranný.

V Seznam použitých zdrojů

Prameny

Projevy:

„Projevy u příležitosti akce *Den Republiky*.“ Křižíkovo náměstí a Táborská střelnice, Tábor, 28. října 2021. Archiv autora.

„Projevy u příležitosti akce *Oslava dne vzniku samostatného československého státu*.“ Masarykovo náměstí, Hradec Králové, 28. října 2021. Archiv autora.

Havel, Václav. „Projev prezidenta České a Slovenské Federativní republiky Václava Havla při odhalení sochy T. G. Masaryka. Hradec Králové, 27. října 1990.“ *Dokumentační centrum Knihovny Václava Havla*. Dostupné z: <https://archive.vaclavhavel-library.org/File/Show/158101>. [citováno 27.04.2022]

Klaus, Václav. „28. říjen a dnešní doba. Projevy u příležitosti slavnostního shromáždění k 78. výročí 28. října 1918 pořádaného Českým svazem bojovníků za svobodu.“ *Klaus.cz*, publikováno 28. října 1996. Dostupné z: <https://www.klaus.cz/clanky/236>. [citováno 20.04.2022]

Filmy a seriály:

Kohout, Martin, režisér. *Česká cesta*. MasterFilm, 2015. 92 min.

Kotek, Petr, režisér. *Anabáze*. Česká Televize, 1991. 38 min.

Lacková, Vera, režisérka. *Jak jsem se stala partyzánkou*. Jan Bodnár a Vera Lacková, Media Voice, 2021. 93 min.

Nikolaev Petr, režisér. *Anabáze*. Česká Televize, 2015. 52 min.

Sedláček, Robert, režisér. „Veliké bourání (1918).“ *České století*, 1. série, 1. díl. Česká Televize, 2013. 73 min. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10362011008-ceske-stoleti/21251212023/>. [citováno 27.04.2022]

Publikace:

„Notre affiche. La République c'est le mal.“ *L'Action Française*, 23. března 1908. Dostupné z: <https://www.retronews.fr/journal/l-action-francaise/23-mars-1908/4/490985/1>. [citováno 16.03.2022]

Bělíca, Ondřej. *Bunker Kunst*. Diplomová práce, Brno: Vysoké učení technické v Brně, 2017. Dostupné z: <https://www.vut.cz/studenti/zav-prace/detail/101489>. [citováno 03.04.2022]

Husák, Petr a Tomáš Ježek. *Budování kapitalismu v Čechách*. Praha: Volvox Globator, 1997.

Sekundární literatura

Monografie, kolektivní publikace a kvalifikační práce:

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities*. London: Verso, 2006.
- Ashton, Paul a Hilda Kean eds. *People and Their Pasts. Public History Today*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.
- Assmann, Jan. *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Rememberance and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Baladrán, Zbyněk a Vít Havránek eds. *Atlas transformace*. Praha: tranzit.cz, 2009.
- Barthes, Roland. *Mythologies*. Paris: Éditions du Seuil, 1970.
- Bartlová, Anežka a Matouš Lipus eds. *Manuál monumentu*. Praha: UMPRUM, 2016.
- Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. London – New York: Routledge, 1994.
- Bourdieu, Pierre. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Cambridge Polity Press, 1991.
- Činátl, Kamil. *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014.
- Danesi, Marcel a Paul Perron. *Analyzing Cultures. An Introduction and Handbook*. Bloomington: Indiana University Press, 1999.
- Deleuze, Gilles a Félix Guattari. *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. London – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2005.
- Erll, Astrid a Ansgar Nünning eds. *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin – New York, NY: Walter de Gruyter, 2008.
- Geertz, Clifford. *The Interpretation of Cultures*. New York, NY: Basic Books, 1973.
- Goffman, Erving. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh: University of Edinburgh Press, 1956
- Hájková Dagmar, Pavel Horák, Vojtěch Kessler a Miroslav Michela eds. *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*. Praha: Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2018.
- Halbwachs, Maurice. *La mémoire collective*. Paris: Presses Universitaires de France, 1968.
- Halbwachs, Maurice. *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Albin Michel, 1994.
- Harvey, David. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Hojda, Zdeněk a Jiří Pokorný. *Pomníky a zapomněky*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1996.
- Holubec, Stanislav. *Ještě nejsme za vodou. Obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace*. Praha: Scriptorium, 2015.
- Holý, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.
- Koselleck, Reinhart. *Future Pasts. On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press, 2004.
- Kundera, Milan. *Nesmrtelnost*. Brno: Atlantis, 2006.
- Liotard, Jean-Francois. *La Condition postmoderne*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1979.

Melková, Pavla ed. *Manuál tvorby veřejných prostranství hlavního města Prahy*. Praha: Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, 2014. Dostupné z: <https://iprpraha.cz/assets/files/files/b956942f2d4563de94d21c8c97679009.pdf>. [citováno 20.05.2022]

Mrázová, Simona. *Pomník jako zhmotnění paměti ve vztahu k současné generaci a roli médií*. Diplomová práce, Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2016. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/78051/DPTX_2011_2_11230_0_35506_2_0_125934.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [citováno 20.05.2022]

Nelson, Robert S. a Margaret Olin eds. *Monuments and Memory, Made and Unmade*. Chicago: Chicago University Press, 2003.

Samuel, Raphael. *Theatres of Memory. Past and Present in Contemporary Culture*. London: Verso, 2012.

de Saussure, Ferdinand. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia, 1996.

Serres, Michel. *The Birth of Physics*. Manchester: Clinamen Press, 2000.

White, Hayden. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore, MD: John Hopkins University Press, 1973.

Žáková, Eliška. *Památník a paměť v České republice po listopadu 1989*. Diplomová práce, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2008. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/18981/DPTX_2008_1_11210_0_12344_3_0_68771.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [citováno 20.05.2022]

Odborné články:

Feindt, Gregor, Félix Krawatzek, Daniela Mehler, Friedemann Pestel a Rieke Trimçev. „Entangled Memory: Toward a Third Wave in Memory Studies.“ *History and Theory* 54, no.1 (2014): 24–44.

Habermas, Jürgen. “The Public Sphere: An Encyclopedia Article.“ *New German Critique*, no. 3 (Autumn 1974): 49–55.

Kansteiner, Wulf. “Finding Meaning in: Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies.“ *History and Theory* 41, no. 2 (2002): 179–197.

Nora, Pierre. „Mezi pamětí a historií: problematika míst.“ *Cahiers du CEFRES* 10 (2010): 40–63.

Internetové články a sekundární zdroje:

„Akce Den republiky.“ *Visittabor.eu*. Dostupné z: <https://www.visittabor.eu/akce/den-republiky-1-1-1-1>. [citováno 05.05.2022]

„Databáze pamětníků.“ *Paměť národa*. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/archive>. [citováno 20.05.2022]

„Den Republiky.“ *Taborcz.eu*. Dostupné z: https://www.taborcz.eu/assets/File.ashx?id_org=16470&id_dokumenty=53555. [citováno 05.05.2022]

„Monument transformace 1989–2009.“ *Monument transformace*. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/>. [citováno 03.04.2022]

„Na Tábořská setkání si lidé koupili přes 12 tisíc vstupenek.“ *Táborský deník.cz*, publikováno 18. září 2019. Dostupné z: https://taborsky.denik.cz/zpravy_region/na-taborska-setkani-si-lide-koupili-pres-12-tisic-vstupenek-20190918.html. [citováno 20.05.2022]

„O projektu Legie 100.“ *Legie100.com*. Dostupné z: <http://legie100.com/>. [citováno 20.05.2022]

„Ohně ne Jordáně.“ *Jiznicechy.cz*. Dostupné z: <https://www.jiznicechy.cz/kalendar/5908-ohne-na-jordane>. [citováno 10.05.2022]

„Pomník mistra Jana Husa.“ *visittabor.eu*, <https://www.visittabor.eu/pomnik-mistra-jana-husa>. [citováno 20.05.2022]

„Pomník Národního osvobození.“ *Památkový katalog Národního památkového ústavu*. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/pomnik-narodniho-osvobozeni-19980428>. [citováno 03.04.2022]

„Ročník 2021.“ *Táborská setkání.cz*. Dostupné z: <https://taborskasetkani.eu/galerie/2021>. [citováno 10.05.2022]

„Statistika, Spolek pro vojenská pietní místa.“ *Vets.cz*. Dostupné z: <https://www.vets.cz/vpm/statistika/>. [citováno 17.04.2022]

„Tábor si připomene 604 let od smrti mistra Jana Husa.“ *Táborský deník.cz*, publikováno 5. července 2019. Dostupné z: https://taborsky.denik.cz/zpravy_region/tabor-si-pripomene-604-let-od-smrti-mistra-jana-husa-20190705.html. [citováno 10.05.2022]

„Táborská setkání.“ *Táborská setkání.cz*. Dostupné z: <https://taborskasetkani.eu/>. [citováno 10.05.2022]

„Uplynulo 600 let od Husova upálení. Vzpomenou Praha, Tábor i Husinec.“ *kudyznudy.cz*, publikováno 30. června 2015. Dostupné z: <https://www.kudyznudy.cz/aktuality/uplynulo-600-let-od-husova-upaleni-vzpomenou-prah>. [citováno 10.05.2022]

„Úvodní stránka.“ *Legie100.com*. Dostupné z: <http://legie100.com/>. [citováno 20.05.2022]

Bartlová Milena, Richard Biegel, Jiří Fajt, Ivan Foletti, Kateřina Horníčková, Lada Hubatová-Vacková, Ondřej Jakubec, Marie Klimešová, Radka Nokkala Miltová, Jaromír Milšovský et al. „Memorandum umělců a historiků.“ *Mariánský sloup – historie a fakta*, 28. června 2019. Dostupné z: <http://marianskysloup.com/mariansky-sloup-na-staromestskem-namesti/memorandum/>. [citováno 03.04.2022]

Dvořák, Luboš. „Tábor uctil Jana Žižku, od jeho smrti uplynulo 595 let.“ *Tábor.cz*, publikováno 11. října 2019. Dostupné z: <https://www.taborez.eu/tabor-uctil-jana-zizku-od-jeho-smrti-uplynulo-595-let/d-67809>. [citováno 10.05.2022]

Fišer, Marcel. „Pomník Tomáše Garrigue Masaryka v Hradci Králové.“ *Sochařství.info*, publikováno 5. dubna 2011. Dostupné z: <http://www.socharstvi.info/realizace/pomnik-tomase-garrigue-masaryka-v-hradci-kralove/>. [citováno 05.05.2022]

Gazdík, Jan. „Tváře vzdoru '89: Disidenti vstoupili po pádu totality do politiky. Jak ji vidí dnes?“ *Aktuálně.cz*, publikováno 2. listopadu 2019. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/tvare-vzdoru-89-disidenti-vstoupili-po-padu-totality-do-poli/r~dce0765cfb1a11e99b40ac1f6b220ee8/>. [citováno 20.04.2022]

Hladíková, Kateřina a Filip Šára. „Znesvěcování soch? Nikdo není bez hříchu. Které sochy jsou v Česku na ráně?“ *Novinky.cz*, 12. června 2020. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/historie/clanek/znesvecovani-soch-nikdo-neni-bez-hrichu-ktere-sochy-jsou-v-cesku-na-rane-40327386>. [citováno 19.03.2022]

Hromková, Dominika a Milada Prokopová. „Umělec, který rozřízl betonový bunkr, chce koupit nový.“ *iDnes.cz*, publikováno 21. listopadu 2017. Dostupné z:

https://www.idnes.cz/brno/zpravy/rozriznuty-bunkr-ondrej-belica-novy-bunkr-vrbovec.A171121_154618_brno-zpravy_dh. [citováno 01.04.2022]

Kadrmas, Pavel. „Evidenční list kulturní památky.“ *Národní památkový ústav*, 1979.

Dostupné z:

https://iispp.npu.cz/mis_public/searchDocument.htm?search=id%3A%2884539+OR+758502+OR+1155812%29. [citováno 20.05.2022]

Maquorek. „MONUMENT TRANSFORMACE, televizní spot k výstavě v Galerii hlavního města Prahy.“ Režie Lukáš Kokeš. Youtube.com, publikováno 3. června 2009. Dostupné z:

https://www.youtube.com/watch?v=Cx7eLzReXNc&ab_channel=Maquorek. [citováno 04.04.2022]

Mikešová, Markéta. „Historik o Koněvovi: Likvidoval rolníky a prolil krev tisíců Maďarů.

Sochu do muzea.“ *Blesk.cz*, 11. září 2019. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti/618621/historik-o-konevovi-likvidoval-rolniky-a-prolil-krev-tisicu-madaru-sochu-do-muzea.html?fbclid=IwAR1Tk1ZfPO3Muv6ZQIUslY2YOs5ASqSBW-p5VEoCqzFIbgbw-pkK9L8wf5E>. [citováno 19.03.2022]

Nekvindová, Terezie. „Monument transformace.“ *Flash Art*, publikováno 11. června 2009.

Dostupné z: <https://flashart.cz/2009/06/11/monument-transformace/>. [citováno 05.04.2022]

Paměť národa. „Paměť národa Východní Čechy (Jaroslav Vomočil, vězeň koncentračního tábora a účastník pochodu smrti).“ Youtube.com, 1 min 10 s. Publikováno 13. června 2020.

Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=SRuwJXElaWA&ab_channel=DMhalo415 [citováno 20.05.2022]

Paměť národa. „Rozkulačeno! Půlstoletí perzekuce selského stavu“, Youtube.com, 14 min 43 s. Publikováno 28. června 2016. Dostupné z:

https://www.youtube.com/watch?v=y1F7kI-V4I0&t=722s&ab_channel=Pam%C4%9B%C5%A5n%C3%A1Iroda. [citováno 04.04.2022]

Pavlát, Leo. „Ke „konzervativnímu pojetí holokaustu“ Terezy Štěpkové.“ *A2larm.cz*,

publikováno 17. července 2021. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2021/07/ke-konzervativnimu-pojeti-holokaustu-terezy-stepkove/>. [citováno 19.03.2022]

Petráček, Zbyněk. „Když se řekne ‘vnitřní Sudety’. Stát chce podpořit udržení života na

periferiích.“ *Lidovky.cz*, publikováno 10. února 2020. Dostupné z:

https://www.lidovky.cz/nazory/petracek-kdyz-se-rekne-vnitri-sudety-stat-chce-podporit-udrzeni-zivota-na-periferiich.A200209_172516_ln_nazory_rkj. [citováno 03.04.2022]

Prokopová, Milada. „Umělec odkrojil kus betonového bunkru. Nevkusné, zlobí se fanoušci řopíků.“ *iDnes.cz*, publikováno 4. května 2017. Dostupné z:

https://www.idnes.cz/brno/zpravy/umelec-odkrojil-kus-bunkru-vratenin-kritika-ondrej-belica.A170504_2323167_brno-zpravy_krut. [citováno 03.04.2022]

Pytela, Ivan. „Oslavy 99. výročí vzniku republiky v Táboře.“ *Vtabor.army.cz*, publikováno

28. října 2017. Dostupné z: <https://vptabor.army.cz/aktuality/oslavy-99-vyroci-vzniku-republiky-v-tabore>. [citováno 05.05.2022]

Royt, Jan. „Proč postavit mariánský sloup na Staroměstském náměstí?“ *Mariánský Sloup v Praze na Staroměstském Náměstí*, publikováno 3. července 2019. Dostupné z:

<https://marianskysloup.info/proc-postavit-mariansky-sloup-na-staromestskem-namesti/>. [citováno 05.04.2022]

Ryšavý, Zdeněk. „Správní rada odvolala Terezu Štěpkovou z funkce ředitelky Institutu tereziánské iniciativy. Ta s odvoláním nesouhlasí a považuje ho za nespravedlivé, nekorektní a neplatné.“ *Romea.cz*, publikováno 2. července 2019. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/spravni-rada-odvolala-terezu-stepkovou-z-funkce-reditelky-institutu-terezinske-iniciativy.ta-s-odvolanim-nesouhlasi-a>. [citováno 19.03.2022]

Šatrová, Alena. „Masarykovi zazpívali jeho oblíbenou, Ach, synku, synku.“ *Deník.cz*, publikováno 28. října 2009. Dostupné z: https://taborsky.denik.cz/zpravy_region/masarykovi-zazpivali-jeho-oblíbenou-ach-synku-synk.html. [citováno 05.05.2022]

Smlsal, Jiří. „Hra se slovem holokaust? Sledujeme střet dvou politik paměti.“ *A2larm.cz*, publikováno 24. července 2021. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2021/07/hra-se-slovem-holokaust-sledujeme-stret-dvou-politik-pameti/>. [citováno 19.03.2022]

Uživatel „Slarque“. „Recenze filmu *Česká cesta*.“ *Česko-Slovenská filmová databáze*, publikováno 28. ledna 2020. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/391529-ceska-cesta/recenze/>. [citováno 20.05.2022]

Váchová, Lucie. „V Táboře si připomněli vznik republiky a konec první světové války.“ *Jižní Čechy TEĎ.cz*, publikováno 28. října 2017. Dostupné z: <https://www.jcted.cz/v-tabore-si-pripomneli-vznik-republiky-a-konec-prvni-svetove-valky/?liveMode=1>. [citováno 20.05.2022]

Vaněk, Jakub. „Riziko bylo vaší jedinou jistotou.“ Stropnický vyznamenal bojovníky proti komunismu.“ *ČT 24.cz*, publikováno 13. května 2016. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1785158-riziko-bylo-vasi-jedinou-jistotou-stropnicky-vyznamenal-bojovniky-proti-komunismu>. [citováno 20.04.2022]

Výborná, Eva. „Táborská střelnice žila Dnem republiky.“ *JcTEĎ.cz*, publikováno 29. října 2018. Dostupné z: <https://www.jcted.cz/taborska-strelnice-zila-dnem-republiky/?liveMode=1>. [citováno 05.05.2022]

Fotografické a obrazové přílohy

Obrázek 1: Šimánek, Vít. *Vandalizovaný pomník maršála Koněva na náměstí Interbrigády v Praze*. 2019. Praha Česká tisková kancelář. Dostupné z:

https://ct24.ceskatelevize.cz/sites/default/files/styles/node-article_horizontal/public/images/2353469-p201908220422401_0.jpeg?itok=Bwye8VxY.

[citováno 21.05.2022]

Obrázek 2: *Monument à la République [Monument Republice]*. 2011. Sochař Léopold Maurice. Náměstí Republiky v Paříži. Dostupné z:

https://fr.wikipedia.org/wiki/Monument_%C3%A0_la_R%C3%A9publique#/media/Fichier:A_la_Gloire_de_la_R%C3%A9publique_Fran%C3%A7aise.jpg [citováno 05.05.2022]

Obrázek 3: Forum 24. *Replika Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze*. 2020. Praha. Forum 24. Dostupné z:

<https://www.forum24.cz/wp-content/uploads/2020/11/sloup2-720x460.jpg>. [citováno 05.05.2022]

Obrázek 4: *Národní památkové Arboretum [National Memorial Arboretum]*. Croxall, Staffordshire. Dostupné z:

<https://letsgowiththechildren.co.uk/wp-content/uploads/2016/12/The-National-Memorial-Arboretum-1-915px.jpg>. [citováno 05.05.2022]

Obrázek 5: Bělíca, Ondřej. *Bunker Cut*. 2017. Vratěnin. Archiv Ondřeje Bělíci. Dostupné z:

https://ct24.ceskatelevize.cz/sites/default/files/styles/scale_1180/public/images/1911629-bunkr_belica1.jpg?itok=-YhM910c. [citováno 05.05.2022]

Obrázek 6: Polák, Martin. *Výstava Monument transformace 1989–2009*. 2009. Praha. Artmargins.com. Dostupné z:

https://artmargins.com/wp-content/uploads/attachments/Monument_transformace_005.jpg. [citováno 28.04.2022]

Obrázek 7: Polák, Martin. *Výstava Monument transformace 1989–2009*. 2009. Praha. Artmargins.com. Dostupné z:

https://artmargins.com/wp-content/uploads/attachments/Monument_transformace_020.jpg. [citováno 28.04.2022]

Obrázek 8: *Mapa rhizomatické asambláže*. 2009. Archiv Víta Havránka, Monument Transformace. Dostupné z:

<http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/image/diagramy/900/gama.jpg>. [citováno 05.05.2022]

Obrázek 9: Štorková, Jana. *Pomník národního osvobození na náměstí Františka Křižíka v Táboře*. 21. října 2016. Tábor. Národní památkový ústav. Dostupné z:

https://iispp.npu.cz/mis_public/preview.htm?id=758502. [citováno 05.05.2022]

Obrázek 10: Zikmund, Jiří. *Pomník Tomáše Garrigue Masaryka v Hradci Králové*. 2020. Hradec Králové. Kontrapunkt, z.ú. Dostupné z:

<https://kam.hradcekralove.cz/objekt/139-pomnik-tomase-garrigue-masaryka#lg=1&slide=0>. [citováno 05.05.2022]

Obrázek 11: Peltán, David. *Uctili památku*. 28. října 2009. Tábor. Táborský deník. Dostupné z:

https://taborsky.denik.cz/galerie/ta_vznik_statu.html?photo=7&back=1996254337-2334-52. [citováno 05.05.2022]

Obrázek 12: Komárek, Michal. *Oslavy dne vzniku samostatného československého státu v Hradci Králové*. 28. října 2021. Hradec Králové. Dostupné z:

<https://www.hradcekralove.org/video-oslavy-28-rijna-v-hradci-kralove/d-77062>. [citováno 05.05.2022]